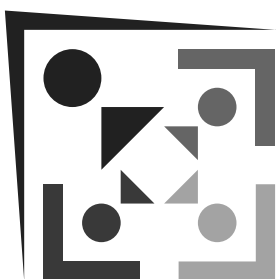

LUDSKOPRÁVNA ČÍTANKA **2**

METODICKÁ PRÍRUČKA PROGRAMU ŠKOLY ZA DEMOKRACIU

Zuzana Szabóová (ed.)

CENTRUM
KOMUNITNÉHO
ORGANIZOVANIA

Ľudskoprávna čítanka je výstupom projektu Školy za demokraciu 2020.

Realizované s finančnou podporou Ministerstva spravodlivosti SR v rámci dotačného programu na presadzovanie, podporu a ochranu ľudských práv a slobôd a na predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie.

Ľudskoprávna čítanka je interným metodickým materiálom vzdelávacieho programu Školy za demokraciu. Akékoľvek šírenie tohto materiálu mimo výstupov programu Školy za demokraciu je možné len po konzultácii so zostavovateľmi čítanky.

CENTRUM
KOMUNITNÉHO
ORGANIZOVANIA

ŠKOLY ZA
DEMOKRACIU

OBSAH

ÚVOD

09

AKO ČÍTANKU POUŽÍVAŤ?

13

PRVÁ KAPITOLA

17

DRUHÁ KAPITOLA

71

TRETIA KAPITOLA

105

ŠTVRTÁ KAPITOLA

161

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

195

ÚVOD

Celoročný vzdelávací program Školy za demokraciu vstúpil v školskom roku 2020/2021 do svojho piateho ročníka. Za ostatné štyri roky sa nám podarilo zorganizovať stovky workshopov na základných a stredných školách v Banskobystrickom samosprávnom kraji, tucet vzdelávacích workshopov pre učiteľky a učiteľov nielen zo škôl, ktoré sú v našom programe zapojené, spoluorganizovali sme niekoľko konferencií, participovali sme a momentálne sme súčasťou niekoľkých okrúhlych stolov, ktoré sa venujú vzdelávaniu a prevencii radikalizácie, vytvorili sme metodické príručky, ktoré používame pri realizácii workshopov priamo na školách, ale aj v online priestore. Počas stále trvajúcej pandémie sme naše vzdelávacie aktivity realizovali aj online – a to buď prostredníctvom online vyučovacích hodín v rámci dištančného vzdelávania, alebo vytváraním online vzdelávacích kurzov zameraných na práva žien, hoaxy a dezinformácie, práva menšín, totalitné režimy či kyberšikanu.

Hoci to môže vyzerať nereálne, s čítankami sa dá pracovať aj online. Niekoľko textov z Ľudskoprávnej čítanky a Angažovanej čítanky sme premenili na interaktívne online aktivity a iné texty bežne používame aj počas online vyučovania. V roku 2020 sme pracovali s viac ako 30 základnými a strednými školami a v školskom roku 2020/2021 v tejto spolupráci úspešne pokračujeme. Napriek tomu, že kvôli pandémie sa do programu zapojil menší počet nových škôl, nepochybujeme o tom, že v priebehu roku 2021 sa množstvo zapojených škôl navýši a naše aktivity tak budeme môcť realizovať aj v ďalších mestách Banskobystrického samosprávneho kraja.

Hodnotenie merania hodnôt a postojov žiakov a žiačok zo škôl zapojených v našom programe je pre nás určujúce. Aj za školský rok 2019/2020 sú výsledky pozitívne, a teda môžeme potvrdiť, že na takmer všetkých školách došlo k štatisticky významnému pozitívnemu posunu. Sme radi, že sú výsledky našich workshopov „hmatateľné“, no rovnako radi vidíme, keď sa nám podarí povzbudiť v žiakoch a žiačkach záujem o preberané témy a prispejeme k ich radosti z učenia sa, premýšľania či čítania.

Nadálej platí, že súčasťou programu je aj snaha každý rok prinášať zaujímavé metodické materiály, ktoré môžu pomôcť vo vzdelávaní k ľudským právam, v deradikalizačnom vzdelávaní, ale aj v upevňovaní a rozvoji kritického myslenia. Práve preto sme sa rozhodli vytvoriť pokračovanie Ľudskoprávnej čítanky, ktoré vzniklo v rámci projektu Školy za demokraciu 2020, ktorý je podporovaný Ministerstvom spravodlivosti SR. Schopnosť čítať s porozumením, diskutovať o prečítanom a kriticky vyhodnocovať získané informácie považujeme za kľúčové kompetencie, ktorých rozvíjanie je zásadné. Okrem toho, pozitívne účinky čítania na ľudskú myseľ boli dokázané už dávno. Knihy sú zdrojom poznania, radosť, nekonečného množstva príbehov ľudí, miest, svetov. Prostredníctvom nich zažívame situácie, dostávame sa na miesta a do kože ľudí, ktorí nám môžu byť vzdialení, no práve vďaka spoznávaniu ich osudov sa k nim približujeme.

Práve preto sme do pokračovania čítanky vybrali niekoľko desiatok zaujímavých textov z kníh, ktoré vyšli nedávno, aby sa tak k čitateľkám a čitateľom dostali novinky z knižných pultov. Pokračovanie Ľudskoprávnej čítanky obsahovo nadväzuje na obe čítanky, ktoré sme vydali ako samostatné prílohy k metodike programu Školy za demokraciu. Má slúžiť lektorom a lektorkám programu, ale aj učiteľom a učiteľkám, ktoré sú do programu zapojené. Veríme, že Ľudskoprávna čítanka 2 sa stretne s rovnakým úspechom ako predošlé čítanky, a že texty v nej prinesú zaujímavé námety na diskusiu, nové poznatky a najmä radosť z čítania. Dúfame, že budete našu čítanku používať radi a tešíme sa na každú vašu spätnú väzbu.

Zuzana Szabóová
zostavovateľka čítanky

AKO ČÍTANKU POUŽÍVAŤ?

Hlavná časť čítanky je tvorená vybranými textami, ku ktorým prislúchajú úlohy a námety na diskusiu. Každý text je označený aj stupňom náročnosti od 1 do 3. Texty označené 1 sú veľmi jednoduché a mali by ich zvládnuť mladí ľudia od 13 rokov. Texty označené 2 sú trochu zložitejšie a odporúčame ich používať s mladými ľuďmi od 15 rokov. Texty označené 3 si žiadajú väčšiu pozornosť a zväčša sú aj dlhšie, napriek tomu by ich mali zvládnuť všetci a všetky, ktorí už majú 16 a viac rokov. Čítanka je zároveň rozdelená na štyri kapitoly podľa tém. Používanie čítanky je preto veľmi jednoduché. Zvolíte si tému a podľa nej si nájdete text, ktorý sa vám pre vašu cieľovú skupinu najlepšie hodí. Následne s textom pracujete, pričom na jeden text väčšinou potrebujete 45 až 90 minút. Témy, ktoré sú v čítanke zastúpené:

- Práva žien
- Klimatická kríza
- Nenávisť
- Občianska spoločnosť

Texty, ktoré sme do jednotlivých tematických okruhov zaradili, zväčša nie sú monotematické a mohli by byť súčasťou niekoľkých okruhov zároveň. Pre prehľadnosť sme však každý text zaradili do okruhu, ktorý je v texte zastúpený dominantne. Úlohy a námety na diskusiu, ktoré obsahuje každý text, nie sú konečné a môžete si ich doplniť či prispôbiť. Ide predovšetkým o smery, ktorými sa pri práci s textami odporúčame uberať najmä zo začiatku používania čítanky.

Každý text však v sebe ukrýva omnoho väčší potenciál a je na každom učiteľovi, učiteľke či lektorovi alebo lektorke a, samozrejme, na kapacitných a časových možnostiach, aby tento potenciál v plnej miere

využil. Pri tom veľmi pomôže aj základná metodika programu Školy za demokraciu, Ľudskoprávna čítanka 1 a Angažovaná čítanka, ktoré Ľudskoprávna čítanka 2 vhodne dopĺňa. Preto je dôležité poznamenať, že všetky aktivity v čítanke sú založené na predpoklade, že osoba, ktorá čítanku používa, je dobre oboznámená so samotnou základnou metodikou programu.

K predchádzajúcemu odseku ešte treba poznamenať, že čítanka bola vytvorená pre účely programu Školy za demokraciu. Z tohto dôvodu sme nadväzovali na jej základnú a pomerne rozsiahlu metodiku, a preto sme si mohli dovoliť vynechať niektoré časti, ktoré by v samostatnej metodike nemali chýbať.

Texty v čítanke možno veľmi dobre kombinovať so základnou metodikou programu. Metodika nášho programu a čítanky predstavujú sú výbornými zdrojmi pre vylepšenie vašej práce s mladými ľuďmi.

PRVÁ KAPITOLA

V prvej kapitole čítanky nájdete výber textov, ktoré sa venujú ženám. Môžete si prečítať inšpiratívne úryvky o ženách, ktoré napriek rôznym dobovým prekážkam dosiahli dovtedy nevídané úspechy, ale aj texty, ktoré sa venujú feminizmu, násiliu páchanom na ženách a ľudských práv žien v minulosti a dnes.

Zoznam úryvkov v prvej kapitole:

1. Otázka
2. Vyšetrovanie
3. Poľsko
4. Hlas žien na verejnosti
5. Ženy pri moci
6. Ženy – ako muži, len lacnejšie: O práci 1.
7. Ženy – ako muži, len lacnejšie: O práci 2.
8. Z barikád k volebným urnám: O občianstve
9. Tretia rada
10. Štvrtá rada
11. Dagmar Burešová
12. Gisi Fleischmannová
13. Františka Faustina Plamínková
14. Ester Šimerová Martinčeková
15. Izabela Textorisová

Úryvkami v tejto kapitole sú vybrané texty z nasledovných kníh:

Nájdem si ťa.

Autorka: Joanna Connors.

Vydavateľstvo: Absynt. Preklad: Milan Kopecký. Rok: 2017

O knihe: Joanna Connors mala tridsať rokov, keď jej neznámy muž priložil k hrdlu nôž a prinútil ju k sexu. Po dvadsiatich rokoch nevy-slovitelných tráum sa rozhodla bojovať a tohto človeka nájsť. Nie však pre to, aby sa pomstila, ale aby ho pochopila, aby zistila, kto je ten muž a čo ho viedlo k tomu, aby zničil život mladej ženy. Nehľadala však len neznámeho násilníka a spravodlivosť, ale aj vlastný vnútorný pokoj a zmier. Táto kniha je strhujúca detektívka, ktorej príbeh je skutočný. A je to aj silná reportáž odohrávajúca sa v duši jednej ženy. Prináša pohľad na sexuálne násilie z pohľadu ženy, ktorá o ňom napísala knihu.

Bez súhlasu.

Autorka: Veronika Valkovičová (ed.).

Vydavateľstvo: Apart / Display / Kapitál. Rok: 2020

O knihe: Monografia Bez súhlasu.txt je súborom 7 textov 10 auto-riek, ktoré v prostredí Slovenska a Česka pojednávajú o kultúre znásilnenia. Hovoria o postojoch, predstavách a predsudkoch, ktoré máme o sexuálnom násilí a ktoré prispievajú k tomu, že sa sexuálne násilie a obťažovanie v našich komunitách beztrešne deje aj dnes. Kultúra znásilnenia má svoje dopady na to, ako sa ľudia, ktorí zažili násilie, vysporiadávajú so svojou situáciou, vyhľadávajú pomoc a spravodlivosť. Napriek tomu, že je sexuálne násilie spoločensky odsudzované, kultúra znásilnenia znamená pretrvávajúce sexistické predsudky o tom, kto je hodná obeť - teda kto si zaslúži pomoc a spravodlivosť (a kto už nie) a o tom, prečo je vina vždy (hlavne) na nej. Autorky knižky Bez súhlasu.txt píšú o skúsenostiach z rôznych oblastí poskytovania starostlivosti a advokácie. Rozprávajú o tom, ako sa mýty o sexuálnom násilí udržiavajú v náboženskom učení, či ako ticho o sexuálnom násilí vedie k nedostatku jazyka a viditeľnosti pre tých, ktorí násilie zažili. Píšú o rôznych komunitách, ako o trans ľuďoch na Slovensku, či o ženách migrujúcich do Európy, ktoré unikajú pred násilím, no to sa zriedka zastaví po prekročení hraníc. Hovoria o tom, ako médiá využívajú trópy nahých mŕtvych ženských tel s cieľom predávať vysávače, no aj o tom, aké to je to vypovedať o svojej skúsenosti s násilím na polícii a hovoriť o nej v slovenskom online priestore. V neposlednom rade chce táto kniha poukázať na to,

že nezúčastnený divák/diváčka neexistuje, pretože aj mlčanie je spôsob reakcie. Hovoriť o násilí bez toho, aby sme hovorili o štruktúrach a inštitúciách, ktoré ho legitimizujú a bagatelizujú nie dostačujúce.

Ženy a moc: manifest.

Autorka: Mary Beard.

Preklad: Kamila Laudová. Vydavateľstvo: Inaque.sk. Rok: 2020

O knihe: Najznámejšia odborníčka na históriu antického Grécka a Ríma Mary Beard je aj feministka. So suchým humorom sa vracia k rodovým problémom a ukazuje, ako sa história zachovala k mocným ženám. Ako príklady používa postavy z antiky až po súčasnosť, píše o ženách od Medúzy a Atény po Theresu Mayovú a Hilary Clintonovú, skúma kultúrne korene mizogýnie, hlas žien vo verejnom priestore, kultúrne predsudky týkajúce sa ženského vzťahu k moci a spôsob, akým mocné ženy vzdorujú obmedzeniam mužských vzorcov. Mary Beard je profesorka antickej histórie na Univerzite v Cambridgei. Napísala niekoľko kníh o histórii antického Ríma. Je členkou Britskej akadémie a Americkej akadémie pre umenie a vedu. Pre britskú televíziu pripravuje seriály na témy z klasickej archeológie a histórie.

Prečo majú ženy v socializme lepší sex.

Autorka: Kristen R. Ghodsee.

Preklad: Zuzana Szabóová. Vydavateľstvo: Literárna bašta. Rok: 2020

O knihe: Čo pre ženy znamená obdobie po roku 1989? Etnografka Kristen R. Ghodsee niekoľko rokov skúmala životy žien vo východnej Európe a prináša nový pohľad na to, čo im priniesol kapitalizmus. Vo svojej štúdii zdôvodňuje, prečo majú dnešné ženy nižšie mzdy, sú častejšie diskriminované a obťažované alebo vedú nekvalitný sexuálny život. Hľadá spôsoby, ako môžu opäť získať svoj stratený čas, emocionálnu energiu a sebavedomie. Kristen R. Ghodsee (1970) je profesorkou ruských a východoeurópskych štúdií na Pensylvánskej univerzite. Napísala šesť kníh, v ktorých sa venuje rodovej problematike, socializmu a postsocializmu vo východnej Európe. Skúma každodenný život ľudí po páde železnej opony a otrasy, ktoré tento historický míľnik spôsobil.

Drahá Ijeawele. Feministický manifest v pätnástich radách.

Autorka: Chimamanda Ngozi Adichie.

Vydavateľstvo: Absynt. Preklad: Kristína Karabová. Rok: 2020

O knihe: Chceme byť lepší. Zbaviť sa predsudkov. Aj tých najskrytejších. Ale kedy s tým začať? Najlepšie hneď teraz! S pokračovaním slávneho feministického manifestu Chimamandy Ngozi Adichie! Všetci by sme mali byť feminist(k)ami, povedala nám autorka vo svojej rovnomennej eseji. A potom sa jej kamarátka z detstva opýtala, ako má vychovať feministku zo svojej maličkovej dcéry. Výsledkom je osobný a priamy list, z ktorého sa napokon stal ďalší svetoznámy feministický manifest. Chimamanda Ngozi Adichie nám ukazuje, aké obrovské a fatálne chyby robíme už pri výchove svojich detí. Od samého začiatku vstúpujeme malým chlapcom, že sú dôležitejší ako malé dievčatká, a naopak. No bez toho, aby sme sa tento stav pokúsili zmeniť, nikdy nevytvoríme spravodlivý a rovný svet. Táto kniha je určená matkám ako aj otcom. Je kritickým pohľadom na nespravodlivosť vo svete, ale aj návodom na to, ako sa pokúsiť o zmenu. V neposlednom rade je to však krásna úvaha o rodičovstve. Chimamanda Ngozi Adichie trvá na svojom – musíme si byť rovní –, bez ohľadu na farbu pokožky, pohlavie, či vierovyznanie. Hovorí nám to vo svojich skvelých románoch a rovnako aj v silných populárnych esejach.

Kvapky na kameni.

Autorky: Monika Kompaníková (ed.), Kamila Musilová (ed.)

Vydavateľstvo: Albatros. Rok: 2019

O knihe: Príbehy päťdesiatich žien a dievčat z Čiech a Slovenska, ktoré posúvali hranice. Nenápadné ale vytrvalé rebelky bojovali za práva žien, snažili sa uplatniť v umení, športe alebo vo vede. Niektoré z nich používali aj naozajstné zbrane, no väčšina z nich len svoj hlas, svoj um, vytrvalosť. A lásku, lásku k umeniu, k ľuďom, k svojej krajine. Niektoré známe, iné zabudnuté, no všetky si zaslúžia našu pozornosť, pretože ako kvapky na kameni, krôčik po krôčiku, prešliapali cestičku tým ďalším. Bertha získala Nobelovu cenu, Ľudmila bola prvou pilotkou, Sára a Chaviva zachránili mnohé životy, Libuše navrhla skvelé hračky, Olga hľadala stratené deti, Helena vyštudovala na Sorbonne a Zuzana prekonala samú seba aj zradný Lamanšský prieliv. Nechajte sa inšpirovať známymi aj takmer zabudnutými príbehmi našich výnimočných žien a dievčat. Knihu dopĺňa slovník cudzích výrazov a prehľadná časová os,

ktorá priblíži spleť histórii Čiech a Slovenska za posledných stopäťdesiat rokov aj prekážky, ktoré naše hrdinky museli prekonať.

OTÁZKA

(z knihy *Nájdem si ťa*, s. 103 – 105)

V osemdesiatom štvrtom už prebiehala legislatívna revízia zákonov o znásilnení, ktoré okrem iného stanovovali napríklad to, že manželka nemôže obviníť zo znásilnenia manželky, že predchádzajúci pohlavný život obete sa pripúšťa ako dôkaz a že sa vyžaduje druhý svedok znásilnenia.

Pri ich zostavovaní sa vychádzalo z najstarších písomných zákonov. Objavný bestseller Susan Brownmillerovej s názvom *Proti našej vôli: Muži, ženy a znásilnenie*, ktorý vyšiel roku 1975, poučil mnohých čitateľov – vrátane mňa – o dejinách znásilnenia a súvisiacich zákonoch. Prvý raz som ju čítala na kurze o feminizme, kde som zistila, ako veľa toho neviem o tvrdom boji, ktorý ženy viedli a stále vedú za nezávislosť a práva, ktoré ja pokladám za samozrejmé. Vtedy som si ešte neuvedomovala, aké revolučné boli myšlienky Susan Brownmillerovej.

Dozvedela som sa od nej, že právne dejiny znásilnenia sa začali už v Babylone, kde roku 1780 pred Kristom vznikol Chamurapiho zákonník.

Keby sa mi to isté stalo vtedy, vôbec by sa to nebralo ako znásilnenie, lebo by som bola vydatá. Ak mala vydatá žena tú smolu, že ju znásilnili, označili ju za cudzoložnicu, a ak jej manžel tento „zločin“ neodpustil, zviazali ju a hodili do rieky spolu s násilníkom. Neskoršie verzie zákona o znásilnení – napríklad v Starom zákone – určovali obeti a páchatel'ovi trest smrti ukameňovaním.

Znásilnené panny Chamurapiho zákonník netrestal, ale neprisúdil im ani status obete. Obeťou bol v takom prípade otec, pretože každá žena zostávala podľa zákona až do svadby majetkom svojho otca. Znásilnenie sa preto bralo ako majetková trestná činnosť, krádež ženinho ceneného panenstva, súdeho na vydaj.

Ešte veľa storočí pretrvalo vnímanie znásilnenia ako zločinu voči otcovi alebo manželovi, pričom trestom bola peňažná pokuta, ktorú vyplácali otcovi, prípadne sa dcéra musela vydať za toho, kto ju znásilnil, lebo zneuctenú pannu by si nikto nevzal.

Anglické právo – na základe ktorého vznikli americké právne normy – nedefinovalo znásilnenie ako zločin až do dvanásteho storočia, a aj vtedy boli obeťami otec alebo manžel, ktorým vznikla ujma na cti a hodnote ženy.

Všetky takéto zákony oddávna vychádzali z verejne rozšíreného predpokladu, že žena, ktorá obviní muža zo znásilnenia, klame – a to platí dodnes. Takmer vždy, keď nejakého hviezdneho športovca alebo

slávnu osobnosť obvinia zo znásilnenia, vynoria sa náznaky, že obvinenie je vykonštruované, že to len nejaká ohrdnutá, pomstychtivá, opitá alebo nahuckaná žena chce očierniť nevinného muža. Už v Biblii sa píše o otrokovi Jozefovi a Potifar, manželke jeho pána. Manželka túži po Jozefovi, ktorý s ňou odmieta spať. Ohrdnutá Potifar sa mu pomstí, tak, že ho obviní zo znásilnenia. Ozvenu tohto príbehu nájdeme v britskom práve, vo varovných slovách lorda Matthewa Halea, sudcu, o tom, že *znásilnenie je obvinením, ktoré sa ľahko vznesie, ťažko dokazuje a ešte ťažšie vyvracia obvinenou stranou, ktorá nie je nikdy úplne nevinná.*

V Amerike je znásilnenie úzko späté s otroctvom a neskoršími segregáčnymi zákonmi. Pred občianskou vojnou mohli páni slobodne znásilňovať svoje otrokyne – pričom to nikto nenazýval znásilnením – a dokonca si ich mohli sa týmto účelom aj kupovať. Verejná mienka sa nezmenila a ešte dlho po zrušení otroctva a podľa zákona sa vo väčšine amerických štátov vnímalo znásilnenie ako zločin, iba ak černocho znásilnil belošku. Ženy čiernej pleti nechránil pred znásilnením zákon ani postoj spoločnosti, kým muži obvinení z tohto činu mali na svojej strane oboje.

V devätnástom storočí sa trestov nemuseli obávať ani belosi, ktorí znásilnili belošky, lebo zákon v prvom rade ukladal žene dokázať, že bola cudná a že sa bránila, až potom mohla vzniesť obvinenie, polícia a porota chceli vidieť zranenia na tele obete alebo prinajmenšom roztrhnuté a zakrvavené oblečenie.

Ak bol páchatel'om černocho, súdila ho biela porota a hrozil mu trest smrti alebo kastrácia.

To bolo iba krátke historické pozadie jednej z prvých vecí, čo mi povedal Levenberg, keď sme sa stretli vtedy v júli osemdesiatštyri.

„Ste ideálny svedok.“

Keby bol Levenberg človekom, čo pozerá na svet z krajšej stránky, asi by sa rozosmial, taký vyzeral šťastný. Je aký je, takže iba zľahka podvihne kútik úst a pokračuje.

Vysvetli mi, že som dokonalý svedok, lebo ako novinárka som naučená všímať si detaily a zapamätať si ich. Ja však viem, ako to myslí v skutočnosti. Z jeho pohľadu som dokonalá obeť, lebo takmer do bodky spĺňam kritériá ženy, ktorá obviňuje muža zo znásilnenia, ako ich nastavili ešte za občianskej vojny. Som beloška, vzdelaná, zo strednej vrstvy. Bránila som sa, mám reznú ranu na krku a nezahojené podliatiny na chrbte, mám dokonca aj roztrhnutú a zakrvavenú blúzku. Ihneď som znásilnenie ohlásila.

Nevraviač o tom, že David Francis je dokonalý obžalovaný: černocho, chudobný, nevzdelaný, so záznamom v registri.

Keby som tak ešte bola panna, Levenberg by mal všetko potrebné na rýchle a úspešné zavŕšenie prípadu.

Vraví mne aj manželovi, že aj keď som ideálna svedkyňa, nemusí sa spoliehať iba na mňa. Majú papierik, ktorý detektívi našli na pódiu divadla, s telefónnym číslom na matku Davida Francisa.

Levenberg dodá, že na súd ma pripraví neskôr, krátko pred procesom. Ubezpečí ma, že sa nemám čoho obávať. „Máme tu presvedčivý prípad znásilnenia,“ vyhlási. „Naozaj veľmi presvedčivý prípad znásilnenia.“

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Ako sa k znásilneniu pristupovalo podľa Chamurapiho zákonníka? Čo si o tomto postupe myslíte?
- Prečo doteraz prevláda názor, že ak žena obviní muža zo znásilnenia, tak si to vymýšľa a klame?
- V texte sa spomína postup, pri ktorom musela žena dokázať, že je cudná a znásilneniu sa bránila, až potom mohla vzniesť obvinenie. Čo si o tom myslíte?
- Prečo je žena z úryvku považovaná za „ideálneho svedka“?

Námety na diskusiu:

- Autorka knihy Nájdem si ťa, z ktorej pochádza tento úryvok, hovorí o zločine znásilnenia, ktorý prežila. Prečo podľa vás dochádza k takýmto útokom?
- Dochádza k páchaniu násilia na ženách aj na Slovensku? Viete, na koho sa môžu ženy v podobných prípadoch obrátiť?

Náročnosť: 3

VYŠETROVANIE

(z knihy Bez súhlasu, s. 19-25)

Pred trinástimi rokmi prebiehalo prvé vyšetrovanie sexuálneho zneužívania v tábore. V tom čase som mala sedemnásť rokov a s Romanom P., teda s človekom, ktorý ma zneužíval, som stále bola v kontakte. Trestné oznámenie na neho podala jeho bývalá priateľka. Vykresľoval ju ako šialenú či nepríčetnú dievčinu, ktorú len náhodou stretol na pokeci, a ona sa doňho zamilovala. My, decká z prostredia tábora, sme ju poznali ako oddielovú vedúcu, ktorú on sám vzal do tábora.

Toto vyšetrovanie sa odohralo príliš krátko potom, ako zneužívanie skončilo. Ešte som nevedela, že to nebol plnohodnotný vzťah, ale zneužívanie, považovala som ho za kamaráta a mala som tendenciu ho chrániť. Mala som sedemnásť, v miestnosti som bola ja, vyšetrovateľ a ešte jeden policajt. Dostala som otázky, na ktoré som odpovedala, a šla som domov. Cestou vo výťahu sa ma vyšetrovateľ opýtal, či sa naozaj nič nestalo. S nervóznym smiechom som odpovedala, že naozaj nie. To bolo niekoľko rokov posledný raz, čo sa ma na zneužívanie niekto pýtal.

Keď som prišla v roku 2019 vypovedať na políciu, bola som nervózna, neverila som, že mám dostatok dôkazov. V porovnaní s predošlým vyšetrovaním sa však cítila komfortnejšie, keďže môj prípad vyšetrovala žena, a prítomní boli aj súdny znalec (psychológ) a môj právnik. Na druhej strane, rozprávať podrobne trom ľuďom o tom najhoršom, čo sa vám kedy stalo, je náročné. Často myslím na to, ako sa pri vyšetrovaní sexuálneho násillia cítia muži a ženy, ktoré to, čo sa im stalo, ešte nemajú spracované, nepracovali s odborníkmi/-čkami a sú čerstvo traumatizované.

Uvedomujem si, že polícia (ako veľká časť štátnych inštitúcií) je personálne a finančne poddimenzovaná. No z môjho pohľadu by bolo veľmi nápomocné, ak by v takýchto prípadoch obeť dostala prideleného sprievodného pracovníka či pracovníčku, ktorú by mohla vnímať ako svojho spojenca a ktorá by jej poskytla psychologickú pomoc a sprevádzala by ju celým procesom. Byť pod tlakom a zároveň sama je veľmi náročné. Mnohé a mnohí pravdepodobne nevedia, aké majú práva, čo sa bude diať, aké sú kroky vyšetrovania. A aj keby vedeli, bolo by určite dobré mať pri sebe niekoho, kto vás upokojí a podporí.

Pri výpovedi najskôr chronologicky vlastnými slovami rozprávate. Ako si udalosti pamätáte, vyšetrovateľ/-ka potom môže klásť doplňujúce otázky. Podľa aktuálnych zákonov i európskych štandardov má obeť pri vyšetrovaní sexuálneho násillia právo vypovedať len raz a na kameru,

aby si nemusela traumatické skutočnosti opakovane pripomínať. Tak to bolo aj v mojom prípade. Bolo to extrémne náročné, a to napriek tomu, že som vedela, čo ma približne čaká. Náročné to bolo aj napriek tomu, že to, čo sa mi stalo, sa udialo pred viac ako pätnástimi rokmi, a že od roku 2013 chodím na psychoterapiu. Za najhorší moment považujem, keď som musela presne opísať sexuálne praktiky, ktoré na mne páchatel vykonával. Nestačilo pomenovanie, musela som ísť do detailov ako nikdy predtým. Dotklo sa to vo mne hanby a bolesti, o ktorej som ani nevedela, že ju v sebe ešte stále mám. Môj výsluch trval niekoľko hodín. Domov som odchádzala absolútne vyčerpaná a s bolesťou hlavy.

Keď som bola ako sedemnásťročná vypovedať prvý raz, vyšetrovateľ bol muž, nerobil sa videozáznam, pri vypočúvaní nebol prítomný psychológ a v miestnosti bol ďalší policajt – muž, ktorý si robil svoju vlastnú prácu. V tej dobe zrejme policajti vedeli o práci s obetami sexuálneho násillia oveľa menej ako dnes. Nikto sa nesnažil ísť za hranicu môjho vtedajšieho popierania, ktoré je v takýchto prípadoch úplne štandardné. Ani sa podľa môjho vedomia nesnažili nazbierať hmotné dôkazy, a tie, ktoré im boli poskytnuté, podľa všetkého nebrali dostatočne vážne.

Moja skúsenosť s minuloročným vyšetrovaním bola omnoho lepšia. Vyšetrovateľka bola žena, pri ktorej som sa cítila bezpečnejšie, z výpovede sa robil záznam (aj keď zatiaľ nevieme, či bude záznam na súde naozaj stačiť), pri mojej výpovedi bol prítomný znalec a zo strany vyšetrovateľky som cítila úprimný záujem a snahu vec dôsledne vyšetriť. Hoci je toto veľký pokrok, stále ostáva miesto na zlepšenie.

Po takmer polroku som sa dostavila na psychologický posudok do Nových Zámkov. Cestou som premýšľala, ako by sa s cenou cestovného lístka vyrovnával niekto bez peňazí.

Psychologické posudzovanie sa skladalo z niekoľkých častí, dokopy trvalo približne tri hodiny. Za najnáročnejšiu časť som opäť považovala výzvu opísať svoje skúsenosti. Okrem svojho detstva som znova musela opisovať časti toho, čo sa stalo, z iného hľadiska. No bolo to rovnako náročné ako samotný výsluch. Hoci bola moja výpoveď zaznamenaná na kameru, aj tak sme sa nevedeli vyhnúť dopĺňaniu informácií. Opäť by som ocenila sprievodnú osobu, pre vlastný komfort. Rovnako ako predtým, domov som odchádzala unavená s bolesťou hlavy. O niekoľko týždňov ma čakal posledný posudok – psychiatrický. Hoci priebeh tohto posudzovania považujem za najvládnejší, aj tak bol opäť psychicky vyčerpávajúci.

Ak by som proces vyšetrovania a posudzovania mohla zmeniť, urobila by som ho celkovo prívetivejší pre osobu, ktorá zažila sexuálne násillie. Myslím si, že by bolo potrebné, aby každý, kto prichádza vo vyšetrovaní do kontaktu s obeťou, pravidelne podstupoval scitlivovacie tréningy. Ako som spomínala vyššie, takisto by som považovala za pro-

spešné, ak by bola do procesu vyšetrovania zapojená aj sprievodná osoba, ktorá by poškodeným poskytovala oporu a sprevádzala ich celým procesom.

Jednou z najdôležitejších vecí je podľa mňa dĺžka celého procesu. V mojom prípade trvalo vyšetrovanie takmer rok. Niektí si možno povie, že na slovenské pomery je to ešte pomerne krátka doba. Je však veľmi náročné žiť s touto myšlienkou niekde na okraji mysle. Stále neistota toho. Ako vyšetrovanie dopadne. Žijem s neustálou pripomienkou, že hoci zneužívanie skončilo, niektoré kroky, ktoré mi ho pripomínajú, ešte stále prebiehajú a nedá sa s istotou povedať, ako dlho ešte prebiehať budú. Verím, že obeť môže od nahlasovania trestných činov odrádzať aj dĺžka celého procesu. Je úplne logické, ak sa niekto radšej rýchlo pokúsi na traumatický zážitok zabudnúť, než by si ho mal neustále pripomínať. Vždy je tu tiež riziko, že jeho/jej pravda bude spochybňovaná alebo vyšetrovanie skončí v prospech páchatel'a. Nie som odborníčka na políciu a justíciu, neviem, koľko práce reálne polícia a súdy majú a ako by sa vyšetovania a súdne procesy dali zrýchliť. Viem však, že predstava, že budem zaseknutá v procesoch spravodlivosti nie mesiace, ale roky, ma naplňa hrôzou.

Ak bude súd

Vyšetrovanie trvalo a trvá dlho, no ani raz nenapadlo, že by sme sa naozaj mohli dostať až k súdnemu konaniu. Nechcela som sa predčasne tešiť a zároveň som tomu vlastne ani nechcela veriť. Prvý raz mi to prišlo reálne na konci januára 2020, keď sa ma na to opýtala novinárka v rozhovore po roku od publikovania prvého textu o mojom prípade. Čo keď bude súd? Čo keď bude prístup verejnosti? Čo keď sa budeme musieť konfrontovať? Čo ak mi bude môcť Roman P. klásť otázky? Teraz sa cítim silná, ale pri osobnej konfrontácii to môže byť inak. Ak by súd s cieľom chrániť ma nechcel, aby sme sa stretli na pojednávaní, asi by som to aj tak aspoň raz chcela. Po rokoch sa mu pozrieť do očí – pozrieť sa, čo v nich je. Znie to trochu melodramaticky, no chcem vedieť, či prežíva ľútosť. Myslím si skôr, že prežíva sebaľútosť, ale aj tak to chcem vedieť. Chcem ho vidieť. Je za tým pocitom niečo naliehavé. Chcem, možno trochu masochisticky, vedieť, aké pocity to vo mne vyvolá. Čo sa vo mne vyplaví.

Keď premýšľam o súde, veľkou témou je pre mňa odškodné. Podľa posudku mám na odškodné právo, no už len keď píšem tieto slová, samu seba súdim za to, že by som tie peniaze chcela. Racionálne, ak na ne mám nárok, tak ho mám, a bolo by hlúpe neskúsiť odškodné získať, už len kvôli tým tisícom eur, ktoré som minula na psychoterapiu. Na druhej strane sa vo mne vynára pocit viny – akoby som tým dávala za pravdu všetkým tým, ktorí hovoria, že to robím len pre peniaze. Toto nie

je Hollywood, nebavíme sa tu o miliónoch a v mojom prípade neviem, či vôbec o tisícoch. Viem predsa, že moja vnútorná motivácia nie je finančná. Pred mesiacom som ani nevedela, že to vôbec bude možné. Je ľahké povedať: „vykašli sa na to, čo hovoria iní“, no realita je taká, že na to neviem prestať myslieť. Akoby môj boj mal byť vznešený, posilňovaný iba túžbou po spravodlivosti. Bol by iba vtedy „naozajstný“ či validný?

Myslím na svoj blog *Dokonalá obeť*, v ktorom som popisovala ne-realistické požiadavky na obete sexuálneho a domáceho násillia. Mám za seba bojovať, no nemám chcieť peniaze. Mám byť silnou, tichou martýrkou, ktorej ide len o spravodlivosť, a spravodlivosť samotná ju musí uspokojiť. Jej utrpenie sa predsa nedá vyvážiť peniazmi. Nie, nedá. A spravodlivosť samotná by mi stačila. Pripadá mi však hlúpe vzdať sa možnosti dostať naspäť niečo, čo by mi mohlo v praktickom živote pomôcť. Verím, že nikto z tých ľudí, čo by potom na sociálnych sieťach písali, ako som dosiahla svoje a získala peniaze, by tú možnosť neodmietli. Som jediná, kto o tom takto premýšľa? Nevie. Budem to odškodné chcieť? Nevie. Asi áno.

Ak bude súd, najhoršie aj tak nebude súdne konanie či výška odškodného, ale čakanie. Rada by som mala dôveru v slovenskú justíciu, no po posledných rokoch medializovaných škandálov spojených so slovenskými súdmi je moja dôvera značne našttrbená. Chcela by som veriť, že nezáleží na tom, aký sudca alebo sudkyňa tento prípad dostane, lebo všetci by rozhodovali rovnako. A chcela by som veriť, že sa nebudeme naťahovať roky. No verí sa mi to ťažko. Jedna známa mi raz povedala, že keď po deviatich rokoch skončilo súdne konanie, v ktorom bola, nevedela, čo má robiť. Bolo zvláštne žiť bez pocitu, že kdesi na okraji mysle ten spor stále má.

Chcem. Aby sme sa súdili. A chcem, aby sme sa súdili rýchlo, aby som nemusela byť neustále konfrontovaná s minulosťou a aby som to nemusela držať na okraji mysle ďalších deväť rokov. Mám plán, že keď toto celé skončí, skúsim vysadiť lieky na depresiu. Dúfam, že to budem môcť skúsiť skôr ako za niekoľko rokov.

Do správ mi prišli desiatky príbehov podobných môjmu. Mnohé spájalo, že páchatel' bol učiteľ' alebo vedúci v tábore a obeť to nikdy nikomu nepovedala. Nevie, aké sú štatistika, ale verím, že mnohí by boli prekvapení, aké rozšírené je na Slovensku sexuálne zneužívanie. Nie je to nejaký vzdialený jav, ktorý sa deje v tmavých uličkách alebo len v chudobných rodinách. Zneužívanie sa môže objaviť všade, naprieč spoločenskými vrstvami, všade, kde sú deti a mládež a kde k nim majú predátori prístup. V čase dopisovania tohto textu vychádza český dokument *V sieti* o zneužívaní detí na internete. Nemyslím si, že je náhoda, že jedným z predátorov, ktorým herečky vo filme čelia, je organizátor detských táborov.

Nemám rada slovo obeť, znie pre mňa priveľmi pasívne. V slovenskom jazyku mi chýba výraz, ktorý sa používa v angličtine – *survivor*, teda preživší alebo niekto, kto prežil. Tak sa cítim. Ako niekto, kto prežil a šiel ďalej. Trvalo mi takmer celý rok uvedomiť si, že to, čo robím, má väčšiu váhu, ako som si pôvodne priznávala. Nepovažujem sa za ikonu boja proti zneužívaniu, no som šťastná vždy, keď mi príde správa, že môj príbeh niekomu pomohol. Je mi ľúto každého, kto niečo podobné prežil, no teší ma, že sa vieme nájsť a podporiť.

Chcela by som, aby príbehov, ako je môj, bolo čo najmenej. Aby sme verili obetiam, prestali sexualizovať dievčatá a ospravedlňovať páchatel'ov. Ak poznáte niekoho, kto mne alebo inej žene neverí, opýtajte sa ho/jej, čo by sme klamaním získali. Na Slovensku sa nejdeme súdiť o milióny ako v Spojených štátoch. Vystavujeme sa súdu verejnosti. Vrháme sa do siahodlhých procesov vyšetrovaní a súdov, ktoré môžu trvať roky. Komu by to stálo sa to, ak by nebojoval za svoju spravodlivosť?

Dňa 14. 2. 2020 bol Roman P. obvinený z trestného činu sexuálneho zneužívania.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Skúste s10 vetami zhrnúť, o čo v úryvku ide.
- Aké pocity mala autorka textu pri výsluchoch na polícii? Ako by sa podľa vás mali správať príslušníci a príslušníčky policajného zboru k obetiam trestných činov?
- Aké pocity zažíva človek, ktorý musí niekoľkokrát opakovať podrobnosti trestných činov, ktoré na ňom boli spáchané?
- Má autorka textu podľa vás nárok na finančné odškodnenie?
- Prečo nemá rada slovo „obeť“?

Námety na diskusiu:

- Hovorí sa na Slovensku otvorene o sexuálnom obťažovaní či zneužívaní? Je táto téma tabu?
- Myslíte si, že sa tejto téme venuje dostatočná pozornosť?
- Čo by ste robili, ak by ste vedeli o niekom, kto je takémuto konaniu vystavený? Ako by ste mu pomohli? Na koho by ste sa obrátili?

Náročnosť: 2

POLSKO

(z knihy **Bez súhlasu**, s. 125-131)

V kaviarni, kde sa stretávame, si sadáme do kúta, kde je úplné ticho, čo najďalej od všetkých návštevníkov. „Pýtajte sa ma na čokoľvek, len nie na moju minulosť,“ vraví Čečenka Seda. Trvalo mi niekoľko dní, kým sa mi podarilo nájsť utečenku z Čečenska, ktorá by súhlasila s tým, že mi porozpráva svoj príbeh. Nájsť tu ženy, ktoré by boli ochotné hovoriť o tom, čo zažili, je takmer nemožné. Násilie je v tejto komunite všadeprítomné, a napriek tomu (alebo azda práve preto) je úplné tabu: dokumentovať nepovšimnuté utrpenie žien sa mi chvíľu javí ako takmer nemožná úloha.

Napokon spoznávam Sedu. Je to výnimočná žena plná vitality, odvahy a najmä nevyčerpatelného zmyslu pre humor. Jej rozhodnutie podeliť sa o svoj príbeh verejne je o to statočnejšie, že jej len pred pár dňami vypršali platné dokumenty a v čase, keď nahrávame rozhovor, to vyzerá tak, že bude musieť do niekoľkých dní opustiť krajinu. Kým sa rozprávame, Seda takmer každú jednu z útrap, ktoré popisuje, strieda vtipmi. „Tam, kde som ja, je vždy radostne aj smutno zároveň,“ hovorí.

Spolu so Sedou so stretnutím súhlasila aj druhá Čečenka, Marisa. Aj ona sa postupne odhodlá porozprávať mi malý úlomok toho, čo zažila. No o celkových rozmeroch násillia, ktorým si prešli, sa môžem len domnievať.

Skúšajú prejsť cez hranicu. Aj štyridsaťkrát

„Keď sa u nás muž rozhodne odísť do cudziny, žena a deti musia ísť s ním,“ začína svoje rozprávanie Seda. „Ak muž odíde sám, žena a deti sa k nemu neskôr musia pripojiť. Ja a muž sme však odišli spolu.“ Seda v Poľsku žije vyše dvoch rokov. Do Varšavy pricestovala z Grozného, po dlhej ceste autom cez Rusko a Bielorusko sa ocitla v pohraničnom meste Brest na bieloruskej strane, kde štyri mesiace žila s mužom a štyrmi deťmi bez domova. Spolu s desiatkami iných rodín prebývali na železničnej stanici a pravidelne sa pokúšali vlakom dostať cez hraničný prechod do Poľska, zakaždým bez úspechu.

Hraničný prechod medzi bieloruským mestom Brest a poľskou obcou Terespol je prísne strážený pohraničníkmi, ktorí utečencov na colnici vypočúvajú a v posledných rokoch ich do Poľska púšťajú čoraz menej. Túto situáciu monitorujú a reflektujú aj mnohé organizácie pomáhajúce migrantom a migrantkám. V súlade s medzinárodným právom by malo stačiť, aby človek na hraniciach povedal, že chce požiadať o azyl, aby ho do Poľska pustili a posúdili jeho žiadosť. Podľa riaditeľky

nadácie Poľského migračného fóra Agnieszky Kosowicz však cudzinci hovoria, že „ich žiadosti často zostávajú nepovšimnuté. Niektorí ľudia sa hranicu snažia prekročiť opakovane – niekedy vyše štyridsaťkrát – , kým sa im podarí dostať do krajiny. Colníci vyhlasujú, že ľudia, ktorí prichádzajú na hranice, nevyjadrujú potrebu dostať ochranu, ale že prichádzajú z ekonomických dôvodov. Takže sú posudzovaní ako migranti a migrantky a nie ako žiadatelia o azyl – z toho dôvodu im nie je povolený vstup do krajiny bez platných víz“.

Podobný osud postihol aj Sedu a jej rodinu. Štyri mesiace žila v Breste, pätnásťkrát sa spolu s rodinou pokúšala prejsť cez hranicu. Jej muž bol neskôr aj zatknutý, na území Ruska i Bieloruska. Ako rodina čelili vážnym problémom. Chceli žiť v slobodnej zemi. Cez poľskú hranicu ich však pustili až na šestnásťkrát.

Rozviedla som sa s ním trikrát, po moslimsky, po rusky aj po poľsky

Vážnemu domácomu násiliu zo strany manžela bola Seda vystavovaná celé roky. Muž ju týral a bil tak veľmi, že v dôsledku zranení skončila aj na urgentnom príjme v nemocnici. Bol to násilník a podľa Sediných slov týral aj svoju prvú ženu.

„Nechcem ani len vymenovať, aké veci sa u nás doma diali,“ hovorí mi Seda. Pomaly, po kúskoch mi rozpráva útržky násilia, ktoré si musela vytrpieť zo strany manžela.

„Ešte v Čečensku ma muž zbil tak, že som skončila na áre,“ hovorí. „V Čečensku sa však takéto veci často ženám neveria. Napokon som sa s ním však rozviedla, po moslimsky a aj po rusky.“

Podľa čečenského práva však deti „patria“ po rozvode manželovi – aj to je jedným z dôvodov, prečo rozhodnutie odísť býva pre ženy z tejto komunity také ťažké.

Aj Seda sa napokon k svojmu mužovi vrátila, ešte kým obaja žili v Čečensku.

„Keď mi zobrali deti, vrátila som sa k manželovi. Môj syn ochorel a dva mesiace bol v nemocnici, bolo to strašné. Vrátila som sa k manželovi, len aby som mohla byť so svojím synom. Rok sme spolu ako rodina ako-tak fungovali ešte v Čečensku, ale celý čas som mužovi hovorila, aby sme odišli do bezpečnejšej krajiny. Akosi som dúfala, že keď sa dostaneme do Poľska, stane sa z neho človek. No v Poľsku to s ním bolo len horšie a horšie.“

Po náročnej ceste cez celé Rusko a Bielorusko a po štyroch mesiacoch bez domova na poľsko-bieloruskej hranici sa Seda a jej rodine napokon podarilo získať ochranu v Poľsku. No násilie jej muža nadobudlo po presťahovaní ešte obľudnejšie rozmery.

„Hoci som dúfala, že to prebehne inak, hranicu sme museli prekročiť ako rodina, spolu s mužom. Nemala som na výber, musela som

s ním zostať. No v Poľsku sa naša situácia len zhoršila. Manžel minul všetky peniaze, ktoré sme dostali od sociálky. Ostali sme bez všetkého – bez jedla, bez ubytovania, bez základných vecí. Nemala som čím zaplatiť nájomné. Ktosi mi poradil, že pri utečeneckom tábore je kukuričné pole, že tam si môžem natrhať kukuricu. Tak som ju na poli natrhala a varila deťom. Celé týždne sme jedli len kukuricu.“

V miestnosti, kde sedíme, panuje ťažká atmosféra, cítiť v nej smútok a nevypovedanú bolesť, ale aj uličnícky humor, láskavosť a najmä hlboko zakorenenú odolnosť, ktorú si v sebe Seda nesie. Okrem toho, že mi rozpráva o trápení, ktoré zažila, stále neprestajne vtipkuje. „A ten váš fotograf, ktorý mal prísť fotiť čečenské ženy, je slobodný?“ pýta sa ma nezbedne a žmurká na mňa, ukazujúc na fotografa sediaceho obďaleč. Humor je súčasťou jej osobnosti a života, podobne ako aj úprimný záujem o iných ľudí. Seda dnes spolu s ďalšími čečenskými utečenkami v Poľsku pracuje ako dobrovoľníčka na viacerých sociálnych projektoch, napríklad v domove dôchodcov, v zariadení pre ľudí bez domova a v organizácii, ktorá pomáha ľuďom s autizmom.

„Prečo pomáhate práve ľuďom s autizmom?“ pýtam sa jej prekvapene, lebo mi nie je úplne jasné, ako sa čečenská utečenka v Poľsku dostane práve k tejto cieľovej skupine. „No lebo neviem, aká budem zajtra a aké budú moje deti. Dúfam, že aj nám by pomohli druhí ľudia, keby sme mali akúkoľvek chorobu!“ vyhrkne. Ďalej sa už nepýtam.

Seda napokon požiadala o rozvod aj tretíkrát – podľa poľského práva. Dostala ochranu a dúfa, že spolu s deťmi bude môcť zostať dlhodobo žiť v Poľsku, hoci stále čaká na predĺženie pobytu, aby sa nemusela vrátiť do Čečenska.

„Rodina a komunita mi hovoria: rozveď sa, nechaj deti s mužom, ktorému patria, vydaj sa druhýkrát a začni nový život s novými deťmi. Ale to sa nedá. Ja pre svoje deti žijem, dýcham, pre ne mi bije srdce.“

Pýtam sa jej, či by chcela prípadne odísť do Nemecka alebo do inej krajiny v západnej Európe.

„Ak ma nechcú tu, nebudú ma chcieť ani tam,“ odpovedá zmierene.

Ak žena v Čečensku opustí tyrana, na vine je ona a nie on

Podľa psychologičky Marty Piegat-Kaczmarczyk z Poľského migračného fóra¹ sa ženy na úteku snažia hľadať bezpečie. V mnohých krajinách, z ktorých ženy utekajú do Poľska, totiž domáce alebo partnerské násilie nie je považované za dôvod pre azyl alebo pre vyhľadanie pomoci. Ide napríklad o ženy z Čečenska. „Mnohé zo žien, ktoré ako psy-

¹ Poľské migračné fórum je verejnoprospešná organizácia, ktorá sa usiluje o lepšiu integráciu cudzincov a cudzinek v Poľsku. Organizácia ponúka služby cudzincom a cudzinkám, organizuje školenia a verejné kampane a špecificky pomáha ženám migrantkám či cudzinkám, ktorým sa v Poľsku narodí dieťa.

chologička stretávam, sa mi počas rozhovoru zdôveria s tým, že boli unesené vo veľmi mladom veku, keď mali napríklad šesťnásť alebo sedemnásť rokov. Proti svojej vôli boli držané so svojím budúcim manželom a aj ich deti boli často počaté pri znásilnení. Aj pre tieto deti je ich príbeh od samého začiatku sprevádzaný traumou a stresom ich matiek. Navyše sú tieto ženy často týrané a znásilňované aj počas tehotenstva a ich deti sa rodia do prostredia, v ktorom sú svedkami násilia a nebezpečenstva. Niekedy je aj pôrod u týchto žien vyvolaný ako následok fyzického násilia zo strany manžela. Podľa kultúrnej tradície nemajú ženy „právo“ na svoje deti, a ak si ich manžel v budúcnosti nájde inú manželku, matka bude musieť odísť a deti zostanú s ním. Ženy sú často tými, ktoré musia niesť všetkom nátlak, politické problémy svojej komunity a domáce násilie zároveň.“

Ak sa rozhodnú pre útek nezriedka musia svoje plány realizovať za veľmi dramatických okolností. Útek sa často plánuje mesiace. „Mnohé musia utiecť úplne potichu, uprostred noci. V kultúre, v ktorej žijú platí, že ak žena opustí manžela, na vine je ona a nie on. Každý v komunite by mal teda pomôcť manželovi a žena by mala byť za svoje rozhodnutie potrestaná,“ hovorí Piegat-Kaczmarczyk.

Ženy žijú v kultúrnom systéme, ktorý je obrátený proti nim a doslova pomáha páchatel'om. Aj preto je pre ne veľmi nebezpečné, ak nemôžu dostať azyl alebo ochranu napríklad v Poľsku a dlhodobo musia zdržiavať v Rusku či Bielorusku. Manželia, ich bratia, príbuzní alebo aj cudzí ľudia totiž ženy, ktoré utiekli od manžela, často zastrašujú alebo prenasledujú.

Aj keď sa tieto ženy dostanú do Poľska, môžu sa tam stať obeťami obťažovania, útokov a násilia, časť zločinom z nenávisti je dnes v mnohých krajinách namierená proti ženám nociacich závoj alebo šatku na hlave, ako ju nosievajú napríklad Čečenky. Poľské migračné fórum v minulosti tiež zaznamenalo prípad utečenky, ktorá v organizácii požiadala o možnosť dostať terapiu, pretože bola v MHD napadnutá práve v dôsledku toho, že nosila šatku na hlave.

Je ľahšie byť sama so šiestimi deťmi než žiť s manželom

Okrem Sady so stretnutím so mnou súhlasila aj Čečenka Marisa. V Poľsku žije už osem rokov. Do krajiny prišla s celou rodinou, no v Poľsku sa mužom rozviedla.

„Prišli sme sem, lebo to chcel muž. No pre mňa je oveľa ľahšie byť sama s deťmi než ako byť s mužom,“ hovorí mi.

Aby mi objasnila svoju situáciu, vysvetľuje, že je rozvedená a s deťmi nemôže ísť naspäť do Čečenska ani len na návštevu. Rozhodnutím preťahovať sa do Poľska sa musela podobne ako Seda definitívne rozlúčiť so svojou rodinou a priateľmi, ktorí zostali doma, a urobiť za minulosťou hrubú čiaru. „Dodnes mi každý deň volá brat môjho muža, vyhráža sa mi, že po mňa príde, že si príde po deti. Ak by som šla do Če-

čenska, vzali by mi deti, a to by bol koniec. Moje deti tu majú všetko, čo potrebujú. Nič im nechýba. Keď si však pomyslím na ľudí, ktorí sa snažia dostať do Poľska cez Bielorusko, jedno je isté: môžeme si byť istá, títo ľudia majú veľmi veľké problémy, inak by netrávili mesiace na stanici bez domova v úplnej zime. Nikto by takouto cestou neprešiel dobrovoľne,“ hovorí mi Marisa.

Podľa riaditeľky fóra Agnieszky Kosowicz je násilie na ženách vojnová zbraň. „Ženy to dobre vedia a samy pociťujú. Okrem toho sú ženy často jedinými, ktoré majú na starosti celú rodinu. Kým muži v konfliktoch či počas migrácie často strácajú svoju pôvodnú prácu a rolu, ženy si tú svoju ponechávajú: musia sa totiž starať o rodinu, o deti. A ak máte napríklad päť detí, starať sa o ne je prácou na plný úväzok. Často k tomu navyše pribúda povinnosť zháňať peniaze, aby dokázali užiť rodinu. Stretávam sa so ženami, ktoré dokážu neuveriteľné, priam nemožné veci,“ dodáva Kosowicz.

„Pre mňa sú čečenské ženy absolútnymi hrdinkami,“ povedala mi aj Anna Alboth, aktivistka a vedúca mediálnych programov v organizácii Minority Rights International. „Strávila som s nimi mnoho času v Poľsko, Nemecko a svojho času aj v Gruzínsku. Mnohé z nich boli obeťami násilia. Kým muži bojovali alebo organizovali život v Čečensku, ženy, ktoré prišli napríklad do Poľska, na seba zobrali všetky povinnosti. Naučili sa nový jazyk, začali pracovať, podnikáť, starali sa o deti. Sú pre mňa symbolom obrovskej sily neutíchajúcej snahy. Ženy, ktoré som stretla, sa jednoducho nikdy nevzdali.“

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- O čom bol tento úryvok? Skúste sformulovať jeho hlavnú myšlienku.
- Aký je rozdiel medzi migrantom a žiadateľom o azyl? Koľko azylov bolo udelených na Slovensku od roku 1993?
- Aký bol príbeh Čečenky Sedy?
- Aké sú dôvody pre azyl? Malo by byť jedným z dôvodov aj násilie?
- Prečo žijú ženy spomínané v úryvku radšej bez manžela?

Námety na diskusiu:

- Prečo je podľa vás násilie na ženách považované za novú vojnovú zbraň?
- Je násilie na ženách spoločensky tolerované?

Náročnosť: 2

HLAS ŽIEN NA VEREJNOSTI

(z knihy *Ženy a moc: manifest*, s. 17-30)

Začnem takmer pri koreňoch tradície západnej literatúry – pri prvom zaznamenanom prípade muža hovoriaceho žene, aby „zmĺkla“, vysvetľujúceho, že jej hlas nesmie zaznieť na verejnosti. Mám na mysli moment, ktorý Homér zvečnil na začiatku svojho eposu *Odysea* pred takmer tritisíc rokmi. Dnes *Odyseu* považujeme za epické rozprávanie o Odyseovi a jeho dobrodružstvách a peripetiách, ktoré zažíval pri návrate domov z Trójskej vojny, zatiaľ čo jeho manželka Penelopa naňho verne čakala a odháňala nápadníkov, ponúkajúcich jej sobáš. *Odysea* je však do rovnakej miery príbehom Odyseovho a Penelopinho syna Telemacha; je príbehom jeho dospievania, premeny z chlapca na muža. Tá sa začína v prvej knihe eposu, keď Penelopa zíde zo svojej hornej komnaty do veľkej siene paláca, kde nájde Fémia, pevca prednášajúceho zástupu jej nápadníkov; spieva o strastiach gréckych hrdinov, ktoré ich postretli pri návrate domov. Spev sa jej zdá smutný, a tak ho pred všetkými požiada, aby zaspieval niečo iné, pôvabnejšie. A vtedy zasiahne mladý Telemachos: „Matka,“ povie jej, „vráť sa však do svojej izby, staraj sa o svoje práce, krosná a vreteno... a rozhovor bude už starosťou chlapcov, všetkých, no najviacej mojou, bo ja som pánom tu v dome.“ A ona sa vráti späť do komnaty.

Je trochu smiešne, ako tento holobriadok umlčí múdru Penelopu v strednom veku. Ale je to výstižná ukážka toho, že na mieste, kde sa začínajú písomné pramene západnej kultúry, nie sú ženské hlasy na verejnosti vypočuté. Ba čo viac, podľa Homéra je integrálnou súčasťou dospievania mužov naučiť sa ovládnuť prejav na verejnosti a umlčať príslušníčky ženského rodu. Príznačné sú aj slová, ktoré si Telemachos zvolil. Keď vraví, že „rozhovor“ je „starosťou chlapcov“, použije slovo *muthos* – a to nie vo význame *mýtus*, ktorá sa zachoval dodnes. V homérskej gréčtine označuje autoritatívny verejný prejav, nie rozhovor, trkotanie či klebetenie, ktorému sa môže venovať každý vrátane žien, či zvlášť žien.

Telemachov výstup je vôbec prvý prípad z dlhého radu úspešných pokusov ťahajúcich sa celým gréckym a rímskym starovekom nielen vyľúčiť ženy z účasti na verejnej diskusii, ale navyše to urobiť ostentatívne. Napríklad na začiatku štvrtého storočia pred n. l. Aristofanes venoval celú komédiu „zábavnej“ fantázii o tom, ako by žena mohli prebrať moc

nad štátom. Časť vtipu spočívala v tom, že ženy nevedia poriadne rozprávať na verejnosti – či skôr nedokážu prispôbiť svoju súkromnú reč (ktorá sa v tomto prípade týkala najmä sexu) mužskému vysokému politickému jazyku. Vo svete starovekého Ríma sa Ovídius v *Premenách* – najvýnimočnejšej mytologickej epike o ľudoch meniacich podobu (a pravdepodobne najvplyvnejšom diele západnej literatúry hneď po Biblii) – neustále vracia k predstave umlčania žien v procese ich premeny. Jupiter zmenil úbohú Io na kravu, aby nemohla hovoriť, len bučať, zatiaľ čo trestom uvravenej nymfy Echo je fakt, že nerozpráva svojím hlasom, ale je len nástrojom na opakovanie slov iných. Na Waterhousovom slávnom obraze sa túžobne díva na milovaného Narcisa, avšak nemôže sa mu prihovoriť, kým on – prototyp narcistického človeka – sa zamiloval do vlastného odrazu na hladine jazierka.

Serióznemu rímskemu autorovi z prvého storočia n. l. sa podarilo nájsť len tri príklady „žien, ktorým prirodzená konštitúcia nedovolila mlčať na fóre“. Jeho opis je veľmi poučný. Prvá žena Maesia sa úspešne obhájila na súde a „vzhľadom na to, že za jej ženským výzorom a v skutočnosti ukrývala mužská povaha, nazvali ju, androgýnom“. Druhá žena Afrania sama na seba podávala žaloby a bola natoľko „bezočivá“, aby sa súdila osobne, takže všetkých unavilo jej „štekánie“ či „brechanie“ (zjavne nemala právo na ľudskú „reč“). Dozvedáme sa, že umrela v roku 48 pred n. l., pretože „u neprirodzených potvor ako ona je dôležitejšie zaznamenať dátum úmrtia než dátum narodenia“.

V antickom svete existujú len dve výnimky zo všeobecného odporu voči ženám hovoriacim na verejnosti. V prvom prípade mohli ženy prehovoriť ako obeť a ako mučenice, a to zvyčajne krátko pred smrťou. Rané kresťanky nahlas vyznávali svoju vieru, keď ich hádzali levom, a v známom príbehu raných rímskych dejín cnostná Lukrécia, ktorú zneuctil brutálny princ z vládnuceho dvora, dostala možnosť prehovoriť len preto, aby odhalila násilníka a oznámila svoju samovraždu (aspoň tak to prezentujú rímski autori: netušíme, čo sa stalo naozaj). Ale dokonca aj túto trpkú možnosť prehovoriť mohli ženám odoprieť. Jeden príbeh v *Premenách* je o znásilnení mladej princeznej Filomély. Aby násilník zabránil svojmu odhaleniu, tak ako sa to stalo v Lukréciiinom prípade, jednoducho jej vyrezal jazyk. Shakespeare túto myšlienku prebral v hre *Titus Andronicus*, kde znásilnenej Lavinii tiež vytrhnú jazyk.

Druhá výnimka je známejšia: ženy mohli legitímne prehovoriť v ojedinelých prípadoch, ako napríklad na obranu svojho domova, detí, manželov alebo záujmov iných žien. Takže v poslednom z troch príkladom rímskeho autora môže Hortenzia prehovoriť, pretože explicitne vystupuje ako hovorkyňa Rimaniek potom, čo im bola vyrubená osobitná daň z bohatstva určená na financovanie pochybnej vojny. Inými slovami, ženy môžu v extrémnych situáciách verejne obhajovať svoje vlastné záujmy, ale nesmú rozprávať v mene mužov či celého spoločenstva. Slo-

vami jedného guru z druhého storočia n. l.: „Žena by sa mala pokorne strátiť vystavovaniu svojho hlasu cudzincom rovnako, ako si telo chráni oblečením.“

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Poznali ste príbeh o Telemachovi aj pred prečítaním úryvku? Čo si o príbehu myslíte?
- Aké iné príklady umlčievania žien ste našli v úryvku?

Námety na diskusiu:

- Sú ženy umlčované aj dnes? Ak áno, v akých situáciách?
- Myslíte si, že názory mužov sú relevantnejšie ako názory žien?

Náročnosť: 2

ŽENY PRI MOCI

(z knihy *Ženy a moc: manifest*, s. 82-91)

Je to jednoduché, ale dôležité: už v najranejšej histórii západnej kultúry sú ženy radikálne – skutočne, kultúrne aj imaginárne – oddelené od moci. Avšak jedna časť Aténinho kostýmu nás privádza rovno do súčasnosti. Na väčšine vyobrazení bohyne má Aténa uprostred náprsného brnenia ženskej hlavy s krútiacimi sa hadmi namiesto vlasov. Ide o hlavu Medúzy, jednej z troch mýtických sestier známych ako Gorgony, jeden z najsilnejších starovekých symbolov mužskej dominancie nad ničivým nebezpečenstvom, ktoré by mohla predstavovať ženská moc. Nie náhodou sa s ňou stretávame potom, čo jej odťali hlavu, hrdo vystavenou na obdiv ako doplnok tohto rozhodne neženského ženského božstva.

Existuje množstvo starovekých variácií príbehu o Medúze. V jednej zo slávnych verzií ju ako nádhernú ženu v Aténinom chráme znásilní Poseidón a vzápätí ju za túto svätokrádež potrestá (zdôrazňujem, že ju), premeniac ju na obludné stvorenie s vražednou schopnosťou zmeniť na kameň kohokoľvek, kto sa jej pozrie do tváre. Neskôr dostal hrdina Perzeus za úlohu zabiť ju, pričom jej hlavu odťal vďaka naleštenému štítu, ktorý mu poslúžil ako zrkadlo, a tak sa na ňu nemusel dívať priamo. Spočiatku jej hlavu používal ako zbraň, pretože aj po jej smrti ľudia pri pohľade na ňu skameneli. Neskôr ju daroval Aténe, ktorá si s ňou ozdobila vlastné brnenie (naznačujúc tým: nedívajte sa na bohyňu príliš spriama).

Nepotrebuje Freuda, aby sme pochopili, že hadie kučery sú odkazom na falickú moc. Ide o klasický mýtus, v ktorom sa násilne presadzuje dominancia muža proti nelegitímnej ženskej moci. A západná literatúra, kultúra a umenie sa k nemu opätovne nekriticky vracajú. V modernom umení často zahliadneme krvácajúcu hlavu Medúzy, pričom sa vždy nad dielom vznášajú otázky o sile umelca stvárať niečo, na čo by sa nikto nemal dívať. V roku 1598 namaloval Caravaggio výnimočnú verziu odťatej hlavy so svojou vlastnou tvárou, tvrdí sa, že kričiacou od hrôzy, zakrvavenou a so stále sa krútiacimi hadmi. Benvenuto Cellini niekoľko desaťročí pred ním vytvoril veľkú bronzovú sochu Persea, ktorá stojí dodnes na Piazza della Signoria vo Florencii: hrdina stojí na dorážanom tele Medúzy a jej odťatú hlavu dvíha do výšky, pričom z nej steká krv a sliz.

Je výnimočné, že toto sťatie je ešte aj dnes kultúrnym symbolom opozície k ženskej moci. Do Caravaggiovho obrazu neustále vkladajú tvár Angely Merkelovej. V podobnom duchu sa niesol aj jeden z trápnejších pokusov v časopise policajných odborov, kde raz Theresu Mayovú

– v čase, keď bola ministerkou vnútra – premenovali na „Medúzu z Maidenheadu“. „Prirovnanie k Medúze je trochu prisilné,“ reagoval *Daily Express*, „všetci predsa vidíme, že pani Mayová nosí vlasy nádherne učesané.“ A v letáčku kolujúcom na kongrese Labouristickej strany v roku 2017 bola karikatúra „Maydúzy“ so všetkými hadmi a tak ďalej. V každom prípade Mayová obišla ešte dobre v porovnaní s Dilmou Rousseffovou, ktorá sa ocitla vo veľmi nevďačnej úlohe, keď bola brazílskou prezidentkou a otvárala veľkú Caravaggiovu výstavu s São Paulo. Samozrejme, že *Medúza* figurovala medzi vystavenými dielami a Rousseffová stojaca pred samotnou maľbou bola neodolateľnou príležitosťou na fotografovanie.

Nepochybne sa však motív Medúzy najsilnejšie a najodpornejšie objavuje v súvislosti s Hillary Clintonovou. Ako sa dalo čakať, Trumpovi podporovatelia vyprodukovali veľké množstvo jej obrázkov s hadími kučerami. Ale hrozivo najpamätnejšou je adaptovaná Celliniho socha, ktorá sa im hodila oveľa viac ako Cavaggiov obraz, pretože nezobrazuje len hlavu: je to aj hrdinský protivník a vrah. Stačilo Perseovu tvár nahradiť Trumpovou a na odseknutú hlavu prilepiť Clintonovej fotku (predpokladám, že v záujme zachovania dobrého vkusu z fotografie sochy vynechali dorážané telo, po ktorom Perseus šliape). Výjav Persea-Trumpu mávajúceho krvácajúcou hlavou Medúzy-Clintonovej sa, naopak, stal do veľkej miery súčasťou každodenného života a estetiky amerického sveta. Mohli ste si kúpiť tričko či tielko, hrnček, obal na laptop či plátennú tašku s daným výjavom (niekedy s logom TRIUMF, inokedy TRUMP). Možno nám chvíľu potrvá, kým si zvykneme na normalizáciu rodovo podmieneného násilia, ale ak ste niekedy pochybovali o miere, do akej je vylúčenie žien zo sféry moci zakorenené v kultúre, alebo ste si neboli istí silou antiky, ktorá ho sformulovala a upevnila, tak vám len ukážem na Trumpa a Clintonovú, Persea a Medúzu a tým skončím.

Úlohy:

- Aké slovenské političky poznáte? O ktorých politických zo zahraničia ste počuli?
- Je podľa vás politika „mužská záležitosť“?
- Prečo sa o niektorých povolaniach hovorí, že sú len pre mužov a ženy v nich nemajú miesto?
- Počuli ste už o Medúze predtým? Dozvedeli ste sa z úryvku niečo, čo vás prekvapilo alebo zarazilo?

Námety na diskusiu:

- Nájdite na internete obrázok s Hillary R. Clintonovou, ktorý je popisovaný v úryvku. Aký pocit vo vás vyvoláva?
- Je podľa vás v poriadku takéto zobrazovanie žien?

Náročnosť: 2

ŽENY – AKO MUŽI, LEN LACNEJŠIE: O PRÁCI 1.

**(z knihy Prečo majú ženy v socializme lepší sex a ďalšie argumenty
pre ekonomickú nezávislosť, s. 49-52)**

Keď som mala okolo 20 rokov, jedna moja dobrá priateľka, ktorú budem volať Lisa, pracovala na oddelení ľudských zdrojov vo veľkej korporácii v San Franciscu. Lisa milovala módu a môj šatník dodnes obsahuje elegantné komplety, ktoré pre mňa dala dokopy na našich častých výletoch za výhodnými nákupmi do Filene's Basement a rôznych bazárov na Fillmore Street. Mala talent na vyberanie zľavnených dizajnerských pokladov a vyskladanie outfitov, ktoré kombinovali levisky s vintage kúskami od Diora. Aj v ďalších rokoch sme ostali v kontakte, navzájom sme precíťovali svoje manželstvá a materstvo. No kým ja som začala svoj život ako pracujúca matka snažiaca sa získať stále miesto na univerzite, Lisa dala výpoveď hneď, ako si uvedomila, že je tehotná, aby sa stala ženou v domácnosti. Jej manžel zarábal dosť na to, aby ju podporoval, a bol viac naklonený tomu, aby nepracovala. Aj jeho vlastná mama ostala doma a medzi ich najbližšími priateľmi, susedmi a rovesníkmi bol takýto spôsob fungovania normálny. Lisa tvrdila, že to bola jej voľba; chcela si dať pauzu od honby za kariérou v korporátnej Amerike. Druhé dieťa mala čoskoro po tom prvom a vzdala sa myšlienky na návrat do zamestnania. Lisa si myslela, že je to takto jednoduchšie; bude fyzicky pri svojich dcérach spôsobom, akým ja pre moje nikdy nebudem.

V prvých rokoch, kým ona vypekala cookies a organizovala spoločné hry pre deti, som ja nechávala celý deň svoju dcéru päťkrát do týždňa v škôlke, čo ma stálo slušný majetok. Kým jej dcéry spali, Lisa čítala romány, cvičila a varila opulentné jedlá. Prvé štyri roky môjho materstva splývali s prvými troma rokmi na ceste za stálym miestom na univerzite. Môj život bola ničujúca rutina trýznivých dní. Keď som po prvýkrát vyučovala s košelou oblečenou naruby, až som sa krčila od trápnosti, keď na moje švy upozornila súcitná študentka. No po treťom raze ma to prestalo zaujímať. Kým som nemala naopak sukňu, bolo to v pohode. Často som Lise závidela jej voľbu, no urobila som si doktorát a mala som dobrú prácu. Len čo moja dcéra dosiahla päť rokov, začalo

to byť ľahšie. Vyдалa som svoju prvú knihu, získala titul a moja dcéra nastúpila do prvého ročníka. Zbavená ochromujúcich účtov za škôlku som začala zbierať psychologické a finančné plody mojej vytrvalosti.

O niekoľko rokov neskôr som s Lisou strávila víkend. Jej manžel sa ponúkol, že ostane doma s našimi tromi dcérami, takže sme spolu mohli ísť do nákupného centra: dať si večeru, pozrieť film a možno ísť na menšie nákupy. Naše sociálne interakcie zvyčajne zahŕňali naše deti, takže toto bola skutočná odmena. Túžila som po pár hodinách dospeleckého rozhovoru so starou kamarátkou, bez naliehavých žiadostí o džús či zmrzlinu alebo nečakaných záchvatov hnevu. Ozajstná dámska jazda.

Práve som sa u nej doma na poschodí chystala, keď som zistila, že som si zabudla fén. Chcela som sa spýtať Lisy, či si môžem požičať ten jej, no ako som schádzala po schodoch, začula som, ako sa Lisa háda s manželom.

... Prosím, Bill. Bude to trápne.“

„Nie. Tento mesiac si už minula dosť peňazí. Kartú ti dám, až keď prídu výpisy.“

„Ale nakupovala som do domácnosti a kúpila som dievčatám oblečenie. Nekúpila som nič pre seba.“

„Ty si vždy kupuješ veci pre seba a hovoríš, že je to pre dievčatá.“

„Ale to je pre dievčatá. Rastú.“

„Ty máš dosť oblečenia. Nepotrebuješ nič viac. Dal som ti dosť na večeru a kino.“

„Bill, prosím.“ Lisin hlas sa zlomil.

Otočila som sa a po špičkách som vyšla po schodoch. Modlila som sa, aby ma nepočuli. Ukryla som sa v kúpeľni, až kým neprišla Lisa. Mala zaťaté zuby a červené oči.

Cestou do reštaurácie bolo v aute ticho. Objednali sme si dva chody a pokúsila som sa večeru predĺžiť, až kým nezačne film. Lisa vyzerala byť vďačná za zdržanie.

Po druhom pohári malbecu povedala: „Pohádali sme sa Billom.“ Sklonila som hlavu.

„Hovorí, že nemáme dosť často sex.“

Pozrela som sa na ňu. To nebol ten konflikt, ktorý som si myslela, že som si vypočula.

Zakrúžila prázdny pohárom. „Myslíš, že máme čas ešte na jeden?“

„Ty si daj,“ povedala som. „Budem šoférovať.“

Vypila tretí pohár vína, kým sme rozoberali recenzie filmu, ktorý sme sa chystali pozrieť. Keď priniesli účet, otvorila peňaženku a cez stôl mi posunula pár dvadsaťdolaroviek. Vyložila som svoju kreditku.

Pozrela na kartu American Express s mojím menom a vzdychla. „Bill mi dáva iba hotovosť.“

„Nemohla by som ťa pozvať?“ Posunula som peniaze späť k nej. „Nechaj si ich.“

Dlho zízala na stôl. Napokon povedala: „Ďakujem,“ a vložila bankovky späť do peňaženky. „Dnes sa s ním vyspím a zajtra ti to vrátim.“ Úplne ma to omráčilo.

Lisa sa pozrela na hodinky. „Ak si pohneme, stihneme ešte pred filmom zbehnúť do Shiseida.“

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Prečo Lisa klamala o príčine hádky?
- Ako sa líšili životy dvoch žien z úryvku?

Námety na diskusiu:

- Môžu si podľa vás muži (prípadne ženy) v manželstve vynucovať sex a podmieňovať tým prispievanie na chod domácnosti?
- Mali by ženy ostávať doma a venovať svoj čas výlučne starostlivosti o deti a domácnosť?
- Počuli ste už o slovnom spojení rodové roly? O čo ide?

Náročnosť: 3

ŽENY – AKO MUŽI, LEN LACNEJŠIE: O PRÁCI 2.

**(z knihy Prečo majú ženy v socializme lepší sex a ďalšie argumenty
pre ekonomickú nezávislosť, s. 56-61)**

Už v polovici 19. storočia sa feministi, feministky, socialisti a socialistky rozchádzali v tom, akým najlepším spôsobom oslobodiť ženy. Bohatšie ženy sa zasadzovali o tzv. Married Women's Property Acts (Zákony o majetku vydatých žien) a právo voliť bez spochybňovania celého ekonomického systému, ktorý zachovával útlak žien. Socialisti a socialistky ako nemecká teoretička Klára Zetkinová a teoretik August Bebel sa domnievali, že zrovnoprávnenie žien si vyžaduje ich úplné začlenenie do pracovnej sily v spoločnostiach, v ktorých robotnícke triedy spoločne vlastnia továrne a výrobnú infraštruktúru. Toto bol oveľa odvážnejší a možno utopistický cieľ, no všetky nasledujúce experimenty so socializmom mali účasť žien na pracovnej sile ako súčasť svojho programu na pretvorenia ekonomiky na spravodlivejšom a férovejšom základe.

Predstava, že práca ženy je menej hodnotná ako práca muža, pretrváva až dodnes. V kapitalistickom systéme je pracovná sila (alebo časové jednotky, ktoré predávame našim zamestnávateľom) tovarom, s ktorým sa na voľnom trhu obchoduje. Cenu tohto tovaru určujú zákony ponuky a dopytu, ako aj vnímaná cena práce. Muži majú vyššie mzdy, pretože zamestnávateľia, klienti a zákazníci majú dojem, že sú hodnotnejší. Zamyslite sa, prečo v lacných reštauráciách vždy pracujú čašníčky, no v drahých reštauráciách sú často zamestnaní čašníci? Väčšina z nás v pohodlí našich domovov slúžili ženy: staré mamy, mamy, manželky, sestry a niekedy dcéry. No byť obsluhovaní mužmi je zriedkavé, rovnako aj to, že sa muži starajú o naše základné potreby. Priplatíme si za to, aby nám večer naservíroval muž, pretože túto službu považujeme za hodnotnejšiu, hoci neurobí nič viac, len že pred vás položí tanier a na váš filet mignon namelie čerstvé korenie. Podobne platí, že hoci ženy po tisícročia krmili ľudstvo, kulinárskemu svetu dominujú muži. Podľa všetkého majú zákazníci radi ako prílohu okrem zemiakovej kaše aj trochu testosterónu.

V minulosti ženy vedeli, že široká verejnosť si ich prácu cení menej, a podnikali kroky k zmierňovaniu dôsledkov diskriminácie. Charlotte Brontëová vydala svoje prvotiny pod literárnym pseudonymom Currer Bell, Mary Anne Evansová písala pod menom George Eliot. Nedávno vydali J. K. Rowlingová a E. L. Jamesová knihy len s uvedením svojich iniciálok, aby skryli svoj rod. V prípade Rowlingovej ju o to požiadal jej vydavateľ, aby tak pritiahli pozornosť chlapcov-čitateľov, ktorí môžu odmietnuť knihu napísanú ženou. Vo svete vysokoškolského vzdelávania žensky znejúce meno znamená dostať horšie hodnotenie, pretože študenti dlhodobo hodnotia mužských profesorov lepšie ako ich ženské náprotivky. Experimentálna štúdia z roku 2015 odhalila, že odborné asistentky, ktoré viedli rovnaké online kurzy pod dvoma rozdielnymi rodovými identitami, získali nižšie hodnotenie, keď bola ich identita ženská.

[...]

Vynikajúca štúdia poukazujúca na hlboké pretrvávanie rodových predsudkov sa týkala konkurzov do symfonických orchestrov. Hudobníčky mali v profesionálnych orchestroch neuveriteľne nízke zastúpenie, kým nebol zavedený spôsob výberového konania, pri ktorom hudobníci a hudobníčky hrajú na svojich nástrojoch za plentami, ktoré ich oddeľujú od poroty. Aby zabezpečili úplnú rodovú anonymitu, vyzuli si hudobníci a hudobníčky topánky, aby na základe zvuku ich krokov nemohla porota rozoznať mužov a ženy. Keď porota posudzovala hudobníkov a hudobníčky iba na základe ich schopností hrať, „vzrástol počet hudobníčok v piatich najlepšie hodnotených národných orchestroch zo 6 % v roku 1970 na 21 % v roku 1993“. Tento typ výberového konania tiež eliminoval rasové predsudky.

No nemôžeme sa na všetkých našich pracovných pohovoroch a interakciách s možnými zamestnávateľmi ukrývať za plentami. Prezrádzajú nás naše mená a aj keď svoj rod vieme ukryť za iniciály či pod mužské pseudonymy, v odporúčaníach sa používajú zámená a ďalšie slová, ktoré odhaľujú náš rod. Je náročné dokázať diskrimináciu a tí, ktorí systematicky platia ženám za tú istú prácu menej ako mužom, znášajú len zanedbateľné dôsledky. A keďže ženy zarábajú menej ako muži, z ekonomického hľadiska dáva matkám väčší zmysel ostať doma s malými deťmi, lebo cenovo dostupná starostlivosť o deti je vzácnosťou. Keď začnú ženy pracovať na čiastočný úväzok alebo budú mať flexibilný pracovný čas, často nedostávajú výhody a mzdy dostatočne vysoké na pokrytie ich základných potrieb. Ženy aj často odchádzajú z práce, aby sa starali o deti, chorých či starších príbuzných, prehlbuje sa tak diskriminácia zamestnaných žien, pretože zamestnávatelia ich vnímajú ako menej spoľahlivé (viac o tomto v ďalšej kapitole), a kolobeh ekonomickej závislosti žien na mužoch pokračuje.

Socialistické krajiny navrhli politiky so zámerom podporiť či vyžadovať zamestnávanie žien na formálnom trhu práce, aby tak čelili dôsledkom diskriminácie a rozdielom v odmeňovaní. Vo vyššej alebo nižšej miere žiadali všetky štátnosocialistické krajiny východnej Európy úplné začlenenie žien na platené pracovné miesta. V Sovietskom zväze a najmä vo východnej Európe poháňal túto politiku nedostatok pracovných síl po druhej svetovej vojne. Ženy boli vždy, keď muži slúžili vo vojne, využívané ako rezervná armáda pracovnej sily (o čom svedčí aj zamestnanosť amerických žien počas druhej svetovej vojny za čias Robotníčky Rosie – známej z ikonického vyobrazenia s heslom „We can do it!“, teda „Zvládneme to!“, pozn. prekl.). No na rozdiel od Spojených štátov a západného Nemecka, kde boli ženy prepustené hneď po tom, ako sa vojaci vrátili domov, východoeurópske štáty zabezpečovali ženám plnú zamestnanosť a investovali rozsiahle zdroje do ich vzdelávania a odbornej prípravy. Tieto národy podporovali prácu žien aj v tradične mužských profesiách, akými boli baníctvo a vojenská služba, a vo veľkom produkovali obrazy žien riadiacich ťažké stroje, najmä traktory.

Úlohy:

- Je práca ženy menej hodnotná ako práca muža?
- Prečo autorky spomínané v úryvku používali mužské pseudonymy?
- Ako chceli rodové predsudky odstrániť pri výberových konaniach a konkurzoch spomínaných v úryvku?
- Prečo sú podľa vás ženy vnímané ako menej spoľahlivé zamestnankyne?

Námety na diskusiu:

- Existujú podľa vás na Slovensku či v Európe rozdiely v platoch medzi mužmi a ženami pracujúcimi na rovnakých pracovných pozíciách?
- Mali by byť ženy ohodnotené inak ako muži?

Náročnosť: 3

Z BARIKÁD K VOLEBNÝM URNÁM: O OBČIANSTVE

(z knihy Prečo majú ženy v socializme lepší sex a ďalšie argumenty pre ekonomickú nezávislosť, s. 196-199)

V roku 2016, zopár týždňov pred americkými prezidentskými voľbami, začal byť hashtag #Repealthe19th (Zrušte 19. dodatok) populárny ako odpoveď na dva tweety prognostika Natea Silvera. Silver sa na svojom populárnom webe FiveThirtyEight.com rozhodol predpovedať možný výsledok volieb, ak by hlasovali len muži alebo len ženy. Volebná mapa pre mužov zobrazovala pohodlné víťazstvo Donalda Trumpa, kým mapa pre ženy zase odhaľovala prenikavé víťazstvo Hillary Clintonovej. Niektorí Trumpovi podporovatelia potom v snahe zaistiť jeho víťazstvo navrhovali, aby Spojené štáty zrušili devätnásty dodatok ústavy, ktorý ženám udelil právo voliť. „Bola by som ochotná vzdať sa svojho práva voliť, len aby sa to stalo,“ napísala jedna Trumpova podporovateľka. Nasledoval výbuch rozhorčenia na Twitteri a písali o tom aj mainstreamové médiá vrátane Los Angeles Times, Salon a USA Today, ktoré ďalej rozduchávali plamene digitálnej hystérie. Hoci sa neskôr ukázalo, že viac ľudí použilo tento hashtag v tweetoch, kde sa vyjadrovali proti tejto myšlienke, samotný hashtag odrážal všeobecný názor niektorých konzervatívcov, ktorí mali obavy z demografického vývoja a budúcich vyhládok Republikánskej strany.

V roku 2007 povedala pravicová komentátorka Ann Coulterová v rozhlasovom vysielaní, že ak by Spojené štáty zrušili devätnásty dodatok a k volebným urnám by mohli ísť len muži, americký politický systém by sa značne zlepšil. „Keby sme ženám vzali právo voliť,“ vysvetľovala, „nikdy viac by sme už nemuseli mať obavy z ďalšieho demokratického prezidenta. Je to taký môj vzdušný zámok, moja osobná fantázia.“ Coulterová ďalej povedala, že ženy volia „hlúpo“, a to najmä tie slobodné, a tvrdila, že Demokratická strana by sa hanbiť, že za jej kandidátov nehlasuje viac mužov. Vyhlásila, že Demokratická strana je stranou žien a „mamičky futbalistov“ podpláca „zdravotnou starostlivosťou, vzdelávaním a škôlkami“.

Coulterovej útok proti volebnému právu žien, najmä tých slobodných, bol možno inšpirovaný vplyvným článkom, ktorý v roku 1999 vy-

šiel v časopise Journal of Political Economy. Autori John Lott a Lawrence Kenny v ňom dávali do vzájomného vzťahu rast výdavkov americkej vlády na začiatku 20. storočia s rozšírením volebného práva žien v amerických štátoch (čo vyvrcholilo v roku 1920, keď bol schválený dodatok ústavy) a tvrdili, že je pravdepodobnejšie, že ženy budú hlasovať za spoločensky progresívnejších kandidátov ako muži. Lott a Kenny naznačujú, že keďže ženy majú nižšie platy a v sebestačnosti im prekáža viac bariér, môžu preferovať nižšie riziko a väčšiu úlohu vlády. S využitím empirických dôkazov chcú autori dokázať, ako ženy využívali svoje hlasy na neustále zvyšovanie vplyvu vlády: „Keďže ženy majú zvyčajne nižšie príjmy, majú väčší úžitok z rôznych vládnych programov, ktoré pre-rozdeľujú príjem chudobným, napríklad z progresívneho zdanenia.“ Postupom času najmä slobodné ženy pochopili, že profitujú z rozsiahlych sociálnych služieb a podľa toho aj volia. Lott a Kenny tvrdia, že „keď musia ženy vychovávať deti samy, je pravdepodobnejšie, že samy seba označia za liberálky, budú voliť demokratov a podporia napríklad progresívnu daň z príjmu... Nie je ťažké spozorovať, že udelenie volebného práva ženám zohralo postupom času nejakú úlohu pri rozhodovaní o toku vládnych výdavkov“.

Podľa mnohých konzervatívcov, pre ktorých je zvyšovanie vládnych výdavkov prekliatím, Lott a Kenny priamo pripisujú vinu za historický nárast federálnych výdavkov v Spojených štátoch ženám, ktoré volia podľa svojich vlastných ekonomických záujmov. Ak strávite nejaký čas na internete čítaním blogov aktivistov „za práva mužov“, zistíte, že svoje tvrdenia, že ženy by už nemali voliť, vo veľkej miere zakladajú práve na článku Lotta a Kennyho z roku 1999 (hoci v skutočnosti urobíte oveľa lepšie, ak si miesto týchto blogov prečítate radšej štítky na krmive pre psa). Hoci sa udelenie volebného práva ženám objavuje na časovej osi svetových dejín len v minulom storočí, základnou myšlienkou hnutia za práva mužov je, že volebné právo žien zničilo západnú civilizáciu. Autor knihy The Curse of 1920 (Prekliatie roku 1920) tvrdí, že „práva žien sú ako rakovina – ak ich počas operácie neodstránia do posledného kúska, vrátia sa. Jediným riešením obrovského množstva ťažkostí nášho národa je odstrániť príčinu – ženy v politike a vo vláde“. Roosh V (známy autor knihy Nesúložte s Dánskom) v krátkej tiráde z marca 2017 jednoznačne uvádza, že zrušenie devätnásteho dodatku je jediným spôsobom, ako možno Spojené štáty zachrániť pred istou socialistickou skazou. „Vezmite ženám právo voliť a za jediné celoštátne voľby bude každá ľavicová strana rozdrvená. Po ďalších voľbách už budú politici oslovovať priamo mužov a ich vrodenný záujem o patriarchát, ekonomický úspech, stabilné rodiny a spravodlivé prerozdelenie žien v spoločnosti.“ Nie som si istá, kto bude mať toto spravodlivé prerozdeľovanie žien na starosti, ale určite to nebudú samotné ženy. Všetci aktivisti za práva mužov, ktorí sa stále zakrývajú hrubou dekou mizogý-

nie, sa zhodnú v tom, že ženy volia progresívnych kandidátov, pretože je to v ich vlastnom ekonomickom záujme. Hoci článok Lotta a Kennyho z roku 1999 je naďalej východiskom pre tieto nenávistné útoky voči ženám, alternatívna interpretácia ich výskumu v skutočnosti potvrdzuje myšlienku, že politika prerozdelenia je lepšou zárukou nezávislosti žien ako bezuzdný voľný trh. Aktivisti za práva mužov vlastne vedia to, čo si mnohé ženy samy neuvedomujú: ženy majú pri volebných urnách nesmiernu politickú moc.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Čomu sa úryvok venuje?
- Čo je základnou myšlienkou hnutia za práva mužov?
- Odkedy mali ženy v Československu právo voliť?
- Čo znamená pojem „mizogýnia“?

Námety na diskusiu:

- Poznáte pojem „rod“? Ako by ste ho vysvetlili?
- Dá sa na základe rodu určiť, kto volí „hlúpo“ a kto „múdro“?
- Ako sa vyvíjalo volebné právo vo svete? Mal vždy každý človek právo voliť či byť volený? Aký rozdiel je medzi týmito dvoma právmi?

Náročnosť: 3

TRETIA RADA

(z knihy **Drahá ljeawe.** Feministický manifest v pätnástich radách, s. 22-29)

Nauč ju, že myšlienka „rodových rolí“ je úplný nezmysel. Nikdy jej nehovor, že by niečo mala alebo nemala robiť len preto, že je dievča.

„Lebo si dievča“ nie je nikdy žiadny dôvod pre nič. Za žiadnych okolností.

Pamätám si, že mi v detstve hovorili, aby „so m sa pri zametaní poriadne zohla, ako sa na dievča patrí“. To znamenalo, že zametanie je niečo ženské. Kiežby mi povedali iba „zohni sa a zametaj poriadne, lebo tak to vyčistíš lepšie“. A kiežby to isté povedali aj mojim bratom. V Nigérii sa na sociálnych sieťach nedávno rozoberala téma žena a varenie. Diskutovalo sa o tom, ako ženy majú variť pre svojich manželov. Je to takým smutným spôsobom vtipné; stále sa bavíme o varení ako o nejakom teste na vhodnosť manželky.

Schopnosť variť ale nie je predprogramovaná vo vagíne. Varenie je naučená zručnosť. Varenie – a všeobecne domáce práce – je zručnosť, ktorú by v ideálnom prípade mali ovládať muži i ženy. A zároveň táto zručnosť môže uniknúť rovnako mužom i ženám.

Taktiež musíme spochybniť obraz manželstva ako akéhosi ocenenia pre ženy, lebo práve to tvorí podstatu všetkých týchto absurdných diskusií. Ak prestaneme ženám vstúpovať, aby manželstvo vnímali ako cenu, bude sa tiež menej diskutovať o tom, či manželka musí vedieť variť, aby si túto cenu zaslúžila.

Je zaujímavé, ako zavedenie nám spoločnosť začína vstúpovať rodové roly. Včera som šla do obchodu s detským oblečením, lebo som chcela niečo pre malú Chizalum. V dievčenskom oddelení boli akési bledé kreácie vo vypraných odtieňoch ružovej. Chlapčenské oddelenie ponúkalo oblečenie v sýtych odtieňoch modrej. Myslela som si, že modrá bude na jej hnedej pokožke – a na fotografii – vyzeráť lepšie, a tak som jej vzala niečo modré. Pri pokladni mi pokladníčka vraví, že pre chlapčeka je to dokonalý darček. Odpovedala som jej, že je to pre dievčatko. Bola zhrozená: „Modrá pre dievča?“

Šikovnosť marketéra, ktorý vymyslel túto ružovo-modrú binaritu, ma neprestáva udivovať. Bolo tam aj „rodovo neutrálne“ oddelenie s kopami oblečenia bezpohlavnej sivej farby. Pojem „rodovo neutrálny“ je pekná hlúposť, pretože vychádza z predpokladu, že chlapčenské je modré a dievčenské ružové a „rodovo neutrálne“ je následne ďalšia, akási osobitná kategória. Prečo by všetko detské oblečenie nemohlo

byť zoradené len podľa veľkosti a v ponuke vo všetkých farebných od-
tieňoch? Telá detí, či už dievčat alebo chlapcov, sa predsa v takom út-
lom veku veľmi nelíšia.

Nakukla som aj do oddelenia hračiek, tie boli tiež zoradené podľa
rodového príznaku. Hračky pre chlapcov sú väčšinou aktívneho rázu,
vyžadujú nejakú činnosť vláčky, autíčka – , zatiaľ čo hračky pre dievčatá
sú skôr pasívne a sú to prevažne bábiky. Zarazilo ma to. Až dovtedy
som si neuvedomovala, ako skoro spoločnosť začína formovať predsta-
vy o tom, čo má robiť chlapec alebo dievča.

Kiežby hračky boli zoradené podľa druhu, nie podľa rodového
príznaku.

Spomínala som ti už, ako som v Amerike zašla do nákupného
centra so sedemročným nigérijským dievčatom a jeho matkou? Malá
zbadala hračkársky vrtuľník, vieš, taký lietajúci na diaľkové ovládanie,
úplne ju uchvátil a vypýtala si ho. No jej matka povedala: „Nie, máš
predsa bábiky.“ A ona na to odvetila: „Mami, a to sa budem hrať už iba
s bábikami?“

Nikdy som na to nezabudla. Jej matka to, samozrejme, nemyslela
zle. Dané rodové roly – že dievčatá sa hrajú s bábikami a chlapci s vr-
tuľníkmi – proste mala v sebe vžitú. Teraz s istou mierou smútku roz-
mýšľam, či by sa z toho dievčatka nestala prevratná inžinierka, ak by
vtedy dostalo šancu preskúmať ten vrtuľník.

Ak deti nespútavame kazajkou rodových rolí, poskytujeme im
priestor na to, aby rozvinuli svoj potenciál. Hľad' na Chizalum ako na je-
dinečnú osobnosť. Nie ako na dievča, ktoré by malo byť nejaké. Prizeraj
sa jej slabým i silným stránkam individuálne. Neporovnávaj ju s tým, ako
sa má správať dievča, ale snaž sa, aby z nej vyrástol čo možno najlepší
človek.

Jedna mladá Nigérijčanka sa mi raz zverila, že sa roky správala
„ako chlapec“ – mala rada futbal a šaty ju nudili – , až kým ju matka ne-
prinútila zbaviť sa tých „chlapčenských“ záujmov. Dnes je svojej matke
vdáčna za to, že jej pomohla správať sa ako dievča. Ten príbeh ma ro-
zosmútil. Vráťalo mi hlavou, ktoré časti seba musela umlčať a udusiť,
a tiež to, čo sa tým stratilo z jej naturelu, lebo to takzvané „chlapčenské
správanie“ znamenalo len to, že bola sama sebou.

Ďalšia známa z USA mi raz povedala, že vzala svojho ročného
syna do detského kútika. Všimla si, že matky dievčatá krotili, ustavične
im hovorili, aby niečo nechytali, aby prestali a boli dobré. Tiež si všimla,
že chlapcov posmeľovali, aby išli objavovať, a že ich toľko neusmerňo-
vali a takmer nikdy nehovorili, aby boli dobrí. Podľa jej teórie začínajú
rodičia dievčatám veľmi skoro podvedome vštepovať, aké by mali byť.
Dostáva sa im menej priestoru a viac pravidiel, kým chlapcom, naopak,
viac priestoru a menej pravidiel.

Rodové roly sú v nás tak hlboko zakorenené, že sa ich pridržujeme ešte aj vtedy, keď sa dostávajú do konfliktu s našimi skutočnými túžbami, potrebami či šťastím.

Ťažko sa ich odnaučiť, a preto je dôležité pokúsiť sa o to, aby ich Chizalum odmietla od samotného začiatku. Povedz jej, že je dôležité, aby dokázala fungovať bez pomoci ostatných, aby sa o seba dokázala postarať sama. Rýchlo totiž usudzujeme, že dievčatá nevedia urobiť kopu vecí. Nech si to vyskúša. Nemusí sa jej to celkom podariť, ale nech si to aspoň skúsi. Kupuj jej kocky, vláčiky, ale ak chceš, tak aj bábiky.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Robíte nejaké veci len preto, že ste dievča alebo chlapec? Ak áno, aké?
- Čo je to feminizmus? Čo ste o ňom počuli, čo o ňom viete a čo si o ňom myslíte?
- Existujú podľa vás typy činností, ktoré by mali robiť len ženy alebo len muži?

Námety na diskusiu:

- Aké sú ľudské práva žien a mužov? Zhodujú sa alebo sa líšia?
- Je synonymom feminizmu nenávisť voči mužom?

Náročnosť: 3

ŠTVRTÁ RADA

(z knihy **Drahá ljeawe.** Feministický manifest v pätnástich radách,
s. 30-35)

Daj si pozor na to, čo volám čajový feminizmus. Ide v ňom o podmienenú rovnosť žien. Zmietni ju odrazu zo stola, lebo je to prázdna, chlácholivá a zvrátená myšlienka. Keď si feministka, je to, ako keby si bola tehotná. Buď tehotná si, alebo nie. Buď veríš na úplnú rovnosť mužov a žien, alebo nie.

Čajový feminizmus používa analógie ako „on je hlava rodiny a ty si jej krk“. Alebo „on je šofér, ale ty sedíš vpredu“. Ešte znepokojivejší je v čajovom feminizme názor, že muži sú prirodzene nadradení, ale očakáva sa od nich, že „sa k ženám budú správať dobre“. Nie, nie a nie. Blaho žien predsa musí vychádzať z niečoho viac ako len z mužskej blahosklonnosti.

Čajový feminizmus používa jazyk, ktorý „dovoľuje“. Keď bola Theresa May britskou premiérkou, progresívne britské noviny jej manžela opísali týmito slovami: „Philip May je v politike známy ako muž, ktorý ustúpil do pozadia a dovolil svojej žene Therese vyniknúť.“

Dovolil.

A teraz to skúsme otočiť, Theresa May dovolila svojmu manželovi vyniknúť. Dáva to zmysel? Ak by bol premiér Philip May, zrejme by sme si vypočuli, že jeho žena do „podporila“ z úzadia, stála „za ním“ alebo „mu stála po boku“, ale nikdy by sme si nevypočuli, že mu „dovolila“ vyniknúť.

Dovoliť je problematické slovo – týka sa totiž moci. Od členov a členiek nigérijskej pobočky Spoločnosti čajového feminizmu môžeme často počuť: „Nech si žena robí, čo chce, pokiaľ jej to manžel dovolí.“

Manžel však nie je riaditeľ školy, A manželka nie je žiačka. Jednostranná rétorika súhlasu a dovolenia – a takmer vždy sa používa iba takto – nemá čo hľadať v jazyku manželstva postaveného na princípe rovnosti.

Ďalším nehoráznym príkladom čajového feminizmu je, keď muži hovoria: „Isteže u nás neupratuje len moja žena, ja som napríklad upratoval, keď bola odcestovaná.“

Pamätáš si, ako sme sa pred pár rokmi rehotali na tom otrasne napísanom článku o mne? Jeho autor ma obvinil, že som „nahnevaná“, ako keby „hnev“ mal byť niečím, za to sa treba hanbiť. Pravdaže som nahnevaná. Som nahnevaná na rasizmus. Som nahnevaná na sexizmus. Nedávno som si však uvedomila, že som viac nahnevaná na sexizmus ako na rasizmus.

To preto, že v tomto hneve sa často cítim osamelá. Pretože mnohí ľudia, medzi ktorými žijem a ktorých mám rada, nemajú problém uznať, že existuje rasová nespravodlivosť, ale rodovú odmietajú.

Ani neviem, koľkokrát sa stalo, že ľudia (muži i ženy), ktorí sú mi drahí, odo mňa očakávali, že budem neustále poukazovať na sexizmus, „dokazovať“ jeho existenciu, zatiaľ čo pri rasizme odo mňa niečo také nikto nežiadal. (Samozrejme, že vo svete sa od mnohých ľudí vyžaduje, aby „dokazovali“ rasizmus, ale v mojom okruhu ľudí sa to nedeje.) Už ani neviem, koľkokrát moji blízky odmietli či zľahčovali sexistické situácie.

Ako náš kamarát Ikenga, ktorý vždy veľmi rýchlo poprie, že by príčinou niečoho mohla byť mizogýnia. Nikdy nemá záujem vypočuť si niečo na túto tému či sa s ňou zaoberať, no napriek tomu vždy horlivo vysvetľuje, že privilegované sú v skutočnosti ženy. Raz sa vyjadril takto: „Hoci doma má vo všeobecnosti veci pod palcom otec, v skutočnosti všetko riadi moja mamka – zo zákulisia.“ Bol presvedčený, že svojím tvrdením vyvracia sexizmus, ale v podstate mi len prihral ďalší argument, prečo „zo zákulisia“? Ak má žena moc, prečo by sme to mali skrývať?

A teraz príde smutná pravda: náš svet je plný mužov a žien nemajúcich v oblube mocné ženy. Nazerať na moc ako na mužskú záležitosť je pre nás natoľko prirodzené, že z mocnej ženy sa stala anomália. A preto ju treba podrobiť kontrole: Je skromná? Usmieva sa? Je dostatočne pokorná? Venuje sa aj domácnosti? Mocným mužom takéto otázky nekladíme, čo poukazuje na to, že nám neprekáža samotná moc, ale len moc v rukách žien. Mocné ženy súdime omnoho prísnejšie ako mocných mužov, a čajový feminizmus to umožňuje.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Čo považuje autorka za „čajový feminizmus“?
- Prečo označuje slovo „dovoliť“ za problematické?
- Čo je to sexizmus? Viete vymenovať príklady sexistického správania?

Námety na diskusiu:

- Je moc záležitosťou mužov? Mali by byť ženy zastúpené v riadiacich pozíciách?
- Autorka spomína v úryvku hnev. Čo hnevá vás? Čo by ste chceli zmeniť v spoločnosti?

Náročnosť: 3

DAGMAR BUREŠOVÁ

(z knihy Kvapky na kameni, s. 16-19)

*Advokátka, ktorá za socializmu obhajovala odporcov režimu
(1929 Praha – 2018 Praha)*

Bola slávna svadba a žili šťastne až do smrti. Tak sa končí mnoho rozprávok, no nechceli ste niekedy vedieť, ako to bolo ďalej? Ako to vyzerá, keď sa žije šťastne? Treba na to veľa peňazí? Stane sa to samo od seba alebo sa treba snažiť? Vyhli sa im choroby, zlí ľudia a všetky ťažkosti?

Dagmar Burešová prežila šťastný život. Bol plný lásky a významných vecí, aj keď v ňom bolo veľa problémov, prekážok a aj zlých, podlých ľudí. Keď sa Dáša vydávala, začínali sa päťdesiate roky a v Československu panoval tuhý politický režim. To znamenalo, že si ľudia nemohli slobodne zvoliť politikov a nesmeli ich ani kritizovať. Hrozilo za to väzenie, niekedy dokonca smrť. Dáša mala 21 rokov, študovala právo a jej muž Radim, ktorý mal 23, študoval medicínu.

Hoci nežili vo veľmi šťastných časoch, boli spolu po svadbe skutočne šťastní. Každý rok chodili na dovolenku pod stan, mali veľa priateľov, s ktorými zažili kopu zábavy. Časom sa im narodili dve dcéry. Zuzka a Lucka. O domácnosť sa im starala Radimova mamka, babička Zuzanky a Lucinky. Keď už bola veľmi stará, prevzal starostlivosť o domácnosť vtedy už známy detský lekár Radim.

Začali sa šesťdesiate roky a už sa zdalo, že spoločnosť smeruje k väčšej slobode. Dagmar bola známa advokátka a zastupovala ľudí v súdnych sporoch. Právo bolo jej vášňou. Lenže 21. augusta 1968 obsadila Československo sovietska armáda a so slobodou bol koniec. Ľudia sa najskôr búrili, čoskoro však protesty utíchli a krajina sa zmierovala s prítomnosťou cudzej armády.

Nie všetci však prijali toto príkorie. Po niekoľkých mesiacoch došlo k strašnej udalosti. Na protest proti okupácii sa upálil študent Jan Palach. Chcel povzbudiť ľudí, aby v protestoch vytrvali a nevzdávali sa. Celá krajina bola v šoku. Študenti vyšli do ulíc a začali znovu protestovať proti cudzej armáde. Politici sa však báli a snažili sa Jana Palacha všetkými spôsobmi očierniť. Jeden komunistický poslanec o ňom šíril nepekne klebety.

A tak jedného dňa na dvere advokátskej kancelárie, kde pracovala Dagmar, zaklopala pani Libuše Palachová, Janova mama. Chcela tohto ohováračského politika žalovať a požiadala Dášu, aby sa stala jej právnu zástupkyňou, teda aby jej pomohla pred súdom. Dagmar stála pred

ťažkým rozhodnutím, tento súdny spor vyzeral úplne beznádejne. Súdny neboli nezávislé, pracovali podľa prania politikov. Politici sa báli Sovietskeho zväzu, na uliciach stáli tanky a tých, ktorí protestovali, rozháňala násilím Verejná bezpečnosť, vtedajšia polícia. Strach bol všade.

A zrazu by mala Dáša ako advokátka Palachovej matky všetkým verejne povedať, že komunistický politik klame? Namiesto víťazstva na súde ju čakajú skôr problémy. A možno zasiahnu aj jej rodinu, milovaného manžela a dcéry. Nemala by pani Palachovej povedať, že sa nedá nič robiť? Dagmar Burešová však nezaváhala ani na sekundu. Vedela, že sa musí postaviť za pani Palachovú práve preto, že to vyzerá tak beznádejne. Ako advokátka predsa musí brániť spravodlivosť. Nie svoje vlastné pohodlie. Sudkyňa však žalobu zamietla. Dagmar napriek tomu brala tento prípad ako jeden zo svojich najväčších úspechov. Síce pani Palachová na súde nevyhrala, ale Dagmar ju podporila ľudsky. Stáli spolu na strane pravdy.

Neskôr Dagmar zastupovala mnohých ďalších, ktorí protestovali proti neslobode, napríklad aj Václava Havla, ktorý sa po revolúcii stal prezidentom. Väčšinu prípadov vyhrala. V súdnych sporoch stála na strane zastrašovaných a utláčaných. Vždy skvelo pripravená, dôkladne oboznámená s prípadom, s dokonalou znalosťou zákona. Pevná a elegantná. Bohužiaľ, vládna moc ju za to potrestala. Nesmela cestovať do zahraničia a jej mladšia dcéra Lucia nesmela študovať. Dom Burešových strážila tajná polícia, Dagmar aj jej manžel Radim museli ísť niekoľkokrát na výsluch na políciu.

Možno sa pýtate: toto je ten šťastný život? Môže to vyzeráť zvláštne, ale áno. Dagmar bola šťastná, pretože vedela, že chce a musí obhajovať pravdu. Navyše jej muž to vnímal rovnako. Radimovi nikdy ani nenapadlo, že by preňho bolo lepšie, keby jeho žena radšej varila, než obhajovala ostatných.

Po revolúcii v roku 1989 sa Dagmar stala ministerkou spravodlivosti. Nová demokratická spoločnosť nemohla do tejto funkcie želať nikoho lepšieho ako ženu, ktorá dokonale rozumela nielen právu, ale aj tomu, čo je to spravodlivosť.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Aký politický režim bol v 50. rokoch v Československu?
- Čo sa stalo 21.8.1968? Hovorili ste o tejto udalosti s vašimi starými rodičmi alebo rodičmi?
- Počuli ste o Janovi Palachovi aj pred prečítaním úryvku? Aké klebety sa o ňom šírili?

- Prečo sa Dagmar Burešová rozhodla zastupovať pani Palachovú? Ako by ste sa na jej mieste zachovali vy?

Námety na diskusiu:

- Čo treba na prežitie šťastného života? Prežila šťastný život Dagmar Burešová?
- Mohli by sme ju označiť za hrdinku? Aké vlastnosti by mali mať hrdinovia a hrdinky?

Náročnosť: 1

GISI FLEISCHMANNOVÁ

(z knihy Kvapky na kameni, s. 36-39)

*Odvážna záchrankyňa mnohých ľudských životov
(1893 Prešporok – 1944 Osvienčim)*

Keď sa židovským rodičom Judovi a Jetty Fischerovcom narodila malá Gizelka, ani túto postieľku s malým bábätkom neobišli tri sudičky.

„Vyrastie z teba silná, húževnatá žena,“ riekla prvá.

„Dokážeš spájať nespojiteľné,“ riekla druhá sudička a všetci sa čudovali, lebo nerozumeli.

„Budeš veľmi obetavá,“ riekla tretia sudička, „ale...“

„Už zase to ale?“ vykrikla prvá, no tretia sudička sa nedala zastaviť.

„Budeš veľmi obetavá, tvoja obetavosť však nebude stačiť na to, aby si zachránila sama seba.“

„Uf,“ vydýchla si druhá sudička. „Hádam to nebude také zlé. Ale sa mýlim?“

Gisi rástla v harmonickom prostredí pevnej a pravovernej židovskej hoteliárskej rodiny s dvomi bratmi. Ako dievča nemala prístup k vzdelávaniu, a tak sa učila sama. Keď vyrástla, vydala sa a narodili sa jej dve dcéry.

Ak by sa v tom čase svet nezbláznil, nikdy by sme možno o Gisi nepočuli. Možno by prežila plný a šťastný život so svojou rodinou a spokojne by sa dožila staroby a vnúčat. Ani Gisi, ani ďalším tisícom židov však pokojný život nebol dopriaty. Keď sa začala 2. svetová vojna, Gisi mala 46 rokov. Nacisti a ich prívrženci sa pustili do prenasledovania židov s cieľom vymazať ich z mapy sveta. Ako prvý z Gisinej rodiny na to doplatil jej starší brat Gustáv, ktorého v uliciach Bratislavy napadli protižidovský chuligáni a on na následky bitky, čo utržil, zomrel.

Gisi sa v tom čase snažila pracovať v politickom hnutí, ktoré presadzovalo založenie a udržiavanie židovského štátu v Palestíne. Veľmi rýchlo pochopila, aké veľké nebezpečenstvo hrozí obyčajným ľuďom v Európe len preto, že sú židia. Vedela, že ak sa vplyvní židia nespoja a nepomôžu ujsť ostatným židom zo Slovenska, ak nepomôžu utečencom z iných európskych krajín pri prechode cez Slovensko, prídu títo ľudia o život. Vďaka práci v politike mala dobré kontakty, a tak hneď zariadila, aby sa jej dcéry dostali preč zo Slovenska a prežili. Sama ostala tu, so svojou matkou, ktorú nevedela a ani nemohla opustiť. Zostala na

Slovensku, lebo nedokázala odísť od „svojich“ ľudí, pre ktorých bola práve ona často svetielkom nádeje.

Gisi sa podarilo zamestnať na úrade, na takzvanom Ústredí židov, ktoré malo na starosti násilné vysťahovanie židov. Z nezainteresovaného pohľadu to vyzeralo, ako keby Gisi svojich ľudí zradila a začala pomáhať Nemcom. Opak však bol pravdou. V rámci tohto oficiálneho a Nemcami zriadeného úradu začala Gisi, drzo Nemcom priamo pod nosom, potajomky pracovať v tajnej pracovnej skupine, ktorá sa naopak snažila židov pred deportáciami zachrániť. Členmi skupiny boli okrem Gisi iba muži. Rôzni židia s rôznym postavením, s presvedčením, že žena má byť matkou a vychovávateľkou a muž sa má o ňu starať a o všetkom rozhodovať. A práve tu Gisi využila svoj dar od sudičky, keď týchto múdrych mužov s rozdielnymi názormi presvedčila, že ju majú počúvať a spojila ich pre jeden cieľ: zachrániť slovenských židov pred odvečením.

Spoločne vymysleli plán. Ak podplatia nemeckých úradníkov, možno sa im podarí deportácie židov prerušiť. Gisi začala konať. Navštívila nemeckého poradcu pre židovské otázky na Slovensku a ponúkla mu úplatok, ak transporty zastaví. Poradca súhlasil. A tak sa Gisi pustila do zháňania peňazí. Oslovila židovských predstaviteľov po celom svete a presvedčila ich, že peniaze sú len peniaze, vždy sa dajú nahradiť, ale ľudský život je nenahradiiteľný. Potrebné peniaze, a bola to obrovská suma, naozaj zohnala. Deportácie boli skutočne dočasne zastavené, čím niekoľko tisíc ľudí získalo šancu ukryť sa, ujsť, a tak prežiť.

Nemci však deportácie po krátkej prestávke obnovili. Gisi opäť zháňala peniaze na ďalšie úplatky prijali, ale sťahovanie židov nezastavili. A obetavá Gisi sa sama dostala do nemilosti. Nemci ju zatkli a vypočúvali. Po zložitých vyjednávaniach ju napokon pustili na slobodu.

Rodina aj známi Gisi presviedčali, aby odišla za dcérami a zachránila si život, veď už urobila všetko, čo mohla. Gisi však odmietla. Bola rozhodnutá pomáhať a zachraňovať životy do poslednej chvíle.

Po vypuknutí Slovenského národného povstania gestapo začalo ešte horlivejšie prenasledovať a zatýkať obyvateľov židovského pôvodu. Medzi zatknutými sa znovu ocitla aj Gisi. Gestapo ju odvieкло do koncentračného tábora v Seredi, kde jej nemecký veliteľ tábora sľuboval oslobodenie, ak prezradí úkryty bratislavských židov.

Statočná Gisi úkryty neprezradila. A tak ju veliteľ tábora zaradil do najbližšieho vlaku do Osvienčimu. Aby mal istotu, že Gisi neprežije, do papierov k jej menu dopísal poznámku: návrat nežiaduci. Cesta do Osvienčimu trvala dva dni. Hneď po príchode transportu veliaci dôstojník vyvolal Gisi z davu a odvtedy o nej nikto viac nepočul.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- O akom období v dejinách hovoria v úryvku, keď ho nazývajú časom, „keď sa svet zbláznil“?
- Čo je to nacizmus?
- Počuli ste o holokauste? O čo išlo?
- Ako Gisi pomáhala židom a židovkám?

Námety na diskusiu:

- Ako by ste sa zachovali na Gisinom mieste, ak by ste si mohli zachrániť život vtedy, ak prezradíte úkryty prenasledovaných?
- Mohli by sme ju označiť za hrdinku? Aké vlastnosti by mali mať hrdinovia a hrdinky?

Náročnosť: 1

FRANTIŠKA FAUSTÍNA PLAMÍNKOVÁ

(z knihy Kvapky na kameni, s. 136-139)

*Demokratka a humanistka, ktorá vystúpila proti Hitlerovi
(1875 Praha – 1942 Praha)*

Františka rozhodne nebola obyčajná dievčina. Zvedavé dievča hltalo jednu knižku za druhou a učilo sa cudzie jazyky. Do vienka dostala prenikavý úsudok a zmysel pre spravodlivosť. Snívala o dráhe učiteľky. Táto práca za čias starého Rakúsko-Uhorska znamenala oveľa viac než len zamestnanie – šlo o poslanie. O učiteľovi sa predpokladalo, že sa vo voľnom čase bude venovať bohumilým ušľachtilým veciam, rozvíjať spoločenský život, pracovať v spolkoch alebo písať do novín.

V rodnej Prahe na to mala Františka mnoho príležitostí. Čoskoro sa zoznámila s rodinou Tomáša Garriguea Masaryka. Tam sa začala učiť, čo znamená demokracia. Františka v nej uvidela slušné medzilidské správanie, spravodlivosť a najmä rovnaké možnosti pre ženy. V tom čase sa na nevydaté a bezdetné ženy ľudia pozerali cez prsty. Tie ženy, ktoré mali svoju domácnosť, zasa nemohli o ničom rozhodovať bez súhlasu manžela. Františka vnímala toto príkorie a požadovala, aby ženy mohli robiť rovnaké veci ako muži. Napríklad dostávať rovnaký plat za tú istú prácu, otvorene hovoriť, čo si myslia, a môcť voliť.

Práve to posledné ju trápilo najviac. Usilovne čítala rôzne odborné spisy, až kým v suchých zákonoch nenašla jednu právnu medzeru. Vďaka jej všímavosti mohli ženy po prvý raz kandidovať do českého snemu. A podarilo sa! V roku 1912 bola zvolená prvá poslankyňa v celom Rakúsko-Uhorsku. To bola sláva, písalo sa o tom od Ameriky po Austráliu! Po prvej svetovej vojne vzniklo Československo a veľa sa toho zmenilo. Ženy sa mohli slobodne zúčastniť na verejnom živote. Františka v tom čase vstúpila do politiky. Najviac ju lákala strana národných socialistov, ktorá hlásala demokraciu, národnú česť a obracala sa najmä na obyčajných ľudí. Františka sa stala jednou z mála československých senátoriek a zaujímala sa o všetko, čo sa týkalo chudobných ľudí. Služba národu a štátu jej bola všetkým.

V Československu však nebolo všetko len ružové. Ženám sa nedarilo preniknúť do povolání, ktoré tradične vykonávali muži. Napríklad do právnickej praxe vedy či techniky. A nebolo to tým, že by na to nemali dostatočné vzdelanie či bystrú hlavu. Spoločnosť si stále myslela,

že do tých oblastí ženy nepatria. Demokratka Františka preto založila spolok s názvom Ženská národní rada, ktorý sa usiloval o zlepšenie postavenia žien. Písala si s rôznymi ľuďmi a snažila sa o nápravu. Vďaka Františkinej mravčej práci tak mohli ženy vystupovať na verejnosti s menšími prekážkami. Prichádzali však ťažké časy. V susednom Nemecku sa dostal k moci Adolf Hitler. Občanov Československa obviňoval, že sa nesprávajú dobre k Nemcom, ktorí vtedy žili na území nášho štátu. Okolité mocnosti sa Hitlera báli a dúfali, že mu postačí, keď mu dajú časti československého pohraničia, kde žilo aj veľa Nemcov. Ešte predtým ako sa to stalo, bola Františka jednou z mála ľudí, ktorá sa nebála Hitlera nazvať diktátorom. Otvoreným listom Hitlerovi sa zastala prezidenta Beneša, ktorý proti nemu stál celkom osamotený. Jej snaha však nemohla odvrátiť ďalšie udalosti. Smutne sledovala, ako sa v Československu rúca demokratická spoločnosť, za ktorú toľko bojovala. Hoci mala pas a mohla natrvalo odcestovať do inej krajiny, kde by bolo bezpečnejšie, česť jej kázala zostať.

Nenásytný Hitler, ktorý si brúsil zuby na nové územia, nakoniec obsadil aj zvyšok Čiech a Moravy a čoskoro vyprovokoval druhú svetovú vojnu. V deň jej vypuknutia bola Františka na šesť týždňov zatknutá. Bolo to varovanie. Pokiaľ by aj naďalej vystupovala proti Nemcom, hrozilo, že príde o život. V tom čase sa nikomu nežilo dobre. Na českom území sa síce nebojovalo, ale mnohí museli pracovať v továrňach na zbrane a ľudia nesmeli večer vychádzať z domu. Nepohodlní ľudia, židia a tí, ktorí nesúhlasili s Nemcami, medzi nimi veľa vzdelancov, spisovateľov, politikov a vojakov, záhadne zmizli a už sa nevracali. Panovala stiesnená atmosféra a všetci mali strach. Prvá akcia prišla v roku 1942 zvonka, keď skupina našich vojakov, ktorí utiekli pred vojnou do Anglicka, zastrelili Nemca Heydricha. Ten v protektoráte Čechy a Morava vládol v mene Hitlera. Nemci dlho hľadali, kto spáchal atentát, a keď sa im to nedarilo, zatýkali a často aj zabíjali všetkých, ktorí v predvojnovom Československu niečo znamenali. Medzi nich, bohužiaľ, patrila aj Františka, ktorá takisto prišla o život.

Jej príbeh však nezostal zabudnutý. Po vojne si ľudia tak vážili jej obetu, že jej v Prahe venovali pamätnú tabuľu. Bol to dôkaz, že statočnosť, čestnosť a zmysel pre spravodlivosť nie sú len pojmy, ale ide o hodnoty, ktoré by mal každý nasledovať. Každý jednotlivý človek totiž môže vystúpiť proti násiliu a bezpráviu, rozpoznať, čo je správne a čo je zlé. A to Františka vedela veľmi dobre.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Mali by mať ženy rovnaké možnosti ako muži, pokiaľ ide o uplatnenie v zamestnaní alebo v politike?
- Počuli ste o atentáte na H. Heydricha? Kto ho spáchal a aké boli následky tohto atentátu?

Námety na diskusiu:

- Čo je to demokracia? Aké sú jej znaky a ako sa líši od totality či diktatúry?
- O čo sa Františka F. Plamínková usilovala a aké hodnoty uznávala?
- Mohli by sme ju označiť za hrdinku? Aké vlastnosti by mali mať hrdinovia a hrdinky?

Náročnosť: 1

ESTER ŠIMEROVÁ MARTINČEKOVÁ

(z knihy *Kvapky na kameni*, s. 176-179)

*Slávna maliarka, ktorá si splnila sen študovať v Paríži
(1909 Bratislava – 2005 Liptovský Mikuláš)*

Bola raz jedna zaujímavá dievčina, z ktorej neskôr vyrástla maliarka. Jej zátišia, postavy, stromy, vtáky, siluety, ale aj maľované plastové taniere, vínové fľaše, kúsky nepotrebného plechu či nežné maľované kamene do dlaní hýria farbami a všetko je odvážne a suverénne. V mnohých ohľadoch bola prvá, v niektorých jediná! Ester Šimerová Martinčeková – prvá dáma slovenského maliarstva, maliarka, ktorá mala nielen výnimočný talent, ale v porovnaní so svojimi rovesníkmi aj špeciálne vzdelanie. Bola to prvá slovenská výtvarníčka, ktorá študovala v Paríži!

Predstavte si Paríž, sen všetkých umelcov, maliarov, spisovateľov, tanečníkov, divadelníkov, hercov, brána do veľkého sveta, magická moderná metropola! Počas dvadsiateho storočia sa v nej stretli všetci rebeli epochy. A jej, mladučkej začínajúcej slovenskej maliarke, sa to podarilo, svet sa o nej dozvedel. Chcela byť slobodná, úspešná a hrdá, a taká aj bola.

Ester sa narodila v Bratislave. Vtedy boli ženy väčšinou v domácnosti a na vlastnú kariéru či prácu, ktorá by ich bavila, vôbec nepomýšľali. Deti, manžel, rodina, kuchyňa, tam sa odohrával ich život. Jej mama bola vynikajúcou hudobníčkou, v mladosti sa chcela venovať hudbe, no rodičia jej to nedovolili. Nepatrilo sa to. Aj preto svojej výnimočne nadanej dcére, ktorá už od malička chcela byť maliarkou, vyšla v ústrety a podporovala ju vo všetkom aj v rozhodnutí odcestovať za vzdelaním do sveta!

Ester mala osemnásť a prišla študovať do Paríža. Zoznámila sa s ruskou divadelnou výtvarníčkou, ktorá ju učila nielen maľovať, ale aj o maľbe uvažovať, zoznámila ju so svojimi obľúbenými spisovateľmi, stali sa z nich priateľky. Vďaka nej bola Ester v parížskych umeleckých kruhoch ako doma. A domov, na Slovensko sa vrátila iná, suverénna elegantná mladá maliarka, ktorá sa stala rovnocennou kolegyňou špičkových slovenských umelcov. Dokonca bola pre nich autoritou. Vedela, čo sa „nosí“ vo svete, ale šla svojou cestou. Z výšky ateliéru, postave-

ného na streche najmodernejšieho bratislavského domu, mala výhľad na trhovisko, čo sa odrazilo v jej obrazoch sedliačok a trhovkýň.

Bola veľmi pekná a ako výtvarníčka si potrpela aj na svoj zovňajšok. Obliekala sa inak ako jej rovesníčky. Parížske šatky nosila uviazané ako slovenský ručníček! Jej zjav bol exkluzívny, neočakávaný. Všade ju uznávali a všetko sa jej darilo. Z Ester sa stala známa a vážená maliarka.

Potom sa vydala za českého lekára Šimeru. Ester sama navrhla celý byt, všetko do detailov nakreslila. Situácia na Slovensku, kde manželia bývali, sa však začala zhoršovať, preto sa presťahovali do Čiech. Hitler priniesol Ester Šimerovej strašný údel. Jej manžel sa pridal k protifašistickému odboju a nacisti ho popravili za pomáhanie páchatelom atentátu na ríšskeho protektora Heydricha.

Prišiel vytúžený koniec vojny a obnovenie Československa. Po vojne sa Ester vydala druhýkrát. Prišli nové komplikácie a hrôzy. Jej manžela právnika Martina Martinčeka falošne obvinili a prinútili vysťahovať sa z hlavného mesta Bratislavy. Vtedy sa manželia Martinčekovci usadili bokom od všetkého diania, trochu akoby na konci sveta, na malebnom Liptove. Ester maľovala a jej manžel fotografoval.

Do Paríža sa však často vracala. V ich dome plnom kníh a časopisov panovala tvorivá atmosféra a pokoj. Príjemné prostredie naplňal aj ich krásny vzťah. Stále niečo objavovali, skúmali, obaja pracovali, nestratili kontakt so svetom, naopak, svet o nich vedel a našiel ich.

Napriek neslobode, ktorá vtedy na Slovensku panovala, obaja zostali v tvorbe slobodní a voľní. Ďaleko od ruchu veľkomiest, na Liptove, kde bývali, vytvorili akúsi oázu tvorivého ovzdušia. Ester navrhovala kostýmy a scény pre divadlá, ilustrovala knižky a venovala sa aj plagátovej tvorbe. Maľovala zátišia, krajinu aj figúry... Z Liptova sa však do Bratislavy nikdy nevrátila.

V jej živote bolo veľa zlomov. Viackrát musela začínať z ničoho, vstať a ísť, spoliehať sa iba na vlastné sily a cit. „Ale priznám sa, že mi nikdy ani na um nešlo prispôbiť sa. Hoci – nebolo ľahké spoliehať sa len na seba,“ povedala. Prežila rôzne tragédie, prišla o manžela, nemohla tvoriť, napriek tomu zostala vždy pevná, s novou a novou energiou začínala odznova. Dostala mnoho ocenení doma aj vo svete, v Paríži dostala vyznamenanie Francúzskej republiky Rytier rádu kultúry a literatúry. K úspechu, hrdosti aj pokore jej pomohlo vzdelanie, ktoré nadobudla v Paríži. Hoci žila na vidieku, navždy mala v srdci kúsok Paríža a aj na Liptove otvorené okná do sveta.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Počuli ste o Ester Šimerovej Martinčekovej aj pred prečítaním úryvku?
- Aký mala život?
- Môžeme ju označiť za priekopníčku a hrdinku?

Námety na diskusiu:

- Chodíte do galérií či múzeí?
- Akú úlohu podľa vás zohráva podpora okolia pri snahe ísť za svojimi snami? Najmä ak hovoríme o období, kedy jediným údelom ženy mala byť starostlivosť o deti a domácnosť bez možnosti rozvíjať sa.

Náročnosť: 1

IZABELA TEXTORISOVÁ

(z knihy Kvapky na kameni, s. 180-183)

*Vzdelaná a vytrvalá poštárka, z ktorej sa stala prvá slovenská botanička
(1866 Ratková – 1949 Krupina)*

Bolo raz jedno dievča Bela, ktorému sa raz zazdalo, že sa naň pozerajú kvety. Možno preto zatúžilo vedieť reč, ktorou sa medzi sebou zhovárajú, a chcelo vedieť, ako sa všetky volajú. „Netúžim po nijakom prepychu ani bohatstve, ale kvetinovú nádheru musím mať okolo seba vždy,“ napísala si do denníka.

Izabela Textorisová školu navštevovala veľmi krátko, iba šesť rokov, ale veľmi, veľmi, veľmi chcela študovať. Do prírody chodila ako do školy, zbierala kvety a lisovala ich. Stovky a stovky kvetov. Na rastliny sa vypytovala už svojho učiteľa na ľudovej škole, sám bol botanikom a všimol si, akú má nadanú žiačku. Naučil ju určovať rastliny, radil jej, ako ich má zbierať, sušiť a ako zakladať herbár. Poradil jej, aby si dala vytlačiť lístky s názvom Herbarium Textoris, aby sa vedelo, komu herbár patrí.

Od malička chcela byť učiteľkou, ale otec za ňu rozhodol, že bude poštárka. Poslušne zložila poštárske skúšky a stala sa prvou slovenskou „profesionálnou“ poštárkou a vedúcou novootvorenej pošty v Blatnici. Jej apetít učiť sa a študovať bol však taký silný, že sa sama naučila cudzie jazyky – latinčinu, nemčinu, francúzštinu, ruštinu, čiastočne taliančinu a rumunčinu. A to všetko popri náročnej poštárskej práci, starostlivosti o rodičov a tri sestry, s ktorými sa delila o izbu. Po večeroch pri slabom svetle petrolejky, v kúte jednej jedinej voňavej izby plnej kvetov.

Legendou sa stala už za života. Ľudia si o nej rozprávali: „No toto! Slobodná žena a sama si len tak chodí hore-dolu po krajine, po lesoch, lúkach a zbiera kvety!“ Niektorí si ťukali na čelo. A pri dome, v ktorom bývala, bola najkrajšia kvetinová záhrada.

Na podnet významného slovenského botanika Andreja Kmeťa zbierala a určovala nielen kvitnúce rastliny, ale aj machy a lišajníky, neskôr si so slávnym botanikom Holubym vymieňala herbárové exempláre a on kontroloval niektoré rastliny, čo identifikovala, prípadne určoval tie, ktoré sama nevedela určiť. Takmer každý deň po práci trávil v prírode, alebo doma študovala odborné knižky. Vďaka svojej vytrvalosti bola Izabela taká vzdelaná a múdra, že si mohla písať s významnými slovenskými, uhorskými i európskymi botanikmi. „Aké neženské záujmy,“ vraveli jedni. „Mala by sa vydať,“ hovorili druhí. „Zbierať kvety a lisovať ich!“

Bela prechodila krížom krážom Malú Fatru, Blatnicu aj Gaderskú dolinu a nazbierané kvety doma opisovala a lisovala. Objavila niekoľko vzácných rastlín, napríklad lykovec voňavý, cyklamén európsky aj plesnivec alpínsky, ktorá je dnes symbolom Vysokých Tatier. Jej meno sa však navyždy zapísalo do učebníc botaniky a atlasov rastlín v roku 1893, keď na vrchu Tlstá nad Blatnicou objavila ružovkastý bodliak, aký dovtedy nevidela. Okamžite sa o ňom radila so slovenskými aj maďarskými odborníkmi. Tento nový druh, dovtedy neznámy kvet, pomenoval významný maďarský botanik Margittai jej menom – *Cardees textorisianus* Marg.

Pri svojej botanickej práci používala iba lupu a niekoľko českých, maďarských a nemeckých odborných kníh, napriek tomu sa z nej stala známa a uznávaná odborníčka na kvetenu Turca. Opísala viac ako sto druhov rastlín a bola známa svojou presnosťou aj prísnosťou – ako kráľovská poštárka napríklad vyžadovala od ľudí, ktorí prichádzali na poštu, aby sa umývali. Herbárové úlovky si vymieňala so známymi slovenskými aj maďarskými odborníkmi. Z jej rozsiahleho herbára sa dodnes učia mladí, ale aj skúsení botanici.

Hoci bola Izabela výnimočne pekná, nikdy sa nevydala, lebo vo svojom okolí nenašla žiadneho muža, s ktorým by sa mohla rozprávať o tom, čo robí, ktorý by zdieľal jej záujem o prírodu. Izabela bola vedkyňa. A keďže ako kráľovská poštárka nesmela mať inú prácu, o všetkom, čo zistila, musela písať v odborných časopisoch pod pseudonymom.

Mimochodom, okrem botaniky mala aj ďalšie, v tom čase úplne neženské záujmy. Venovala sa aj astronómii a podľa nej pomenovali planétku (30252) Textorisová = 2000 HE₂₄. zbierala kamene, vedela určiť, o aký nerast ide, a neváhala navštíviť jaskyne, do ktorých v tom čase ženy vôbec nechodievali – bola aj prvou slovenskou speleologičkou. A mala ešte jeden zvláštny záujem – tak ako zbierala rastliny, zbierala aj slová! Zaujímalo ju, odkiaľ ktoré pochádza a ako si ho ľudia menia a prispôbujú.

Keď malo Slovensko prispieť známkou, ktorá by zobrazovala významnú a slávnu ženu v cykle Európa, objavila sa na dvoch známkach prvá slovenská vedkyňa, botanička, ale aj poštárka, Izabela Textorisová.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Aké podmienky mala Izabela pri štúdiu? Odradilo by vás to?
- Môžeme ju označiť za priekopníčku a hrdinku? Aké hodnoty uznávala?
- Čo sa o nej hovorilo?
- Existujú podľa vás určité predpísané vzorce správania, podľa ktorých by sa mali muži a ženy správať?

Námety na diskusiu:

- Viete vymenovať ďalšie slovenské ženy, ktoré sa preslávili vo svete v minulosti či dnes?
- Venuje sa podľa vás slovenským vedcom, vedkyniam či umelcom, umelkyniam dostatočná pozornosť? Koho považujete za významnú osobnosť?

Náročnosť: 1

DRUHÁ KAPITOLA

V druhej kapitole čítanky nájdete výber textov, ktoré sa venujú klimatickej kríze. Viacero z nich sa týka aktivistky Greta Thunberg, no vo výbere nájdeme aj úryvky popisujúce najšpinavší druh priemyslu, pričom všetky texty medzi riadkami kritizujú konzumný spôsob života.

Zoznam úryvkov v druhej kapitole:

1. 16.apríla 2019. Prejav v Európskom parlamente, Štrasburg
2. 9. scéna – Hlad
3. 13. scéna – „To vy ste tu tí podivní, ja som normálny.“
4. 23. scéna – Medzi riadkami
5. 46. scéna – Anno Domini 2017
6. 50. scéna – Hodnota človeka
7. 53. scéna – „Ako vedomý meteorit“
8. Veda: čo sme sa „naučili“
9. Osvietenský egoizmus
10. Cisárove zelené šaty. Prečo veríme zeleným falošným správam tým ochotnejšie, čím sú zjavnejšie
11. Kupovať more tovaru a zachrániť more? Prečo plastové šaty z oceánu pomáhajú módnemu priemyslu plytvať

Úryvkami v tejto kapitole sú vybrané texty z nasledovných kníh:

Zmena je v nás.

Autorka: Greta Thunberg.

Vydavateľstvo: Literárna bašta. Preklad: Daniela Krnáčová. Rok: 2019

O knihe: Pätnásťročná Greta Thunberg zo Švédska sa v auguste 2018 rozhodla, že prestane chodiť do školy a založila globálne hnutie Fridays for Future. V boji proti klimatickej kríze inšpirovala milióny mladých ľudí, prinútila vlády po celom svete, aby viac načúvali našej planéte, za čo získala nomináciu na Nobelovu cenu za mier. Gretine prejavy, ktoré nájdete v tejto knihe, zneli naprieč celou Európou, od OSN až po veľké verejné protesty, hovoria však priamo k nám: Bez ohľadu na to, akými bezmocnými sa cítime, vstaňme a bojujme za našu planétu, zmena je v nás.

Scény zo srdca.

Autorka: Malena Ernman, Greta Thunberg, Svante Thunberg, Beata Ernman.

Preklad: Adriana Kollárová. Vydavateľstvo: Literárna bašta. Rok: 2020

O knihe: Príbeh neobyčajnej rodiny z horiaceho domu, plný lásky, odvahy a odhodlania, otvorený pre všetkých, ktorým záleží na budúcnosti našej planéty a neboja sa začať od seba. Keď mala klimatická aktivistka Greta Thunberg jedenásť rokov, spolu so svojimi rodičmi a mladšou sestrou prežívali obrovskú krízu. Greta prestala jesť, prestala rozprávať a žiadne volanie o pomoc nepomáhalo. Pri zúfalom hľadaní riešenia si uvedomili, že hlavným dôvodom jej nepokoja môže byť práve rastúce riziko klimatickej katastrofy. Scény zo srdca, ktoré zaznamenala Gretina matka, slávna švédka operná speváčka Malena Ernman, sú inšpiratívnym svedectvom o tom, ako jej rodina začala zápasiť nielen s osobnými, ale aj globálnymi problémami. Prevádzajú nás celou klukatou cestou od prijatia diagnóz svojich dvoch dcér až po Gretino rozhodnutie začať svoj školský štrajk za klímu, ktorý vyvolal obrovský ohlas po celom svete.

Klimatická kríza.

Autor: Peter Sit (ed.).

Vydavateľstvo: Apart / Display / Kapitál. Rok: 2019

O knihe: Klimatická kríza je treťou zbierkou edície, ktorú zostavuje umelecký kolektív APART, výskumné a umeleckého združenie Display a angažovaný mesačník Kapitál. Vo výbere piatich textov sa snaží nahliadať na problematiku klimatickej krízy z rôznych perspektív, či už vo vzťahu k jej mediálnej estetickej reprezentácii, nekropolitike a starostlivosti o divočinu, práci a kapitálu alebo psychoanalýze a etike. Klimatickú krízu chápe tiež ako feministický problém. Aj keď sa všetky zaoberajú tým istým problémom, každý sa vydáva svojou vlastnou trajektóriou a vykresľuje inú časť mozaiky klimatickej krízy, v ktorej sa nachádzame. Čakajú vás texty T.J. Demosa, Critical Art Ensemble, Karmíny, Wendy Lynne Lee, Donny M. Orange

Zelené klamstvo.

Autorka: Kathrin Hartmann.

Vydavateľstvo: Premedia. Preklad: Katarína Széherová. Rok: 2020

O knihe: Elektromobily šetrné k životnému prostrediu, udržateľné potraviny, oblečenie z recyklovaných plastov vylovených z mora. Hurá! Veľké spoločnosti nás ľahko presvedčia, že svet dokážeme zachrániť kupovaním správnych vecí. To je však rozsiahla a nebezpečná lož. Katharin Hartmannová, odborníčka na „greenwashing“, opisuje zavádzanie zákazníkov a ukazuje, ako sa môžeme proti tejto lži brániť. Čím absurdnejšie zelené klamstvá sú, tým ľahšie im uveríme. Šíria sa už od osemdesiatych rokov a dnes sú populárnejšie ako kedykoľvek predtým. Hartmannová prináša príklady z celého sveta, od veľkej ropnej spoločnosti, ktorá zamietla pod koberec najväčšiu haváriu v histórii, cez ničenie svetových pralesov kvôli sóji, hovädziemu dobytku a palmovému oleju, až po textilný priemysel. Ako ukazuje, greenwashing je nebezpečný tým, že ľudí nevedie k skutočnej zmene, a tým len prehlbuje krízu, v ktorej sme sa ocitli.

16. APRÍLA 2019. PREJAV V EURÓPSKOM PARLAMENE. ŠTRASBURG

(z knihy Zmena je v nás, s. 56-63)

Moje meno je Greta Thunberg. Mám šesťnásť rokov. Pochádzam zo Švédska a chcem od vás, aby ste panikáрили.

Chcem, aby ste sa správali, ako by bol náš dom v plameňoch.

Tieto slová som vyslovila už predtým.

A mnoho ľudí si myslí, že to nebol dobrý nápad.

Mnoho politikov mi povedalo, že panika nikdy nevedie k ničomu dobrému. S tým súhlasím.

Panikáriť, pokým naozaj nemusíte, je príšerný nápad. No ak váš dom horí a vy nechcete, aby zhorel až k základom, istý stupeň paniky vytvoriť musíte.

Naša civilizácia je veľmi krehká. Takmer ako hrad z piesku. Fasáda je naozaj krásna, no základy nie sú ani zďaleka také pevné.

Boli sme príliš nedbalí.

Včera sa celý svet beznádejne a s obrovskou ľútosťou prizeral požiaru katedrály Notre Dame v Paríži.

Niektoré budovy sú viac než len obyčajné budovy, katedrálu Notre Dame však znovu postavíme.

Dúfam, že jej základy sú pevné.

Dúfam, že naše základy sú ešte pevnejšie.

Obávam sa však, že nie sú.

Rok 2030. O desať rokov, 259 dní a 10 hodín budeme v pozícii, keď spustíme nezvratnú reťazovú reakciu, nad ktorou ľudstvo nebude mať kontrolu a ktorá najpravdepodobnejšie bude viesť k zániku našej civilizácie v podobe, akú dnes poznáme.

Stane sa tak, pokiaľ od tohto momentu nezačnú prebiehať v každej sfére spoločnosti permanentné a bezprecedentné zmeny vrátane zníženia

emisií CO₂ najmenej o 50 %. Majte však na pamäti, že spomínané výpočty závisia aj od riešení, ktoré doposiaľ neboli vyvinuté v dostatočnej miere, riešení, ktoré budú musieť zbaviť atmosféru astronomického množstva oxidu uhličitého.

Okrem toho medzi spomínané čísla nepatria nepredvídateľné body zlomu a slučky spätnej väzby, akým je napríklad mohutný únik zemného plynu z topiaceho sa arktického permafrostu.

Tak ako medzi ne nepatria hodnoty už existujúceho otepľovania, ktoré je dnes maskované toxickým znečistením vzduchu, ani aspekt klimatickej spravodlivosti, jasne definovaný v Parížskej dohode o zmene klímy, ktorý je absolútne nevyhnutný pre sfunkčnenie Parížskej dohody na globálnej úrovni.

Musíme si takisto pamätať, že toto všetko sú len výpočty. Odhady. Znamená to, že tieto „body nenávratna“ sa môžu objaviť aj o niečo skôr či neskôr než v roku 2030. To nikto presne nevie. Tým, že sa objavajú v tomto časovom horizonte, si však môžeme byť absolútne istí. Tieto výpočty totiž nie sú názormi ani hrubými odhadmi.

Tieto výpočty sa opierajú o vedecké fakty vyvedené všetkými krajinami IPCC. Takmer každý významný národný vedecký kolektív po celom svete otvorene podporuje prácu a zistenia tohto panelu.

Ocitli sme sa uprostred šiesteho masového vymierania, ktorého miera je desaťtisíckrát vyššia, než sa pokladá za normálne, pričom denne vyhynie až dvesto druhov organizmov.

Erózia úrodnej ornice, odlesňovanie, toxické znečistenie ovzdušia, úbytok hmyzu a voľne žijúcich živočíchov, ako aj okysľovanie oceánov sú katastrofálne fenomény, ku ktorým prispievame svojím životným štýlom na ekonomicky zabezpečenej strane planéty – a ešte ho aj pokladáme za naše právo.

Takmer nikto o týchto katastrofách nevie alebo nerozumie, že sú len jednými z prvých príznakov klimatického a ekologického kolapsu. Ako by aj mohli? Nikto im o nich nepovedal. Presnejšie, nepovedali im to tí správni ľudia tým správnym spôsobom.

Náš dom sa rozpadá.

A naši lídri sa podľa toho musia začať správať.

Pretože zatiaľ tak nerobia.

Ak by sa náš dom naozaj rozpadal, skutoční lídri by nepokračovali v nečinnosti tak, ako v nej dnes pokračujete vy. Zmenili by takmer každý aspekt svojho správania. Ako v stave najvyššieho ohrozenia.

Ak by sa náš dom rozpadal, nelietali by ste si po celom svete prvou triedou a nerozprávali pri tom, ako trh všetko vyrieši prostredníctvom rozumných riešení malých špecifických problémov.

Nerozprávali by ste o kupovaní a budovaní únikovej cesty z krízového problému, ktorý bol vytvorený práve kupovaním a budovaním. Ak by sa náš dom rozpadal, neorganizovali by ste tri krízové samity o brexite a žiadny o kolapse klimatických a ekologických systémov. Nehádali by ste sa, či ťažbu uhlia zastavíte do pätnástich alebo jedenásť-tich rokov.

Ak by sa náš dom rozpadal, neoslavovali by ste, že Írsko ako jediná krajina možno zastaví ťažbu fosílnych palív. Neoslavovali by ste, že sa Nórsko rozhodlo zastaviť ropné vrty v blízkosti malebnej prírody Lofotských ostrovov, keď viete, že s budovaním nových vrtov bude v priebehu nasledujúcich dekád pokračovať. Na takéto oslavy bolo neskoro už pred tridsiatimi rokmi.

Ak by sa náš dom rozpadal, médiá by nepísali o ničom inom. Pretrvávajúca klimatická a ekologická kríza by zaplnila všetky titulky.

Ak by sa náš dom rozpadal, nehovorili by ste, že máte situáciu pod kontrolou, a nevkladali by ste budúcnosť životných podmienok všetkých žijúcich druhov do rúk riešení, ktoré doposiaľ neboli vynájdené. Netrávili by ste všetok svoj čas v úrade hádaním sa o daniach či brexite. Ak by sa steny nášho domu naozaj rúcali, určite by ste prestali dbať na svoje odlišnosti a začali spolupracovať.

Lenže náš dom sa naozaj rozpadá.

A náš čas sa rýchlo mína.

Napriek tomu sa stále takmer nič nedeje.

Všetci a všetko sa musí zmeniť, tak prečo márnime drahocenný čas hádkami o tom, kto a čo sa musí zmeniť ako prvé?

Všetci a všetko sa musí zmeniť, ale čím väčšia je vaša platforma, tým väčšia je aj vaša zodpovednosť.

Čím väčšia je vaša uhlíková stopa, tým väčší je aj váš morálny záväzok. Keď politikom hovorím, aby konali hneď, najčastejšou odpoveďou je, že nemôžu urobiť nič drastické, pretože by to bolo v očiach voličov príliš nepopulárne.

Samozrejme, majú pravdu. Pretože väčšina ľudí nemá ani poňatia, prečo sú tieto zmeny potrebné. To je dôvod, pre ktorý hovorím, aby ste sa zjednotili v mene vedy a spravili z nej jadro politiky i demokracie.

Čochvíľa sa budú konať európske voľby. A mnohí z tých, ktorí budú touto krízou najviac poznačení, ľudia ako ja, nemajú volebné právo. Rovnako nemôžeme formovať ani otázky obchodu, politiky, techniky, vzdelávania či vedy. Lebo čas, za ktorý by sme sa ich formovať naučili, už jednoducho nemáme. To je dôvod, prečo sa milióny detí vyberajú do ulíc

a štrajkujú, aby tým pritiahli pozornosť ku klimatickej kríze. Musíte nás, ktorí voliť nemôžeme, počúvať. Musíte voliť pre nás, pre svoje deti a vnúčatá.

To, čo teraz urobíme, onedlho nebude možné zmeniť. V týchto voľbách rozhodujete o budúcnosti životných podmienok pre celé ľudstvo. Napriek tomu, že potrebné politiky dnes neexistujú, niektoré alternatívy sú jednoznačne menším zlom ako tie ostatné. V novinách som sa dočítala, že niektoré strany ma tu dnes nechcú vidieť, pretože sa zúfalo odmietajú baviť o klimatickom kolapse.

Náš dom sa rozpadá.

Naša budúcnosť – spolu so všetkým, čo sme v minulosti dosiahli – je doslova vo vašich rukách. Na to, aby sme začali konať, však ešte nie je príliš neskoro.

Budeme potrebovať ďalekosiahlu víziu. Budeme potrebovať odvahu. Budeme potrebovať silné odhodlanie konať v správnej chvíli, aby sme položili základy, napriek tomu, že možno ešte nebudeme poznať všetky detaily potrebné na postavenie stropu. Inými slovami, budeme potrebovať katedrálné myslenie.

Žiadam vás, aby ste sa zobudili a umožnili spustenie potrebných zmien. Robiť všetko, čo je vo vašich silách, už nestačí. Všetci sa musíme snažiť o zdanlivo nemožné.

Je v poriadku, ak ma odmietnete počúvať. Koniec koncov som len šestnásťročná švédska školáčka.

Nemôžete však ignorovať vedcov. Alebo vedu. Ani milióny školákov štrajkujúcich za právo na budúcnosť.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Počuli ste o Grete Thunberg? Ako vnímate jej aktivizmus?
- O čo ide hnutiam Fridays For Future či Extinction Rebellion?
- Prečo chce, aby sme panikárili?
- Čo má na mysli, keď hovorí o „bodoch nenávratna“?

Námety na diskusiu:

- Už dlho sa hovorí o globálnej zmene klímy. Aké sú jej príčiny a ako sa prejavuje?
- Viete o hnutiach či aktivistických skupinách, ktoré pôsobia na Slovensku a vo svete a venujú sa ochrane prírody a boju proti klimatickej zmene?

Náročnosť: 1

9. SCÉNA – HLAD

(z knihy Scény zo srdca, s. 30-32)

Niekedy je naše telo múdrejšie ako my. Niekedy ho používame na vyjadrenie niečoho, čo nevieme vyjadriť inak. A inokedy, keď nemáme silu či slová na vyjadrenie svojich pocitov, používame telo ako tlmočníka.

Prestať jesť môže znamenať čokoľvek.

Otázka je – čo konkrétne.

Otázka je – prečo.

Bolo pochopiteľne nepredstaviteľné, že by sme vtedy, v čakárni Detskej nemocnice Astrid Lindgrenovej, dokázali zjesť spomínanú bagetu, zabalenú v plaste. Neustále nás prenasleduje myšlienka, že Greta sa cíti tak, ako vtedy my, ibaže nepretržite.

So Svantem sme pokračovali v hľadaní odpovedí. Noci som venovala čítaniu všetkého, čo som na internete našla o anorexii, autizme a poruchách stravovania. Boli sme si istí, že nejde o anorexiu. Ustavične nám však opakovali, že anorexia je veľmi prefíkaná choroba, schopná čokoľvek, len aby nebola odhalená.

Preto sme nechávali otvorené aj tieto dvere.

Život je chaos, na míle vzdialený od akejkol'vek logiky. Čítala som články o hypersenzitivite, alergii na lepok, infekcii močových ciest, syndróme PANDAS a neuropsychiatrických diagnózach.

Presedela som celé dni s telefónom pri uchu, vyvolávajúc od rána do večera, okrem momentov, keď som musela ísť odohrať predstavenie do Artipelaga. Svante sa medzitým usiloval, aby sa Greta s Beatou cítili normálne.

Volala som na BUP, na linku zdravotnej starostlivosti, lekárom, psychológom aj všetkým vzdialeným známym, ktorí by mohli mať čo i len najmenšie informácie alebo rady. Bolo to nekonečné kľbko rozhovorov a viet ako: „Poznám človeka, ktorý pozná niekoho, kto pozná...“

Adrenalin mi pomáhal všetko to zniesť a vydržala by som pokojne aj donekonečna. Napriek bezsenným nociam, strate chuti do jedla a faktu, že som zabúdala jesť.

Moja priateľka Kerstin poznala Linu, psychiatricku, ktorá sa so mnou rozprávala celé hodiny. Počúvala, ponúkala rady a podarilo sa jej vyba-
viť nám návštevu v ambulancii psychiatrie pre deti a mladistvých v Kungsholmene.

V Gretinej škole pracovala psychologička s bohatými skúsenosťami s autizmom. Rozprávala sa s nami cez telefón a hovorila, že sú, samozrejme, potrebné dôkladné vyšetrenia, no podľa nej – a to úplne subjek-

tívne – preukazuje Greta veľmi jasné znaky toho, že sa nachádza v autistickom spektre.

„Vysokofunkčný asperger“, vyhlásila školská psychologička.

Snažili sme sa čo najlepšie prijať všetko, čo nám práve povedala. Znelo to bezpochyby veľmi presvedčivo, no bolo pre nás neuveriteľne ťažké zmieriť sa s faktom, že by naša dcéra mala byť autistka. A keď sme teóriu s autizmom skúšali na rodine a známych, nikto nereagoval inak ako šokovaným „Čože?!“.

Ani jeden zo stereotypov o autizme či aspergerovi nesesedl. Buď školskej psychologičke preskočilo, alebo sme narazili na obrovskú dieru vo verejnej informovanosti.

Nasledovalo množstvo stretnutí od BUP po SCÄ – Štokholmské centrum pre poruchy príjmu potravy, kde sme zopakovali náš príbeh a diskutovali o tom, čo sa dá robiť. Rozprávali sme a Greta potichu sedela. Prestala komunikovať so všetkými okrem mňa, Svanteho a Beaty. Striedali sme sa pri vymenovávaní všetkých podrobností.

Niekedy bolo na stretnutiach aj šesť ľudí a hoci každý z nich pre nás mohol a chcel urobiť čo najviac, zdalo sa, že dostupná pomoc neexistuje. Aspoň zatiaľ.

Tápali sme v tme.

Po dvoch mesiacoch bez jedla schudla Greta takmer desať kilogramov, čo je pre dieťa priveľa. Má nízku telesnú teplotu a tep i krvný tlak prejavujú jasné znaky podvýživy.

Už nevládze vyjsť po schodoch a v testoch na depresiu dosahuje závažne vysoké hodnoty. Vysvetľujeme jej, že sa musíme pripraviť na pobyt v nemocnici, a opisujeme, ako môže človek získať výživu bez toho, aby jedol – cez kvapky a hadičky.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Počuli ste už o autizme či Aspergerovom syndróme? O aké ochorenia ide?
- Prečo podľa vás Greta prestala jesť a rozprávať?

Námety na diskusiu:

- Ako sa cíti človek, ktorý trpí depresiou?
- Pristupuje sa podľa vás vo všeobecnosti k ľuďom, ktorí majú duševné ochorenie rovnako ako k tým, ktorí trpia fyzickou chorobou? Aké sú tam rozdiely a prečo k nim dochádza?

Náročnosť: 2

13. SCÉNA – „TO VY STE TU TÍ PODIVNÍ, JA SOM NORMÁLNY“ JOAKIM THÅSTRÖM

(z knihy Scény zo srdca, s. 39-40)

To, čím si prešla naša dcéra, sa nedá dostatočne vysvetliť nejakou kombináciou písmen alebo inakosťou. Koniec-koncov, ani ona to úplne nechápala.

My, ktorí žijeme v historicky jedinečnej hojnosti presahujúcej hranice fantázie, nedokážeme poskytnúť pomoc ľuďom utekajúcim pred vojnou a terorom – ľuďom ako vy a ja, ktorí stratili všetko.

Na jednej hodine pozerala Gretina trieda film o množstvách odpadu v oceánoch. V Tichom oceáne pláva ostrov z plastov väčší ako Mexiko. Greta preplakala celý film. Aj jej spolužiakov to rozrušilo. Pred koncom hodiny im učiteľka oznámila, že v pondelok ju zastúpi iný učiteľ, pretože pôjde cez víkend na svadbu – do Connecticutu pri New Yorku.

„Uáu, to sa teda máte,“ zareagovali žiaci.

Vonku pred triedou sa na ostrov z odpadu pri Čile už dávno zabudlo. Z vetroviek sa vyťahovali nové iPhony a všetci, čo už niekedy boli v New Yorku, rozprávali, aké super obchody tam sú, a že v Barcelone sa fantasticky nakupuje a v Thajsku, tam je všetko také lacné, a niekto ide na Veľkú noc s mamou do Vietnamu a Greta jednoducho ničomu nerozumela.

Na obed bol hamburger, Greta ho však nedokázala zjesť.

V jedálni bolo teplo a tesno. Hluk bol takmer ohlušujúci a ten tučný kus mäsa na tanieri už zrazu nebol jedlom. Bol to rozomletý sval živej bytosti s pocitmi, vedomím a dušou. Ostrov z odpadkov sa jej vryl hlboko do pamäti.

Greta sa rozplakala a chcela ísť domov, lenže to nesmela, pretože tu, v školskej jedálni, sa musia jesť mŕtve zvieratá a viesť rozhovory o značkovom oblečení, mejkape a mobiloch.

Dostanete plný tanier jedla, povieť, že je hnusné a poriadne sa v ňom poprehŕňate, aby ste potom všetko vyhodili do koša – a to bez jedinej známky autizmu, anorexie či iných otravných stavov.

Greta má stanovenú diagnózu, čo však nevylučuje, že práve ona má pravdu a my všetci sa absolútne mýlime.

Pretože nech sa akokoľvek snažila, nedarilo sa jej pochopiť rovnicu, ktorú mali všetci dávno vyriešenú; rovnicu, ktorá bola zároveň vstupenkou do bežného každodenného života.

Pretože videla, čo sme my ostatní nechceli vidieť.

Greta patrila do malej skupinky tých, ktorí dokázali vidieť oxid uhličitý na vlastné oči. Videla neviditeľné. Nemú, bezfarebnú priepasť bez pachu, ktorú sa naša generácia rozhodla ignorovať. Videla to všetko, samozrejme, nie doslova, no videla, ako z našich komínov stúpajú skleníkové plyny, vznášajú sa spolu s vetrom nahor a menia atmosféru na jedno gigantické neviditeľné smetisko.

Ona bola dieťa, my sme boli cisár.

A všetci sme boli nahí.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Prečo Greta ničomu nerozumela? Cítila sa v škole dobre?
- Čo sú to skleníkové plyny a skleníkový efekt?
- Koľko litrov vody treba na výrobu kilogramu bravčového alebo hovädzieho mäsa či bavlneného trička? Pokúste sa dohľadať tieto informácie.
- Chodíte do školskej jedálne? Zjete vždy to, čo máte na tanieri?

Námety na diskusiu:

- Čo myslí autorka textu slovami: „Ona bola dieťa, my sme boli cisár. A všetci sme boli nahí.“?
- Čo bolo to, čo videla Greta, pričom ostatní to nevideli?

Náročnosť: 2

23. SCÉNA – MEDZI RIADKAMI

(z knihy *Scény zo srdca*, s. 57-60)

Počet stanovených diagnóz prudko narástol. Dôvodom je očividne skutočnosť, že ľudia s podozrením na diagnózu majú väčšie množstvo komplikácií, ktoré často súvisia so stresom.

Viacerí z nás majú dôvod pýtať sa, prečo ich každodenný život nefunguje ako život ostatných.

Stále viac ľudí potrebuje pomôcku, ktorá dokáže vysvetliť, že človek je funkčne znevýhodnený: takýto nástroj nazývame diagnóza. A práve preto sú diagnózy dobré, dokážu zachrániť život.

Avšak druhá vec je, že stále nevieme, ako mnohé diagnózy fungujú, a sme neustále kŕmení stereotypnými obrazmi, ktoré môžu často narobiť viac škody ako úžitku.

Autizmus, ADHD a všetky ostatné neuropsychiatrické ochorenia nie sú samy osebe žiadnym hendikepom. Práve naopak, mnohokrát sa z nich môže stať supersila, ako napríklad nekonvenčný spôsob myslenia, o ktorom tak často hovoria umelci a umelkyne. Umelkyne ako ja sama. Naopak komplikácie, ktoré môžu v dôsledku diagnózy vzniknúť, sa bezpochyby dajú prirovnať k hendikepu; hendikepu, vznikajúcemu z neznalosti, nedbalosti, diskriminácie alebo neschopnosti spoločenského prispôsobenia, ktoré je také potrebné, no stretneme sa s ním len málokedy.

Váhu hendikepu môžu niesť viacerí. Rodina vie pomôcť človeku nájsť úľavu, preraziť si cestu alebo deliť sa o ťažkosti, čo veľmi pomáha. So správnou pomocou a prispôsobeniami sa problémy veľmi často s pribúdajúcim vekom zmenšujú. Ak však žiadna pomoc nepríde, problém sa nezriedka rýchlo rozšíri a celej rodine hrozí vo väčšej či menšej miere akási spoluzávislosť či spoluhandikep. Taká je naša skúsenosť.

A presne to sa práve teraz deje v desaťtisícoch švédskych rodín – väčšinou ide o rodiny žijúce na okraji švédskej spoločnosti a zdá sa, že o ich sociálnom vylúčení nemá nikto ani najmenšie tušenie. Pochopiteľne, nenájdeme tu predsa žiadne ekonomické záujmy. Ani žiadnych lobistov. Tu, medzi neviditeľnými deťmi a neviditeľnými rodinami, je ťažké nájsť niekoho, kto by dokázal hovoriť o tom, čo prežíva. Také niečo vyžaduje priveľa energie a ani ja o tom vlastne nevládzem písať. Pretože medzi riadkami sa skrýva príbeh, ktorý sa nedá vyrozprávať.

Nikto nemá silu či možnosť zaznamenať takýto príbeh, pretože tí, ktorí niekedy v živote boli jeho súčasťou, sa tam nechcú už nikdy vrátiť a spomínať. Je to príliš ťažké. Príliš bolestivé.

Pre všetkých zúčastnených je to veľmi ponížujúci príbeh – a práve preto ho musím vyrozprávať.

Je to moja povinnosť, pretože mám možnosť byť vypočutá. Musím porozprávať o každodennom telefonovaní s učiteľmi a rodičmi, ktoré uľahčovalo a umožňovalo náš každodenný život. Telefonáty učiteľom technickej výchovy, matematiky, spolužiačkinmu otcovi. Musím porozprávať o tisíckach mailov písaných neskoro večer rôznym pedagógom, len aby sa deti upokojili a mohli spať. Aj o tom, že som bola nútená byť vždy tou, ktorá upozorňovala, že to najlepšie pre väčšinu môže byť tým najhorším pre jednotlivcov.

Zmena skupín na telocviku, nefungujúce skúšanie. Zrušené výlety. Dochádzajúce lieky a lekárne bez receptov. Všetci učitelia, čo nikdy neprišli, bezsenné noci, poradovníky na linke BUP a listy zo školy, ktoré nikdy nedorazili.

Sťažujúci sa susedia a zničené steny, sklamaní priatelia, ktorí sa prestali ozývať, všetky mobilné telefóny, počítače a instagramové kontá, ktoré by človek najradšej vyhodil do pekla.

Všetky antidepresívne lieky a sedatíva. Dni, keď som nemohla spať doma, pretože som bola príliš nahlas. Koncerty a hudba, ktoré som sa musela učiť na chodbe pri pivnici. Kamaráti, ktorí mi cez Snapchat povedali rôzne veci.

Všetky tie dni, keď človek nevládze alebo už viac ani nič nechce. Všetky dni, ktoré sú len jednou beznádejnou temnotou. Všetky dni – každý jeden z nich počas celých piatich rokov –, keď sa naša rodina nemohla spolu najesť ani vydržať v jednej miestnosti.

Nálepky Severského hnutia odporu na vstupnej bráne, fotky nášho domu nahraté na internet a večery, keď sme sa odviezli na pohotovosť detskej psychiatrie, v čakárni sme dostali syrový chlebiček a šli späť domov, pretože to všetko bol len náš pokus stanoviť si hranice.

Všetky deti, ktoré museli zostať doma: deti, ktoré už viac nevládu chodiť do školy.

Niektorí musia porozprávať o školskom systéme, kde jeden zo štyroch žiakov skončí vyčlenený. O žiakoch a žiačkach bez koncoročných známok, pretože súkromné špeciálne školy, zarábajúce desiatky miliónov, „zlyhali“ pri zamestnávaní učiteľov. Najvýhodnejšie zlyhanie na svete.

O deťoch s autizmom, ktoré sú nútené navštevovať školu, kde je 82 percent z nich šikanovaných. O všetkých krízových stretnutiach so školami a o rodičoch a učiteľoch, ktorí sú na pokraji vyhorenia. O všetkých, čo sa nachádzajú v horšej situácii ako my.

O súvislostiach medzi autizmom, depresiami a deťmi, ktoré si siahnu na život.

O najčernejšej štatistike. O dievčatách s anorexiou.

A o celom tom bezodnom žiali, žiali zo všetkých beznádejne stratených detstiev, pretože žijeme v spoločnosti, ktorá každý deň zahŕňa menej a menej ľudí.

Všetok svoj čas a silu venujeme prispôbovaniu sa spoločnosti, a nie, na to, aby sme mohli vidieť všetko choré okolo nás, nepotrebujeme žiadnu neuropsychiatrickú odchýlku.

Faktom však zostáva, že tým najtriezvejším rozhodnutím, aké človek občas môže urobiť, je rozpadnúť sa na kúsky. Lenže z dlhodobého hľadiska to nepomáha.

A preto sa nevzdávame.

Nech sa deje čokoľvek, nevzdávame sa.

Skúšame.

Navzájom si pomáhame.

Možno sa nikdy nebudeme mať stopercentne dobre, ale vždy nám môže byť lepšie – a v tom sa skrýva sila.

Máme nádej.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Autorka textu hovorí o vyčleňovaní a šikane detí, ktoré majú hendikep. Ako by sme im mohli pomôcť? Čo môžeme urobiť, aby neboli z kolektívu vyčleňovaní?
- Sú vo vašom okolí ľudia, ktorí trpia duševnou chorobou?

Námety na diskusiu:

- Musí byť duševná choroba považovaná výlučne za znevýhodnenie?
- Hovorí sa podľa vás na Slovensku o duševných chorobách otvorene, alebo je táto téma stále tabu?
- Vieme vždy podľa zovňajšku človeka určiť, aký ten človek je a aký život vedie? Súdime ľudí podľa „obalu“?

Náročnosť: 2

46. SCÉNA – ANNO DOMINI

(z knihy *Scény zo srdca*, s. 98)

2017 bol rok, keď v dôsledku znečistenia životného prostredia zomrelo deväť miliónov ľudí.

Keď viac ako 20 000 výskumníkov a vedcov vydalo ostré varovanie pre ľudstvo a vysvetlilo, že klíma a trvalo udržateľný rozvoj smerujú ku katastrofe; dochádza nám čas.

2017 bol rok, keď nemeckí vedci skonštatovali, že vymizlo 75–80 percent hmyzu. Krátko na to vyšla správa, ktorá uvádzala, že populácia vtáctva vo Francúzsku „skolabovala“, a pre nedostatok hmyzu, ktorý je ich potravou, klesol počet niektorých druhov vtákov aj o 70 percent.

2017 bol rok, keď 42 osôb vlastnilo viac peňazí ako polovica svetového obyvateľstva dohromady. Keď 82 percent z celkového nárastu svetového majetku patrilo najbohatšiemu jednému percentu.

Keď sa morský ľad a pevninské ľadovce topili rekordnou rýchlosťou.

Keď bolo 65 miliónov ľudí na úteku.

Keď si hurikány a prudké dažde vyžiadali tisíce obetí na životoch, zaplavené mestá a celé krajiny zmenili na trosky.

Bol to aj rok, keď sa krivka emisií znova obrátila nahor a množstvo oxidu uhličitého v atmosfére súčasne naďalej stúpalo rýchlosťou, aká sa z väčšej geologickej perspektívy môže porovnávať len so stlačením tlačidla pre warp pohon vo filme *Star Trek*.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Prekvapilo vás, čo ste sa v úryvku dočítali? Už ste tieto informácie vedeli alebo to pre vás bola novinka?
- Čo všetko robíte pre ochranu klímy a životného prostredia?
- Viete, čo znamená environmentálna alebo klimatická úzkosť? Pociťujete ju?

Námety na diskusiu:

- Myslíte si, že sa klimatickej kríze venuje dostatok pozornosti?
- Máte pocit, že také prerozdelenie bohatstva, aké je popísané v úryvku, je spravodlivé?

Náročnosť: 1

50. SCÉNA – HODNOTA ČLOVEKA

(z knihy **Scény zo srdca**, s. 105-106)

„Spôsobili to klimatické zmeny,“ povedal prezident Kolumbie, keď v apríli 2017 konštatoval, že pri zosuvoch svahov, ktoré po neprirodzene intenzívnych prudkých dažďoch zasiahli Kolumbiu a susedné Peru, zomreli stovky ľudí.

No počúvalo ho len zopár ľudí. A keď sa začali šíriť videá, v ktorých sa meter hlboké rieky bahna rinuli uličkami dedín rýchlosťou 50 kilometrov za hodinu – ako láva po výbuchu sopky –, prejavili západné spravodajské redakcie iba vlažný záujem. Týmto videám bola venovaná rovnako malá pozornosť ako ďalším tisíckam príbehov ľudí postihnutých podobným osudom.

Toto všetko sa v žurnalistike nazýva princíp blízkosti. Znamená to, že teroristický útok vo Francúzsku sa stane podstatne dôležitejšou správou než podobná tragédia v Iraku, pretože usudzujeme, že Švédsko má viac spoločné s Francúzskom ako s Irakom.

Zároveň to znamená, že na titulné strany sa dostanú len skutočne intenzívne prejavy extrémnych výkyvov počasia, teda pokiaľ sa také niečo neodohráva v Európe, USA alebo Kanade. Alebo v Austrálii!

Pretože podľa princípu blízkosti leží Austrália ku Švédsku podstatne bližšie ako napríklad Litva, aj keď Litva je naším susedom a zároveň je aj členom tej istej politickej únie ako Švédsko.

Rôzne krajiny majú skrátka rôznu hodnotu. A aj občania v rôznych krajinách majú rôznu hodnotu. Predovšetkým rôznu spravodajskú hodnotu. Nie je predsa vylúčené, že sa tieto rozdielne spravodajské hodnoty prejavajú aj v iných hodnotách. V hodnote človeka, napríklad. Ale veď čo ja o tom môžem vedieť?

Počasie je napokon len počasie, niečo, čo sa v kontexte spravodajstva deje samo od seba. Vždy to tak bolo. Až doteraz, keď vedci a vedkyne na celom svete poukázali na jasné paralely medzi našimi emisiami skleníkových plynov a nárastom extrémnych výkyvov počasia, ktoré zažívame po celom svete.

Dnes môžeme čítať článok za článkom, kde uznávaní experti vysvetľujú, že nepriaznivé počasie funguje vo vzťahu ku globálnemu otepľovaniu približne ako anabolické steroidy. Kvôli našim emisiám sa extrémne počasie stáva ešte extrémnejším – existuje jasná, všeobecne uznávaná súvislosť.

A táto súvislosť musí začať ovplyvňovať výber správ i spôsob, akým o nich informujeme.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Vedeli ste, že na Slovensku zomrie ročne niekoľko stoviek ľudí kvôli znečistenému ovzdušiu? Viete, kde je najhoršia kvalita ovzdušia na Slovensku?
- Počuli ste o existencii skládok toxického odpadu v našej krajine? Ako došlo k ich vytvoreniu? Kto za nesie zodpovednosť za ich odstránenie?

Námety na diskusiu:

- Myslíte si, že môžeme našou činnosťou (v zmysle jednotlivcov a aj štátu) ovplyvniť dianie na opačnom konci planéty? Ako?
- Čo myslela autorka textu, keď povedala, že „rôzne krajiny majú rôznu hodnotu“?

Náročnosť: 1

53. SCÉNA – „AKO VEDOMÝ METEORIT“

(z knihy **Scény zo srdca**, s. 111-112)

Na Facebooku pribudlo nové video z dánskeho spravodajstva, kde sa moderátor pýta hosťa v štúdiu, či nie je odmietanie leteckej dopravy trochu fanatické.

„Myslím si, že fanatickejšia je skôr viera, že môžeme žiť so štvorstupňovým oteplením,“ odpovedal hosť po anglicky. „Skutočne fanatické je veriť, že môžeme naďalej žiť ako doteraz, s normami platnými pre veľkú elitu, ktorú tvoríme. Takže prestať používať leteckú dopravu je skôr opakom fanatismu.“

Približne tri percentá svetovej populácie si každý rok doprajú luxus nastúpiť na palubu lietadla napriek tomu, že lietanie je rozhodne to najhoršie, čo môžete ako jednotlivec urobiť pre klímu.

Hosť v dánskom televíznom spravodajstve nepatrí medzi tieto tri percentá. Volá sa Kevin Anderson a je poradcom britskej vlády pre otázky klímy. Pôsobí ako profesor na Manchesterskej univerzite, hosťuje na Uppsalskej univerzite a je podpredsedom medzinárodne uznávaného Tyndallovho centra pre výskum klimatických zmien. Lietať prestal v roku 2004.

„Všetko sa točí okolo koláča,“ zvykne hovoriť. „Na to, aby sme zastavili globálne otepľovanie na úrovni dvoch stupňov, máme obmedzený koláč oxidu uhličitého, obsahujúci všetok oxid uhličitý, ktorý kedy bolo a bude možné vypustiť. Keď minieme celý koláč, nezostane z neho nič. Takže posledný malý kúšik koláča, ktorý nám dnes zostal, musíme spravodlivo rozdeliť medzi všetky krajiny sveta.“

Myšlienka spoločného koláča sa zdá byť detsky jednoduchá, ako aj – v pravom zmysle slova – revolučná. Rozpočet so sebou predsa skôr alebo neskôr prinesie určitú formu pridelového systému. A tu nachádzame – predovšetkým – začiatok konca neoliberálneho fungovania sveta, ako ho založila Margaret Thatcherová a Ronald Reagan pred takmer štyridsiatimi rokmi. Nejde o žiadnu teóriu, je to čisto predškolská matematika.

Dilemou s veľkým D je, že v tomto spoločnom koláči sa nachádzajú naše mestské džípy, dovolenky a konzumácia mäsa spolu s budovaním

ciest, nemocníc či infraštruktúry pre miliardy ľudí, ktorí doteraz ničím neprispeli ku vzniku našich dnešných problémov.

Každé jedno rozhodnutie letieť, jesť mäso alebo nakupovať nové oblečenie má za následok menší uhlíkový rozpočet pre rozvoj menej šťastných častí sveta, než je tá naša. Vyplýva to z rôznych Andersonových prednášok dostupných na internete.

Tieto fakty sa bezpochyby prijímajú neuveriteľne ťažko, no už si ďalej nemôžeme dovoliť odvracať zrak a predstierať, že nestojíme na existenčnom rázcestí.

Závratný pokrok modernej spoločnosti so sebou prináša množstvo rôznych komplikácií pre planétu, ktorú obývame. Každý jeden z týchto problémov by bol ťažkou výzvou aj sám osebe. Je skutočne znepokojujúce, že všetci robíme všetko súčasne a najväčšou možnou rýchlosťou. Človek, hovorí Kevin Anderson, je ako meteorit s vedomím.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Ako vážne treba pristupovať k otepleniu planéty o štyri stupne? Máme panikáriť?
- Považujete pána Andersona za fanatika?

Námety na diskusiu:

- Vplýva na planétu chod zvierat na mäso či textilný priemysel? Ako?
- Prečo je podľa vás dôležité vedieť, aká je osobná uhlíková stopa človeka?

Náročnosť: 1

VEDA: ČO SME SA „NAUČILI“

(z knihy Klimatická kríza, s. 100-106)

Núdzové situácie si vyžadujú bezodkladné riešenia. S čoraz väčšou naliehavosťou nás klimatológovia varujú, že oceány a atmosféra sa zahrievajú omnoho rýchlejšie, než predpokladali len päť či desať rokov späť. Pravdepodobne veľmi skoro – ak sa tak už nestalo – dosiahneme bod, za ktorým bude skaličenie Zeme (a života na nej) nielen nezvratné, ale aj nekontrolovateľné. NOAA (Národný úrad pre oceány a atmosféru) informoval, že júl roku 2015 bol najteplejším mesiacom v histórii meraní. Takým bol aj celý rok 2015. Letná ľadová pokrývka sa Arktíde takmer úplne roztopila, zatiaľ čo západoarktická ľadová platňa skĺzava do oceánu. Podľa Paula Ehrlicha z Environmentálneho inštitútu Stanford Woods vymierajú živočíšne druhy stonásobne rýchlejšie, než je to prirodzené. Ľudský život medzitým degeneruje do „vojny všetkých proti všetkým“, ako to predpokladal filozof Thomas Hobbes už v osemnástom storočí. Extrémnu ekonomickú nerovnosť – evidentnú v Spojených štátoch, tak aj vo svete – môžeme riešiť len ruka v ruku s riešením klimatickej nespravodlivosti. Nie každý považuje tieto problémy za úzko späté, my však musíme rozkrývať spôsoby, akými je v otázke klimatickej spravodlivosti prepletená sociálna spravodlivosť a klimatická zmena.

Na základe zložitého modelovania IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) dokáže predikovať dohľadnú budúcnosť v dvoch variantoch: budúcnosť, v ktorej radikálne zmeníme náš životný štýl, ako aj tú v ktorej pôjde všetko po starom. Za predpokladu, že by sme dokázali znížiť uhlíkové emisie a udržali tak tempo globálneho otepľovania do dvoch stupňov Celzia (do konca storočia), na poškodenie planéty by sme sa stále dokázali adaptovať. Ak by sme však pokračovali v nezmenenom vývoji, teplota do konca storočia porastie o cca štyri stupne Celzia, a to znemožní akékoľvek prispôbenie sa podmienkam, ktoré na Zemi okolo roku 2100 nastanú. Autori štúdie zdôrazňujú: Negatívne dopady zmien v počasí pocítia ľudia nerovnako a dôsledkami klimatickej krízy budú viac postihnutí znevýhodnení ľudia a ich komunity – a to ako v krajinách rozvojových, tak aj v rozvinutých. (Zvýraznila autorka.)

Mnohí výskumníci považujú túto konzervatívne formulovanú štúdiu založenú na dvoj – a štvorstupňových modeloch oteplenia za príliš opatrnú. Cieľ udržania globálneho oteplenia do dvoch stupňov Celzia povedie stále prinajmenšom k nezvratnému poškodeniu planéty a nutnosti

dáľekosiahlych adaptačných opatrení. Nezabudnime, že udržať otepľovanie na uzde do dvoch stupňov si vyžaduje takmer okamžité zastavenie produkcie emisií a úplný prechod na obnoviteľné zdroje do roku 2030. Aj opatrní prognostici vysvetľujú, že postupné otepľovanie bude zosilňovať svoje dopady, najmä po prekonaní kritických bodov sa negatívne dopady celkom vymknú spod kontroly a povedú ku katastrofe bez toho, aby sme mali šancu akokoľvek prispôbiť či ich odčiniť. Ak s uhlíkovými emisiami nič neurobíme, prinajmenšom štvorstupňové oteplenie ku koncu storočia je isté a katastrofa s ním spätá je vysoko pravdepodobná. Konzervatívnejšia, ale stále alarmujúca štúdia IPCC tvrdí, že aj za optimálnych podmienok krotenia globálneho otepľovania (t. j. radikálne obmedzenie uhlíkových emisií z dopravy a energetiky, obmedzenie metánu z frakovania a poľnohospodárskeho a potravinárskeho priemyslu), ktorí by umožnili dosiahnuť cieľ maximálne dvojstupňového oteplenia, bude adaptovanie sa na výrazné klimatické zmeny nevyhnutné – a to najmä kvôli ochrane najzraniteľnejších častí populácie. Obyvateľstvo ostrovov sa bude musieť kvôli zvyšujúcej sa hladine oceánov presídliť, nehovoriac už o utečencoch pred vojnami a hladom. Bez radikálneho a okamžitého odklonu od fosílnych palív a obmedzenia spotreby je štvorstupňový nárast teploty nielen mimoriadne pravdepodobný, ale zrejme aj konečnou pre ľudský život na Zemi – a to už koncom tohto storočia. Podobne ako IEA (Medzinárodná agentúra pre energetiku), aj IPCC varuje, že na každej úrovni (svetovej, národnej, regionálnej, lokálnej) musia byť podniknuté také opatrenia, ktoré zamedzia najvážnejším dopadom klimatickej krízy. Napriek všetkému uvedenému pokračujeme v živote a práci, akoby sa nič nedialo. Je naozaj tak, že naše mozgy sa cielenie vyhýbajú zlým správam, ako to predpokladá George Marshall? Sme obeťami „environmentálneho žiaľu“, ako si to myslí Renee Lertzman? Sme paralyzovaní klimatickou traumou? Alebo nás vážni a imobilizuje dedičstvo filozofického egoizmu spätého s narcistickým mentálnym nastavením plným bezohľadných nárokov, nevedome zažitých rasistických privilégií zdedených z tisícročí otrokárstva? To všetko môže byť pravda. Disciplíny filozofie, histórie a psychoanalýzy nám môžu pomôcť rýchlo identifikovať problém v spojení s morálnymi a náboženskými lídrami celého sveta môžu pomôcť k zmene politického smerovania. Tým sa môže začať posun k solidárnemu „bodu obratu“, aby sme zamedzili prekročeniu kritických bodov uhlíkových emisií a hroziacej klimatickej nezvratnosti.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?

- Ako súvisí extrémna ekonomická nerovnosť s klimatickou nespravodlivosťou?
- Autorka v článku spomína obyvateľstvo ostrovných štátov, ktoré sa bude musieť kvôli zvyšujúcej sa hladine oceánov presídliť. Kedy sa začalo hovoriť o tzv. klimatických utečencoch? Môžeme sa nimi stať aj my?
- Aké počasie bude sužovať Európu pri zmene klímy a oteplení?

Námety na diskusiu:

- Stačí Parížska dohoda na to, aby sme zmiernili dopady globálnej zmeny klímy? Kedy bola prijatá, aké návrhy obsahuje a kto od nej odstúpil (aby sa o nejaký čas opäť stal jej signatárom)?
- Všimli ste si na Slovensku dopady globálnej zmeny klímy či devastácia životného prostredia? Ako sa prejavili?

Náročnosť: 3

OSVIETENSKÝ EGOIZMUS

(z knihy *Klimatická kríza*, s. 103-106)

My ľudia zo Západu sme zdedili prevažujúci podiel viny a zodpovednosti za klimatickú zmenu. Čokoľvek si o dnešnej Číne myslíme, to my na Západe sme začali s industrializáciou za každú cenu, ktorú dnes Číňania len nasledujú. Stephen M. Gardiner píše, že „Spojené štáty sú zodpovedné za 29 percent globálnych emisií vypustených do atmosféry od prvej z priemyselných revolúcií (rozpätie rokov 1850-2003) a štáty Európskej únie ich nasledujú s podielom 26 percent; Čína a India sú naopak zodpovedné za 8 percent, resp. len 2 percentá emisií. Aby sme pochopili, čo sme tak pobabrali v našom vzťahu k Zemi – vrátane ľahostajnosti k jej najbiednejším obyvateľom – , musíme sa bližšie prizrieť egoistickým koreňom vedeckého racionalizmu a politického individualizmu, ktoré nadobudli vplyv v Európe sedemnásteho a osemnásteho storočia. Práve na týchto ideáloch vyrástli Spojené štáty americké.

Trauma s nerovnými dopadmi

Musíme si priznať, že klimatická kríza nás ľudí ovplyvňuje nerovnomerne – niektorí z nás stále žijú v pohodlí, zatiaľ čo mnohí a rastúca väčšina zostáva v hlade, bez domova a v chudobe. Niektorí z nás majú omnoho viac zdrojov a možností, než majú naši bratia a sestry naprieč svetom – alebo hoci len zo susedstva. Niektorí z nás sa môžu odsťahovať z oblastí, kde ich ohrozuje stúpajúca voda, hladomor či vojna. Spolu s Emmanuelom Levinasom, fenomenológom a prorokom, ktorého radikálnej etike sa ešte neskôr budeme venovať, môžeme povedať, že na to, aby sme dokázali odpovedať eticky, musíme sa nechať zasiahnuť traumou, musíme sa stať rukojemníkmi zbytočného utrpenia týchto ostatných. Levinas cituje Talmud: „Niet okolnosti, ktorá by ospravedlnila zlyhanie, ktorého sa človek dopustí, ak blízkych nechá bez jedla; či ide o zámer alebo nie, tu nehrá rolu.“ Inými slovami: nevedomosť, že môj spôsob života spôsobuje hlad a biedu iným, mi nie je ospravedlnením; zlyhanie zostáva. (Teoretici klimatickej spravodlivosti preto hovoria o „uhlíkovom dlhu“, ktorý znečisťovatelia, medzi akých sami patríme, majú voči tým, ktorých životy a zdravie svojím životným štýlom ničíme, nehľadiac na to, či o tom vieme alebo nie.) Levinas poznamenáva: „Pred hladom človeka je neospravedlniteľné hodnotiť hlad len „objektívne“. Vo svojom diele Levinas často cituje Dostojevského *Bratov Karamazovov-*

cov: „Každý z nás je vinný pred všetkými za všetko, a ja najväčšmi.“ Trauma, ktorá spôsobila dvojzmyselnosť*, viny nijak nezbavuje. Vedie len k tomu, čo ľudia povedia – „O ničom sme nevedeli“ –, keď ich susedov pred vlastnými domami ženú do nákladiakov a odvážajú preč. Tiež pred sebou predstierame, že o ničom nevieme, najmä nie to, ako náš privilegovaný životný štýl vykorisťuje a ohrozuje životy blížnych ľudských bytostí.

V paralýze traumou si však našu vinu a zodpovednosť ani nevieme uvedomiť. Alebo môžeme byť zahlcujúcim rozsahom tejto krízy takí vydesení, že si ani len nedokážeme predstaviť, kde začať, takže sa nájdeme opäť len na vychodených chodníkoch. Robert Stolorow uvažuje nad dôsledkami takejto vyhýbavosti: „Vysvetlenie tejto vyhýbavosti si vyžaduje posun od filozofickej k psychoanalytickej perspektíve, ktorá zdôrazňuje neúnosné emócie, tie by sprevádzali konfrontáciu so scenárom katastrofy a jej nezmyselnosťou. Klimaskeptici a tí, ktorí klimatickú krízu bagatelizujú či sa výstražným hlasom posmievajú, sa v skutočnosti *desia* scenára katastrofy najväčšmi. Paradoxne, odvracaním sa od extrémnych hrozieb klimatickej zmeny len zvyšujeme pravdepodobnosť toho, že katastrofický scenár nastane. Musíme sa postaviť tvárou k našej apokalyptickej úzkosti skôr, než bude pre prežitie budúcich generácií neskoro. Takéto postavenie sa *tvárou k* si vyžaduje otvorenie hlboko zasahujúceho emočného dialógu, v ktorom sa *Angst* dá kolektívne udržať a uniesť.“

Stolorow má iste pravdu, ale ako máme zorganizovať „hlboko zasahujúci emočný dialóg“ v takom krátkom čase? „Šialená urgencia prítomnosti“ trápi mnohých z nás: kým sa konečne prebudíme, ďalšie milióny najchudobnejších ľudí sveta budú dávno mŕtve od hladu a najhoršie dôsledky globálneho otepľovania môžu byť už nenapraviteľnými. V každom prípade však budeme potrebovať oporný dialóg, aby nám pomáhal truchliť a zažívať úzkosť, ktoré nás inak paralyzujú.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Prečo autor hovorí, že za klimatickú zmenu sme vinní my, ľudia zo Západu?
- Zasiahne klimatická kríza všetkých ľudí na Zemi rovnako?

Námety na diskusiu:

- Budeme môcť o dvadsať či tridsať rokov s čistým svedomím povedať, že sme o ničom nevedeli a nič sme pre zvrátenie globálnej klimatickej zmeny nemohli urobiť?

- Máte vo svojom okolí ľudí, ktorí neveria, že globálna zmena klímy už nastala a jej dôsledky budú (ak sa nič zásadné nezmení) každým rokom ničivejšie?
- Ako viesť diskusiu s klimaskeptikmi?

Náročnosť: 3

CISÁROVE ZELENÉ ŠATY. PREČO VERÍME ZELENÝM FALOŠNÝM SPRÁVAM TÝM OCHOTNEJŠIE, ČÍM SÚ ZJAVNEJŠIE

(z knihy Zelené klamstvo, s. 14-17)

Švajčiarska mimovládna organizácia Solidar Swiss sa sťažuje, že najdrahšia káva na svete dokonca nepochádza z férového obchodu (fair trade). Proti takýmto úvahám vytvorilo Nespresso program „trvalo udržateľnej kávy“. So severoamerickou organizáciou Rainforest Alliance, ktorá opatruje pečatami neškodnosti problematické produkty ako banány, kávu, čaj, palmový olej a hovädzie mäso pre problematické firmy Chiquita, Dole, Lidl a McDonald's, vytvorilo Nespresso program „Nespresso AAA Sustainable Quality“. Pritom nejde o ekologicky vypestovanú kávu, ani o kávu z férového obchodu – len o podobný názov. Nuž dobre. Rolníci pestujú kávu a ich rodiny sa na fotografiách domovskej stránky Nespressa rozhodne usmievajú ako opreteký.

Nebolo by teda ekologicky a sociálne spravodlivé, keby sa Nespresso vôbec nedostalo na trh? Jasné, že bolo. Lenže takéto otázky sa v našej trvalo udržateľnej, certifikovanej, vyspelej spoločnosti nekladú. Naopak, takéto výhrady treba vyvrátiť. A tak sa zbytočný, predražený kávový systém, ktorý produkuje množstvo odpadu, plytvá prírodnými zdrojmi a vykorisťuje maloroľníkov, považuje nielen za ekologicky bezchybný, ale až za dobrodenie pre človeka, prírodu a klímu.

Nespresso nie je vôbec ojedinelý prípad. Kto si dovoľí zažartovať a zadá o vyhľadávača Google heslo „trvalo udržateľný“, objaví sa mu takmer 477-tisíc výsledkov. Nemecký výraz „nachhaltig“ zaznamená takmer tridsať miliónov výsledkov a anglické slovo „sustainable“ 724 miliónov záznamov. Keď sa trochu poprehráme vo výsledkoch, teda

pozrieme si mediálne správy, domovské stránky koncernov a mimovládnych organizácií či nespočetné portály o „etickom spotrebiteľstve“, rýchlo zistíme, že všetko, čo sa kedysi považovalo za škodlivé a nečestné, dnes slúži záchrane ľudstva. Tuniakové steaky, silné autá, formula 1, akciové fondy, letecké zájazdy, kožuchy, zelenina z južného Španielska, rastlinné pohonné hmoty, palmový olej, geneticky modifikovaná sója, uholňé elektrárne, priehrady, ropa z Antarktídy – toto všetko dnes existuje už aj v „trvalo udržateľnej“, „zelenej“ ale „zodpovednej“ verzii.

Ropný koncern Shell robí reklamu s veternými turbínami, koncern na výrobu nápojov Coca-Cola, ktorý v chudobných krajinách odčerpáva celé pramene až do úplného vyschnutia, sa pasuje za ochrancu svetových zásob pitnej vody. Monsanto chápe svoje geneticky modifikované osivo a k nemu patriace jedovaté pesticídy ako príspevok k boju proti hladu, hoci to ničí pôdu a roľníkov. Chemický koncern Henkel, ktorý v jednom šíku s energetickými obrami bojoval za zachovanie atómovej a uholnej energie, oslavuje svoje lepidlo na veterné turbíny ako „významný príspevok k obnoviteľnej energii“. Najväčší európsky emitent CO₂, energetický koncern RWE, chápe svoje uholňé pece ako ochranu druhov, lebo na chladiacich vežiach hniezdia vtáky. Šéf Unileveru Paul Polman so všetkou vážnosťou tvrdí: „Unilever je najväčšia mimovládna organizácia na svete.“ Pritom tento potravinársky koncern, ktorý vyrába také bezpodmienečne potrebné veci ako vrecúškové polievky a omáčky v prášku, každý rok spotrebuje osem miliónov ton surovín spôsobujúcich polovicu globálneho ničenia lesov: hovädzieho mäsa, sóje a palmového oleja. Dokonca aj zbrojársky priemysel zabíja ekologicky: pre Rheinmetall „má elementárny význam zachovanie prirodzených životných podmienok“ a Krauss-Maffei Wegmann-Group kladie „veľký dôraz na kvalitu a trvalú udržateľnosť vo vlastných procesoch tvorby hodnôt“.

Obrovské nakopenie takýchto dobrých správ v nás aspoň vytvára dobrý pocit. Zdá sa, že na veľkej záchrane sveta sa môže podieľať každý, stačí sa rozhodnúť pre výrobok firmy, ktorá má práve tú na mysli. Ved' už každý robí, čo je v jeho silách! Vari neťahajú všetci „za jeden povraz“ – spotrebiteľia, priemyselníci aj politici? Nevykročili sme „správnym smerom“? Nerobíme pokroky?

Ale robíme. Dokonca poriadne rýchle pokroky. Pretože na odvrátenej strane zeleného zdanlivého sveta rýchlym tempom postupuje globálna skaza. Podľa mimovládnej organizácie Global Foodprint Network žije svetové obyvateľstvo tak, akoby malo k dispozícii 1,6 zemegúl. Keby bola všade na svete spotreba ako v Nemecku, na pokrytie „potrieb“ by boli nutné tri zemegule. Organizácia určuje každý rok takzvaný deň ekologického dlhu. To je deň, keď spotrebujeme všetky svetové zdroje, ktoré môžeme v priebehu roka využiť šetrne ku klíme, ekologicky a sociálne primerane, a keď sa vyčerpá kapacita Zeme na absorbovanie

odpadu a skleníkových plynov. A tento padne každý rok na skorší deň. V roku 2015 pripadol na 13. august, len o rok neskôr už na 8. august a v roku 2017 na 2. august. V roku 2000 to bol ešte 8. október.

V rokoch 1960 až 2010 sa zdvojnásobila ročná svetová spotreba biomasy, nerastných surovín a fosílnych palív z necelých štyridsať na osemdesiat miliárd ton. Už dávno nie je reč len o „ropnom zlome“, teda o časovom okamihu, keď začne ubúdať objem vyťaženej ropy, ale o „surovinovom zlome“, keď začnú ubúdať všetky suroviny. Každú minútu sa zničí les s rozlohou 36 futbalových ihrísk. Každý rok zmizne 58-tisíc druhov zvierat. Ročne sa stratí 24 miliárd ton úrodnej pôdy. Počet hladujúcich ľudí stúpol na 815 miliónov. Dve miliardy ľudí trpia podvýživou, hoci sa vyrába toľko potravín ako nikdy v histórii. Priepasť medzi chudobnými a bohatými hanebne rastie. Podľa charitatívnej organizácie Oxfam vlastní osem miliardárov toľko majetku ako chudobnejšia polovica svetovej populácie. V úlohe moderných otrokov dnes hrdlačí 46 miliónov ľudí. Každý deň sa na svete vyprodukuje minimálne 3,5 milióna ton odpadu, 13 miliónov plastového odpadu skončí každoročne v mori. Zvyšuje sa aj únik skleníkových plynov, hoci svet lieta z konferencie na konferenciu a dušuje sa, že chce zachrániť klímu.

Nič nové pod slnkom? Už aj tak to vieme? Jasné, veď to nie sú utajené informácie. Napokon, nikdy neboli väčšie možnosti ako dnes, aby sme sa fundovane a z prvej ruky dozvedeli, čo pácha bezuzdný západný životný štýl v krajinách globálneho Juhu. Napriek tomu sa koncernom vynikajúco darí prekryvať zeleným pláštikom svoj špinavý a výnosný hlavný odbor podnikania. Svojimi sľubmi, že samy vyriešia problémy, ktoré spôsobujú, si držia od tela politikov, ktorí by im prostredníctvom daní a zákonov mohli obmedziť zisky. Zároveň predávajú svojim zákazníkom pridанú hodnotu dobrého svedomia, aby mohli naďalej bezstarostne konzumovať. Túto stratégiu nazývame greenwashing.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Zachytili ste informácie o tom, ako spoločnosť Coca-Cola využíva zdroje pitnej vody v chudobných krajinách, kde má továrne?
- Je podľa vás šetrné k prírode, ak máme celoročne na pultoch obchodov množstvo druhov ovocia a zeleniny, ktoré sa k nám dostáva z Južnej Ameriky či Ázie? Dbáte pri nákupe na to, či bolo ovocie alebo zelenina dopestovaná na Slovensku alebo v Európe?
- Na ktorý deň pripadol v roku 2020 deň ekologického dlhu? Čo tento deň označuje?
- Čo je to greenwashing?

Námety na diskusiu:

- Čo si myslíte o výroku, že sa zvyšuje únik skleníkových plynov, „hoci svet lieta z konferencie na konferenciu a dušuje sa, že chce zachrániť klímu.“ Aké množstvo oxidu uhličitého produkuje letectvo či lodná doprava?

Náročnosť: 2

KUPOVAŤ MORE TOVARU A ZACHRÁNIŤ MORE? PREČO PLASTOVÉ ŠATY Z OCEÁNU POMÁHAJÚ MÓDNEMU PRIEMYSLU PLYTVAŤ

(z knihy Zelené klamstvo, s. 50-53)

Popravde sa ročne vyrobí na celom svete vyše sto miliárd kúskov oblečenia. Polovica z nich je z bavlny. K tomu sa ročne vypestuje 26 miliónov ton suroviny na 2,4 percenta celosvetovo využívanej ornej pôdy. Len jedno percento bavlny sa vypestuje ekologicky, sedemdesiat percent bavlníkov je geneticky modifikovaných a postriekaných osemtisíc rozličnými pesticídmi. Pri pestovaní bavlny sa používa štvrtina všetkých insekticídov a jedenásť percent všetkých pesticídov a herbicídov, okrem iného aj životu nebezpečný Paraquat. Tento chemický prostriedok na ničenie buriny nielenže znehodnocuje pôdu, trávi vodu a nivočí biodiverzitu, ale ľuďom v pestovateľských oblastiach spôsobuje ťažké choroby a smrteľné otravy. Iba pri pestovaní bavlny ročne dochádza k dvestotisíc otravám, na ktoré zomiera dvadsaťtisíc ľudí.

Výroba jedného trička pohltí 2700 litrov vody, výroba džínsov dokonca osemtisíc litrov. Polovica bavlníkových plantáží sa umelo zavlažuje. Aké dôsledky to má, vidno veľmi jasne pri Aralskom jazere v strednej Ázii. Jazero, ktoré bolo ešte v šesťdesiatych rokoch veľké ako Bavorsko, sa na sedemdesiat percent vysušilo. Rieky, ktoré sa vlievajú do Aralského jazera, odklonili do púští v Kazachstane a Uzbekistane na zavlažovanie bavlníkových plantáží. Skutočnosť, že sa niekdajšie štvrté najväčšie vnútrozemské more sveta vysušuje, rozpadá na viacero častí

a postupne mizne, sa považuje za jednu z najväčších ekologických katastrof, spôsobených človekom. Jazero padlo za obeť textilnému priemyslu. V neposlednom rade preto sa textilný priemysel pokladá za tretieho najväčšieho znečisťovateľa životného prostredia.

Katastrofa v estetickom kontexte

A práve textilný priemysel so svojím škodlivým hlavným odborom podnikania chce vyriešiť hneď dva gigantické celosvetové ekologické problémy. Zato zožína potlesk nielen od *BUNTE*. „Módne značky objavujú svoje ekologické svedomie,“ jasá *Stern* v päťstranovej lifestylevej reportáži s názvom Green Living o móde z oceánu. „Trvalá udržateľnosť a elegancia už nie sú v protiklade.“ Na tento trend naskočili aj iné firmy, napríklad Adidas. Koncern so športovým tovarom chce vyrobiť z recyklovaných plastov z mora milión tenisiek a futbalových dresov. Na projekte spolupracuje Adidas s organizáciou Parley for the Oceans, ktorá uvádza, že na celom svete zbiera plasty z mora pre textilný priemysel. Práve ona vymyslela s Pharrellom Williamsom rad Raw for the Ocean pre G-Star. Adidas dostal pre svoje „morské“ tenisky dokonca požehnanie z OSN. V hlavnom sídle OSN v New Yorku mohol koncern spoločne s organizáciou Parley for the Oceans predstaviť prototyp svojich „morských“ tenisiek, ktoré boli vyrobené z plastu vyloveného rybárskymi sieťami v antarktickej časti oceánu. Popová hviezda Williams spieval chválospevy na to, ako sa Adidas angažuje. To je pochopiteľné, veď od firmy dostane veľa peňazí – ako tvár a návrhár. Pre Adidas navrhol kolekciu Originals Super Color Pack – tenisky možno dostať v päťdesiatich rozličných farbách. Sú však z úplne normálnych plastov, rovnako ako Williamsov nový model Signature Tennis Hu Primeknit. Adidas ich s úplnou vážnosťou propaguje ako „poctu ľudskosti“. Williamsovi firma určite zabezpečila dobré pracovné podmienky, ba veľmi dobré v porovnaní s tými, aké sú bežné v dodávateľských továrňach koncernu v Ázii a Strednej Amerike. Tie sa totiž považujú za mizerné. Áno, reč je o žobráckych platoch.

No bože, čo znamená trochu vykorisťovania v porovnaní s veľkými zásluhami pre ľudstvo na záchranu svetových morí?

To si zrejme mysleli aj vo švédskom koncerne H&M. ten sa takisto zúčastňuje na veľkej záchrane sveta a vo svojej kolekcii Conscious Exclusive Collection ponúka večerné šaty z 89 plastových fliaš a oblek z vlny, kašmíru a 35 percent odpadu z oceánu. O čosi menej exkluzívne to vyzeralo v továrni Garib & Garib, ktorá pre H&M vyrábala v Bangladéši. V roku 2010 tam zahynulo pri požiari 21 ľudí. V 1926 dodávateľských továrňach koncernu, kde hrdlačí len pre H&M 1,6 milióna ľudí, nenastali napriek veľkým sľubom prakticky žiadne zmeny. No koncernu H&M sa šikovne darí robiť zelené triky a vyvolávať dojem ukážkovej firmy – svoj

obrat za posledných desať rokov zvýšila o desať miliárd eur. V novembri 2013, pol roka po zrútení budovy Rana Plaza neďaleko bangladéšskeho hlavného mesta Dháky (1138 mŕtvych) koncern mediálne účinne predstavil svoj „podrobný plán pevnej a férovej existenčnej mzdy“. Podnik sa zaviazal, že práve takúto mzdu bude do roku 2018 vyplácať 850-tisícom svojich textilných robotníčok hlavných dodávateľov v Bangladéši a Kambodži. Dobré zvolený okamih, veď všetky oči sa upierali na textilný priemysel – a koncern H&M, najväčší nákupca textilného priemyslu v Bangladéši, si mohol vydýchnuť. Našťastie, firma nemala v mieste katastrofy žiadne objednávky. Lenže dodnes neurčila výšku tejto existenčnej mzdy. To kritizuje mimovládna organizácia Kampaň za čisté šatstvo. Dokonca ani kambodžskému partnerskému projektu, na ktorom sa podieľajú Medzinárodná organizácia práce (ILO) a švédske odbory, koncern H&M nepredložil merateľné výsledky. Organizácia Kampaň za čisté šatstvo skúmala s Kambodži v roku 2016 pracovné podmienky dodávateľov koncernu H&M zaradených do kategórie „najlepší vo svojej triede“. Výsledok: ani v jednej z tovární, ktoré podľa H&M príkladne vyrábajú, koncern s lacným tovarom nedodržiaval vlastné smernice trvalej udržateľnosti. Nikde robotníckam nevyplácali mzdu, z ktorej by mohli vyžiť. Vo februári 2017 bol zverejnený prieskum holandskej mimovládnej organizácie SOMO o pracovných podmienkach v Mjanmarsku, kde vládla vojenská junta. Organizácia SOMO našla v dodávateľských prevádzkach H&M šičky, ktoré nemali ani štrnásť rokov. A často nedostávali ani minimálnu mzdu 2,48 dolára denne, ktorá je beztak hanebne nízka.

A Dohodu o protipožiarnej ochrane (Accrod Bangladesh), hoci je záväzná, presadzoval koncern H&M (jeden z dvesto signatárov) v bangladéšskych dodávateľských továrňach veľmi ťažkopádne. Organizácia Kampaň za čisté šatstvo preverila 32 dodávateľských tovární v Bangladéši, ktoré majú s H&M uzavreté takzvané platinové a zlaté partnerstvo. To sa podľa koncernu udeľuje tým továrňam, ktoré vyrábajú zvlášť udržateľne a sociálne. Len v týchto továrňach objavila organizácia 518 nedostatkov v oblasti stavebnej bezpečnosti, 836 nedostatkov v oblasti protipožiarnej ochrany a 650 nedostatkov v oblasti elektrickej bezpečnosti. Pritom si koncern H&M vo svojej správe o trvalej udržateľnosti z roku 2014 a na svojej webovej stránke robil reklamu, že v stanovenej lehote prijal všetky opatrenia protipožiarnej ochrany budov.

Koncern sa už dávno vystatuje tým, že ako prvý podpísal Dohodu o protipožiarnej ochrane. To však nie je pravda: Dohodu prvá podpísala firma Tchibo v roku 2012. Firma H&M sa dlhé roky tvrdošijne bránila prístúpiť k Dohode a podpísala ju až na nátlak verejnosti po katastrofe v budove Rana Plaza – v poslednom okamihu pred uplynutím ultimáta, ktoré vyhlásili mimovládne organizácie, medzi nimi aj Kampaň za čisté šatstvo.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Ako často nakupujete oblečenie? V ktorých obchodoch najčastejšie?
- Počuli ste o tragédiách, ktoré sa odohrali v továrňach v Bangladéši, kde sa šije oblečenie (nielen) značky H&M? Akú mzdu tam dostávajú šičky? Je to spravodlivo a dostatočne ohodnotená práca?
- Vedeli ste, že textilný priemysel patrí k najšpinavším priemyslom? Prečo to tak podľa vás je?
- Koľko vody sa spotrebuje na výrobu jedného trička a jedných džínsov?

Námety na diskusiu:

- Prečo by ste si mali prať nové oblečenie predtým, ako si ho prvýkrát oblečenie? Používajú sa v textilnom priemysle pesticídy? Aké škody spôsobujú?
- Nakupujete v second handoch?
- Poznáte koncept tzv. slow fashion? O čo ide?

Náročnosť: 1

TRETIA KAPITOLA

V tretej kapitole čítanky nájdete výber textov, ktorých spoločným menovateľom je nenávisť. Spomína sa tam nielen druhá svetová vojna a holokaust, ale aj mnohé, v súčasnosti prebiehajúce konflikty, ba dokonca aj udalosť zo začiatku roku 2020, ktorá sa odohrala na Slovensku. Nasledujúce texty sú náročné, popisujú veľa ľudskej zloby, hnevu a nenávisti, no zároveň poukazujú na dôležitosť neustálej obrany ľudských práv a dôstojnosti každého človeka.

Zoznam úryvkov v tretej kapitole:

1. Stretnutie
2. Správna výchova 1.
3. Správna výchova 2.
4. Čas neplynie tak, ako sme sa nazdávali.
5. New York
6. Malmö 1.
7. Nemecko
8. Malmö 2.
9. Magdaléna Nágelová, Ľudovít Nágel
10. Maja Šteruská, rod. Lipschützová
11. Alexander Lúčan, Klára Lúčanová
12. Ale ste si zakopali do hrobov. Ani smrť im nedoprajete
13. Predslov k Denníkom z Rakky od Mikea Thomsona
14. 6. marca 2013
15. Ranná modlitba
16. Predslov k Poslednému dievčaťu

Úryvkami v tejto kapitole sú vybrané texty z nasledovných kníh:

Koniec Eddyho.

Autor: Édouard Louis.

Vydavateľstvo: Absynt. Preklad: Andrea Černáková. Rok: 2018

O knihe: „Na detstvo nemám ani jednu šťastnú spomienku.“ Tak znie prvá veta autobiografického románu Édouarda Louisa Koniec Eddyho. Detstvo plné útrap prežité v sociálne i kultúrne limitovanom prostredí chudobnej severofrancúzskej dediny Hallencourt. Nie je to však len príbeh detstva a dospievania poznačený postupne odhaľovanou homosexualitou hlavného hrdinu. Je aj o sociálnej nerovnosti, sexualite i násilí, no najmä o hľadaní si vlastnej cesty za slobodou medzi úzkymi mantinelmi súčasného sveta. Édouard Louis je jedným z najväčších objavov súčasnej francúzskej literatúry. Svoj knižný debut inšpirovaný vlastným životom vydal ako dvadsaťročný a vo Francúzsku sa ho predalo viac ako 300 000 výtlačkov. Odvážny a bravúrne napísaný román Koniec Eddyho balansuje na hrane literárnej fikcie a dokumentu. Nástožčivé otázky, ktoré nám kladie, by nemali zostať bez odpovede.

1947.

Autorka: Elisabeth Asbrink.

Vydavateľstvo: Absynt. Preklad: Simona Jánošková. Rok: 2018

O knihe: Ešte nikdy nebola história tak blízko nás ako v tejto knihe! Píše sa rok 1947. Len pred dvoma rokmi sa skončila najväčšia katastrofa v ľudskej histórii – druhá svetová vojna. Svet je v troskách a medzi Východom a Západom sa začínajú rozdávať nové karty. Čo z toho bude? Elisabeth Asbrink napísala fascinujúcu knihu s názvom 1947, ktorej hlavným hrdinom je jediný rok v živote ľudstva. Pred očami čitateľov buduje fascinujúcu mozaiku najrôznejších svetových udalostí, ktoré ovplyvňovali povojnový vývoj sveta a mnohé z nich ovplyvňujú ešte aj našu prítomnosť i budúcnosť. Jej pohľady na minulosť sú ako momenty z fotoalbumu, ktorých dosah bol a je ďalekosiahly. Európa, Blízky Východ, USA. Všade vzniká nová prítomnosť. Prebieha Norimberský proces i Marshallov plán, OSN funguje už dva roky a zdá sa, že svet ešte stále môže byť lepší a krajší. Dnes, keď už poznáme aj nasledujúcich viac ako sedemdesiat rokov, nám môže historická lektúra Elisabeth Asbrink pomôcť lepšie pochopiť aj našu prítomnosť.

Stretnutie tých, čo prežili šoa.

Vydavateľstvo: Post Bellum / Ohel David. Rok 2018

O knihe: Kniha Stretnutie tých, čo prežili šoa vznikla spoluprácou občianskeho združenia Post Bellum a domova seniorov Ohel David. Dokumentuje príbehy preživších holokaustu, ktorí boli súčasťou domova a vychádza práve pri príležitosti 20. výročia jeho existencie. Publikácia je slovensko-anglická a nájdete v nej okrem literárnych faktografických textov aj umelecké portréty, ktorých autorom je fotograf Tomáš Halász. Redakčne texty pripravila Soňa Jánošová a Kristína Jurčišinová. Za grafickým spracovaním stojí dizajnérka Katarína Balážiková. Príbehy v knihe sú rozdelené do troch kapitol a reflektujú rôznorodé osudy Židov počas holokaustu. Prvá kapitola sa venuje najmä preživším koncentračných táborov, druhá osobám, ktoré sa počas tohto obdobia rôznym spôsobom ukrývali a tretia ľuďom, ktorí sa zapojili do protifašistického odboja. Rôznorodosť príbehov vytvára mozaiku, ktorá v celku sprostredkuje neprikrášlený obraz o živote židovských občanov počas obdobia druhej svetovej vojny a Slovenského štátu.

Ale ste si zakopali do hrobov.

Autor: Michal Havran.

Vydavateľstvo: Petit Press. Rok: 2020

(Text z autorskej strany Michala Havrana v denníku SME.)

Denníky z Rakky.

Autor: Samer. Vydavateľstvo: Absynt.

Preklad: Peter Leponi. Rok: 2017

O knihe: Máte príliš krátke nohavice – zbičovať! Vlastníte mobilný telefón – odťat hlavu! Takáto je každodenná realita obyvateľov sýrskeho mesta Rakka, ktoré od roku 2013 ovláda Islamský štát. Strach.Hrôza. Beznádej. A uprostred toho bežný život obyčajných ľudí. V Rakke žije aj mladý muž, ktorý si kvôli bezpečnosti zvolil pseudonym Samer. Do svojho denníka si zapisuje každodennú realitu tak, ako to robia aj iní mladí muži po celom svete. Prvé lásky, trápenie so školou. Samer prežíva to isté, no jeho dospievanie je narušené verejnými popravami „odpadlíkov od viery“, čoraz častejším bombardovaním a neustálym stra-

chom. Jeho osobné riadky nás prenesú do srdca terorizovaného mesta a posadia na stoličku priamo v prednej línii. Denníky z Rakky sú projektom britskej BBC, ktorej reportéri nadviazali kontakt so sýrskymi mediálnymi aktivistami a za mimoriadne náročných podmienok prepašovali Samerove denníkové zápisky až k čitateľom. Samer riskoval svoj vlastný život, aby pred celým svetom odhalil pravdu o „bežnom“ živote pod despoticou vládou Daeša. Samerove Denníky z Rakky sprevádzajú suggestívne ilustrácie britského výtvarníka a ilustrátora Scotta Coella. Mohlo by sa teda zdať, že ide o pútavý a dobrodružný vojnový triler, no nie je to pravda. Samerov príbeh je totiž drsná skutočnosť.

Posledné dievča.

Autorka: Nadia Murad.

Vydavateľstvo: Citadella. Preklad: Barbora Daxner. Rok: 2018

O knihe: Intímne a mučivé spomienky bývalej zajatkyne Islamského štátu v podobe dych vyrážajúceho a inšpiratívneho príbehu. Nadia Muradová sa narodila a vyrástla v Kocho, malej dedine na severe Iraku, ktorú po generácie obývali mierumilovní roľníci a pastieri. Patrila do komunity jezídov a spolu so svojimi súrodencami žila tichým, skromným životom. Nadia snívala o tom, že sa stane učiteľkou dejepisu, alebo si otvorí vlastný salón krásy. Avšak 15. augusta 2014, keď dovŕšila sotva dvadsaťjeden rokov, tento jej život sa skončil. Príslušníci Islamského štátu zmasakrovali obyvateľov jej dediny, popravili mužov, ktorí odmietli konvertovať na islam a ženy, ktoré boli pristaré na to, aby sa stali ich sexuálnymi otrokyňami. Šiestich Nadiiných bratov zavraždili, krátko na to i jej matku - ich telá potom neúctivo nahádzali do masových hrobov. Nadiu odviekli do Mósulu a donútili ju tak, ako tisíce ďalších jezídskych dievčat, stať sa sexuálnou otrokyňou. Nadia bola v zajatí viacerých militantov a zažívala opakované znásilňovanie a mučenie. Nakoniec sa jej podarilo utiecť zo zajatia a nájsť úkryt v istej sunnitskej rodine. Jej príbeh je výzvou k činom, dôkazom nezlomnosti ľudského ducha a významom lásky pre jej stratenú domovinu, krehké jezídске spoločenstvo a rodinu, ktorú zničila vojna.

STRETNUTIE

(z knihy Koniec Eddyho, s. 11-15)

Na detstvo nemám ani jednu šťastnú spomienku. Nechcem tým povedať, že som v priebehu tých rokov nepocítil šťastie či radosť. Nie, to len utrpenie, ako totalitný režim, nechá zmiznúť všetko, čo nezapadá do systému.

Na chodbe sa objavili dvaja chalani. Jeden veľký, ryšavý, druhý malý, zhrbený. Ten veľký s ryšavými vlasmi si odpľul *Daj si to do huby*.

Pl'uvanec mi pomaly stekal po tvári, žltý a hustý ako hlasité hlien, ktoré upchávajú hrdlo starcom alebo chorým ľuďom, silne a odporne zapáchajúci. Prenikavý, škrekľavý smiech tých dvoch *Pozri, má toho plnú hubu, ten skurvysyn*. Pl'uvanec mi steká od oka až k perám, nakoniec až do úst. Neodvážim sa utrieť si ho. Mohol by som to urobiť, utrieť ho do rukáva jedným šmahom ruky. Stačil by zlomok sekundy, maličký pohyb, aby sa pl'uvanec nedotkol mojich pier, ale ja neurobím nič, zo strachu, že by ich to mohlo uraziť, zo strachu, že by som ich mohol ešte viac rozdráždiť.

Neveril som, že to urobia. A to mi násilie ani zďaleka nebolo cudzie. Kam len siahajú moje spomienky, vidím otca opitého, ako sa pred krčmou bije s inými ožranmi a rozbíja im nosy alebo vyráža zuby. Mužov, ktorí sa príliš vyzývavo pozreli na moju mamu, a otca, ktorý im pod vplyvom alkoholu šplechol *Kto myslíš, že si, že tak čumíš na moju ženu, ty bastard všivavý*. A mamu, ktorá sa ho snažila upokojiť *Len kl'ud, zlatko, kl'ud a ukl'udni sa*, ktorej námietky nikto nebral vážne. Otcových kamarátov, ktorí prišli v istej chvíli automaticky zasiahnuť, pretože to bolo pravidlo, o tom je predsa skutočné priateľstvo, byť *dobrým kamošom* a skočiť do bitky, dať od seba otca a toho druhého, obeť jeho opitosti s tvárou rozbitou ešte od minula. Keď sa jedna z našich mačiek okotila, videl som otca, ako dal práve narodené mačiatka do igelitovej tašky zo supermarketu a potom ňou mlátil o betónový obrubník, až kým sa taška nenaplnila krvou a mňaučanie neustalo. Videl som ho, ako v záhrade podrezáva prasatá a potom pije ešte teplú krv. Potom ju nechal stieť a urobil z nej jaternice (krv mal na perách, na brade, na tričku) *Krv zo skapínajúcej svine, vieš, keď ešte vyteká, to je na tom to najlepšie*. Ryk zdochýnajúceho prasaťa, ktorému otec práve prerezával krčnú tepnu, bolo počuť po celej dedine.

Mal som desať rokov. Bol som v škole nový. Keď sa objavili na chodbe, neveril som, kto sú. Neregistroval som ani len ich krstné mená,

čo nebolo v tejto malej vzdelávacej inštitúcii s ani nie dvesto žiakmi zvykom, každý s každým sa tu rýchlo spoznal. Kráčali pomaly, usmievali sa, nešla z nich nejaká agresivita, dokonca som si najprv myslel, že sa prišli zoznámiť. Ale prečo by veľkí žiaci prišli za uchom ako ja? Školský dvor fungoval rovnakým spôsobom ako zvyšok sveta: veľký sa s malými nestýkali. Moja mama to hovorievala aj o robotníkoch *My malí nezaujímať nikoho, tých veľkých pánov z mesta už vôbec nie.*

Na chodbe sa ma spýtali, kto som, či som to ja, ten Bellegueule², o ktorom všetci hovoria. Položili mi tú otázku, ktorú som si potom dookola opakoval mesiace, roky *To si ty, ten teplý?*

Vyslovením týchto slov do mňa navždy vpísali niečo ako stigmatu, znak, ktorý Gréci vypaľovali železom alebo vyrezávali nožom do tiel deviantov, nebezpečných pre spoločnosť. Nedalo sa toho zbaviť. Zostal som prekvapený, hoci to nebolo po prvá raz, čo som niečo také počul na svoju adresu. Na urážku sa nedá nikdy zvyknúť.

Pocit bezmocnosti, straty rovnováhy. Usmial som sa – a slovo *teplý*, ktoré rezonovalo, vybuchovalo mi v hlave vo mne búšilo s každým úderom srdca.

Bol som chudý, určite vyhodnotili, že moja schopnosť brániť sa bude malá, takmer nulová. V tomto veku mi rodičia často hovorili *Kostlivec* a môj otec bez prestania opakoval rovnaké vtipy *Mohol by si prejsť poza vylepený plagát a ani by sa neodlepil.* V dedine sa hmotnosti pripisovala mienkotvorná hodnota. Môj otec a dvaja bratia boli obézni, aj viaceré ženy z rodiny, zvykli často hovoriť *Vždy lepšie ako umrieť od hladu, je to dobrá choroba.*

(Rodina ma už unavovala nekonečnými sarkastickými poznámkami o mojej hmotnosti, a preto som sa rok nato rozhodol pribrať. Za peniaze, ktoré som si vypýtal od tety – rodičia by mi ich dať nemohli – , som si po vyučovaní kupoval celé balenia čipsov a napchával sa. Ja, čo som až dovtedy odmietal jesť príliš mastné jedlá mojej matky práve zo strachu, aby som nevyzeral ako otec a bratia – rozčuľovala sa *Riť sa ti z toho nezapchá* – , som naraz začal hltáť všetko, čo mi prišlo do cesty, ako nejaký hmyz, čo sa presúva krajinou v húfoch a necháva za sebou len spúšť. Za rok som pribral asi dvadsať kíľ.)

Najprv do mňa strčili len prstami, nebolo to nejako surové, stále sa smiali, stále som mal ten pľuvanec na tvári, potom do mňa strkali čoraz

² Francúzske priezvisko Bellegueule možno do slovenčiny preložiť ako Krásnohubý (pozn. red.)

silnejšie, až mi hlavou buchli o stenu. Nič som nepovedal. Jeden mi držal ruky, kým druhý kopal, už sa menej usmieval, bral svoju úlohu čoraz vážnejšie, v tvári sa mu zračilo čoraz viac sústredenia, hnevu, nenávisti. Pamätám si: kopance do brucha, bolesť hlavy po náraze o tehlový múr. Bolesť, telo, ktoré zrazu trpí, zranené, dotlčené, to je niečo, na čo sa nemyslí. Mysľou prebehne – ak sa na takúto scénu dívate zvonka, by som zdôraznil – poníženie, nepochopenie, strach, ale zabudne sa na bolesť.

Kopance do brucha mi vyrážali dych, dusil som sa. Otváral som doširoka ústa, aby so nich preniklo čo najviac kyslíka, nafukoval som hrudník, ale vzduch doň nechcel vojsť; ten pocit, že sa mi pľúca zrazu plnia hutnou miazgou, olovom, zrazu sa mi zdali ťažké. Telo sa mi triaslo, prestávalo mi patriť, podliehať mojej vôli. Ako starnúce telo, keď prichádza o dušu. Opúšťa ho a ono ju prestáva poslúchať. Telo, ktoré sa mení na bremeno.

Smiali sa, keď mi nedostatočne okysličená tvár očervenela (je to v povahe ľudí z obyčajných pomerov, jednoduchosť nemajetných, tých *bonvivánov*, čo sa radi smejú). Do očí mi mimovoľne vyhrkli slzy, zrak sa mi zahmlieval, ako keď človeku zabehne slina alebo nejaké jedlo. Nevedeli, že mi tečú slzy, lebo sa dusím, mysleli si, že plačem. Znerózneli.

Keď sa priblížili, cítil som ich dych, ten zápach pokazeného mlieka, mŕtveho zvieraťa. Zuby si, tak ako ja, zrejme nikdy neumývali. Ženy z dediny nevenovali dentálnej hygiene svojich detí veľkú pozornosť. Zubár bol drahý a nedostatok peňazí sa vždy premenil na otázku priorít. Matky hovorili *V živote sú aj dôležitejšie veci*. Ešte teraz platím za túto nedbalosť mojej rodiny, mojej sociálnej triedy ukrutnými bolesťami, bezsennými nocami a o pár rokov neskôr, po príchode do Paríža, budem ako študent vysokej školy od kamarátov počúvať *Ale prečo ťa rodičia nevzali k ortodontistovi?* Moje klamstvá. Budem im odpovedať, že moji rodičia, trocha bohémски intelektuáli, sa tak starali o moje literárne vzdelanie, že sem-tam zanedbali moje zdravie.

Na chodbe ten veľký ryšavý a ten malý hrbatý kričali. Nadávky prichádzali s údermi a ja som bol ticho, stále. *Prihriaty, teploš, buzerant, riťopich, bukvica, buzík, buzna, termoš, homoš, riťomrd, homokláda, pupuš, prihorený* alebo *homosexuál, gay*. Sem-tam sme sa stretli aj na schodisku plnom žiakov, inokedy na dvore. Tam pred všetkými sa neodvážili zmlátiť ma, mohli ich za to vylúčiť. Uspokojili sa s nadávkou, len *teploš* (alebo niečo iné). Nikto na to nereagoval, ale všetci to počuli. Myslím si, že to všetci počuli, pretože z dvora a z chodby mám spo-

mienky na zadostučinenie v tvárach detí, tie ich spokojné úsmevy, ktorými prejavovali radosť z toho, že videli a počuli veľkého ryšavého a malého hrbatého, ako robia poriadok, veď len povedali, čo si ostatní v mojej prítomnosti potichu mysleli a pošuškávali, čo som sem-tam aj započul *Aha, to je ten teploš Bellegueule*.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Aké detstvo mal chlapec z úryvku?
- Čo je to stigmatizácia? Viete uviesť príklady stigmatizovaných ľudí?
- Boli ste svedkom šikany? Ako ste sa zachovali? Čo má robiť obeť šikany?

Námety na diskusiu:

- V texte sú uvedené vulgarizmy, ktorými chlapca označovali. Môžeme slovo gay považovať za nadávku?
- Ako sa na Slovensku žije ľuďom patriacim k menšinám? Sú príslušníčky a príslušníci LGBTI komunity vystavení predsudkom a stereotypom?

Náročnosť: 2

SPRÁVNA VÝCHOVA 1.

(z knihy Koniec Eddyho, s. 71-73)

Moji rodičia dbali o moju správnu výchovu, *nech nie som ako tá čvarga a Arabi v mestách*. Matka bola na to patrične pyšná *Moje deti sú dobre vychované, dobre ich drezúrujem, nie sú ako tí darebáci alebo – a veru neviem, odkiaľ nabrala tieto informácie, možno z rečí, ktoré viedol jej otec, vojak a alžírkej vojny vo výslužbe – Moje deti sú dobre vychované, nie ako Alžírčania, vieš, Alžírčania sú najhorší, keď sa dobre pozrieš, sú to omnoho nebezpečnejší ako Maročani alebo iní Arabi*.

Kedže matka ma neustále uisťovala o mojej nadradenosti nad Arabmi alebo našimi extrémne chudobnými susedmi, až po skončení základnej školy som si uvedomil, že som menej privilegovaný, ako by sa dalo čakať. Aj predtým som vedel, že existuje výsadnejší svet ako ten, v ktorom som vyrastal. Vyššia vrstva, na ktorú môj otec nadával, predajňa potravín v dedine alebo rodina mojej kamarátky Amélie. Myslel som na to dokonca pravidelne. Avšak tým, že som nikdy nebol priamo konfrontovaný s existenciou týchto svetov, že som do nich nebol ponorený, moje oznanie bolo v stave intuície, fantázie.

Zistil som to až neskôr, najmä vďaka rozhovorom so svojimi bývalými učiteľmi – učiteľmi zo základnej školy, ktorí boli bezmocní, znechutení tým, ako rodičia v dedine vychovávajú svoje deti, a ktorá si hovorili v zborovni *A malý Bellegueule, on na to má, ale ak bude takto pokračovať, ak si nebude robiť úlohy, ak bude tak často chýbať, už sa z toho nedostane*.

Patril som do sveta tých detí, ktoré ráno pozerajú televízor, celý deň hrajú futbal v málo frekventovaných uliciach uprostred vozovky, na lúkach za domami alebo pri bytovkách, ktoré potom popoludní a večer zase celé hodiny pozerajú televízor, pozerajú ho šesť až osem hodín denne. Do sveta detí, ktoré trávia večer i v noci hodiny po uliciach *flákajúcimi*. Otec – taký nešikovný, keď išlo o školské záležitosti – ma varoval, že nech si robím, čo chcem, ale že vždy musím byť pripravený prijať dôsledky svojho konania *Chod' von, kedy chceš, vráť sa, kedy chceš, ale ak budeš na druhý deň v škole unavený, sám si za to môžeš. Ak sa chceš hrať na dospelého, máš to mať so všetkým, čo k tomu patrí, zatiaľ čo boli deti učiteľov, lekára a majiteľov potravín nútené zostať doma a robiť si úlohy*. Často sa mu stávalo, že sa ma počas týždňa opakovane pýtal, či mám hotové úlohy. Odpoveď ho ani nezaujímal, bolo to to isté, ako keď sa ma matka pýtala, čo bolo v škole. Tú otázku nepoložil on, ale rola, ktorí sa mu vymykala spod kontroly, niekedy dokonca proti svojej

vôli prijímal alebo skôr zvnútorňoval skutočnosť, že pre dieťa bude lepšie, že bude správne, ak si tie úlohy urobí.

Keď sme išli von, zdržiavali sme sa okolo autobusovej zastávky, ktorá bola centrom chlapčenského života. Trávili sme tam celé večera: chránení pred vetrom a dažďom. Zdá sa mi, že to tak bolo odjakživa: dospievajúci chlapci sa tam každý večer schádzali, aby pili a rozprávali sa. Týmto miestom prešiel aj môj brat a otec, a keď som sa po čase vrátil domov, videl som tam chlapcov, ktorí mali v čase môjho odchodu tak osem rokov. Prevzali miesto, na ktoré som pred pár rokmi patrila aj ja sám; nič sa nemení, nikdy.

Nekonečné rozhovory až do noci: vždy len príbehy z dediny, tento svet existoval sám pre seba, izolovaný od poznania okolia, nejakého inde. Žarty, poštové schránky, ktoré sme rozkopávali len tak pre zábavu, Jeanine, starena, ktorá bývala oproti zastávke a ktorá volala policajtov, keď sme boli veľmi hluční, a ktorej sme v behu nadávali do *sprostých píč, starých kráv*. Kupovali sme si celé kartóny piva a pili sme, až kým sme nezvracali, a toto všetko sme si potom natáčali na mobily.

Pamätám si, že som bol ako veľmi mladý, trinásť- , štrnásťročný neraz svedkom straty vedomia, alkoholckej kómy. Musel som zavolať pomoc, držať nejakému z mojich *kamošov* hlavu na boku, aby sa neudusil vlastnými zvratkami. Keď sa to stalo mne, na druhý deň som sa po takejto pitke (hovorili sme *Už nech je sobota a dáme sa dole*) zvyčajne zobudil v jednom zo stanov, ktoré sme si na lúke prezieravo postavili deň vopred, stvrdnuté oblečenie som mal pokryté usušenými zvratkami, spacák neopísateľne smrdel jedlom, ktoré vyvrátil môj chorý žalúdok, bolelo ma brucho a v lebečnej dutine mi búšilo, ako keby sa na dobu jedného dňa srdce a pľúca ocitli na mieste mozgu. *Kamoši* mi hovorili, že som o vlások unikol smrti, že som sa mohol udusiť vlastnými zvratkami, prehltnúť si jazyk.

Len pre pokoj rodičov som sa snažil čo najviac zblížiť s chlapcami. V skutočnosti som sa v ich spoločnosti nudil. Neraz som matke pri odchode z domu povedal, že idem von s nimi: stretával som sa však s Améliou. Najradšej som sa s ňou hrával tak, že som ju líčil, vyparádil som ju rúžom na pery a mnohými vrstvami rôznych púdrov. Ani si nedokážem predstaviť zdesenie, ktoré by sa zmocnilo mojich rodičov, keby to boli vedeli. Mal som potrebu chlácholiť ich, robiť všetko tak, aby si prestali klásť otázky, ktoré som chcel rozptýliť.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Môžeme o nejakom národe vysloviť zovšeobecňujúce tvrdenie, napr. Alžírčania sú najhorší? Akí sú potom Slováci a Slovenky?
- Aké zážitky chlapec v úryvku popisuje?
- Môžeme povedať, že existujú činnosti, ktorým sa majú venovať chlapci a aktivity len pre dievčatá? Aké vlastnosti majú mať dievčatá a aké chlapci?

Námety na diskusiu:

- Prečo sa správal tak, ako to opisuje? Aké boli jeho skutočné ciele a čo mu robilo radosť?
- Je podľa vás konzumovanie alkoholu mladými ľuďmi problém? Ako je na Slovensku vnímaný alkohol?

Náročnosť: 2

SPRÁVNA VÝCHOVA 2.

(z knihy Koniec Eddyho, s. 76-79)

Hoci rodičia absolútne nechápali moje správanie, rozhodnutia či vkus, keď na mňa prišla reč, hanba sa u nich často miešala s hrdosťou. Otec to nikdy nepriznal, ale matka mi povedala *Nemôžeš to mať za zlé, veď vieš, je to chlap a chlapi o svojich citoch nehovoria*. Zdôveril sa kamarátom v továrni a tí mi to zopakovali *Synovi to v škole ide, je inteligentný a možno aj nadaný. Je inteligentný, pôjde na vysokú a hlavne* (to ho tešilo najviac), *hlavne zbohatne*. On, čo neznášal, ako neraz hovoril, *buržujov* skoro tak ako Arabov ako židov, si želal, aby som sa dostal na druhú stranu.

Keď som prišiel zo školy domov, sedával v obývačke, zvalený v kresle pri pohári pastisu a pozeral telku. Hučiaci televízor, jeho chrápanie, keď pred ním zaspal, hromženie na matku, keď prešla popred obrazovku. Vždy v rovnakej pozícii: nohy natiahnuté, ruky skrížené na bruchu. Staršia sestra *Keď má ruky takto položené na tom veľkom bruchu, vyzerá celkom ako tehotná žena*. Miestnosť zapáchala po oleji, lebo matka robievala často hranolčky – otcovo obľúbené jedlo *Mám rád chlapecké jedlo, čo drží v žalúdku, nie ako tie snobáriny boháčov, čím drahšie to je, tým menej toho máš na tanieri*. Nebolo to len otcovo obľúbené jedlo, ale aj jedno z mála jedál, ktorými sa krmil a ktorými sme sa aj my krmili, keďže o tom, čo sa bude jesť, rozhodoval on. Aj keď sa mama tvárila, že o tom rozhoduje sama, vždy sa prezradila, keď mi hovorievala *Rada by som si sem – tam dala zelenú fazuľku alebo šalát, ale otec by vyvádzal*. Jedli sme hranolčky, zemiaky, veľmi zriedkavo ryžu s mäsom, mrazené fašírky alebo šunku, všetko kúpené v supermarkete vo veľkej zlave. Šunka nebývala ružová, ale fialkastá a pokrýval ju mokvavý tuk.

Zápach po tuku, teda po dyme z dreva a vlhkosti. Televízor bol pustený celý deň, keď v noci pred ním zaspal *Je to taká zvuková kulisa, bez telky nemôžem byť*, aby som bol presný, nehovoril *bez telky, ale bez mojej telky nemôžem byť*.

Nesmeli sme ho, a to nikdy, pred jeho televízorom vyrušovať. Keď bol čas jesť, platilo pravidlo: pozeráť telku a mlčať, inak sa otec rozčuloval, žiadal ticho *Zavri hubu, začínaš ma pekne štváť. Moje deti sa budú správať slušne, slušní ľudia pri jedle mlčia, s rodinou pozerajú telku*.

On (môj otec) pri stole ale sem – tam prehovoril, iba on mal túto výsadu. Komentoval televízne noviny *Samé čierne huby, keď pozeráš*

správy, nehovorila o ničom inom len o Araboch. Ako keby si už ani nebol vo Francúzsku, ale v Afrike, prehltol Aspoň toto Nemčúri nedostanú.

Nikdy sme sa, on a ja, skutočne nerozprávali. Ani obyčajné veci ako *ahoj* alebo *všetko najlepšie* mi už nehovoril. Na narodeniny mi bez slova dal nejaké darčeky. Nestážoval som sa na to, netúžil som sa s ním rozprávať. Vysvetľoval mi naoko uvoľneným tónom, ktorým zle zakrýval rozpaky z toho, že to má povedať *Musíš počkať na začiatok mesiaca, keď dostaneme dávky, potom ti kúpim darček. Narodil si sa 30. októbra, na konci mesiaca, to nie je žiadna výhra.*

Nevedel som o ňom skoro nič, o jeho minulosti už vôbec, jediné informácie, ktoré som mal, boli od matky.

Každý večer okolo šiestej k nám domov prichádzali jeho kamaráti s fľaškami pastisu. Môj otec už bol bez práce. Raz ráno – alebo večer, už si nespomínam – odišiel, ako obyčajne do továrne. Vzal si ešus s jedlom, ktoré mu matka večer pripravila a ktoré dala do plastových nádobiek na ďalší deň. Otec jedával z ešusu ako zvieratá. V tej deň zavolali matke z továrne *Vášho muža z ničoho nič seklo, mal slzy v očiach od bolesti, poznáme dobre Jackyho, nie je to žiadna baba, ale teraz naozaj reval od bolesti.* Potom lekárov hlas (alebo priamo otcov) *Váš manžel v továrni prenášal príliš ťažké bremená, dlhú dobu. Malo sa na to myslieť skôr, zohľadniť to. (Ale viete, Jacky nemá doktorov rád, nikdy im neveril, odmieta brať lieky presne ako jeho šťastí ochrnutý švagor.) Má zničený chrbát, kompletne rozpadnutý, poškodený platničky. Na neurčitú dobu bude musieť prestať pracovať. Moja matka Ale ak bude nezamestnaný, prideme o peniaze?*

Otec prišiel ešte v ten istý večer domov a niekoľko dní len ležal. Jeho rev niekedy prehlušil aj zvuk televízora a plač susedkiných detí. Moja mama *To je od susedky, tá ženská si nevie vychovať vlastné decká.*

Myslel si, že nejaký čas nebude môcť pracovať, nanajvýš niekoľko týždňov. Z týždňov sa rýchlo stali mesiace a z mesiacov roky, rodičia hovorili o *dlhej chorobe, strate nárokov, aj o strate roboty, životnom minime.* Matka mi nakoniec povedala *Áno, tvoj otec by sa mohol vrátiť do roboty, keby chcel, ale veď vidíš, že najradšej len s kamarátmi po večeroch popíja pastis pred telkou. Musíš to pochopiť, Eddy, tvoj otec je alkoholik, už sa do roboty nevráti.*

Keď bol otec bez práce už niekoľko rokov, dostal sa do rečí, ktoré šírili ženy pred školou alebo potravinami *Jacky je povaľač, už štyri roky nič nerobí, nemá ani na to, aby uživil ženu a deti. Pozrite, aký je ten jeho do zanedbaný, okenice opadávajú, popraskaná omietka a najstarší syn je alkoholik, ktorý si nedá pokoj.*

Rodičia ma obrnili, odmietali klebetám venovať pozornosť. Matka sa mi zverila, že s tými rečami nič nenarobí *Seriem ja na tých falošných riťolezov, kašlem na to, nech sa tieto jazyčnice starajú o svoje sračky.* Otec sa naozaj snažil nájsť si novú prácu, ale vzdal to, keď ho po stýkrát

odmietli. Neprestal si každý večer pozývať domov kamarátov, ktorí pri-
niesli pre troch dva litre pastisu, niekedy viac, a ako plynuli mesiace,
bolo čoraz ťažšie dostať sa do hladinky. Otec s kamarátmi si to uvedo-
movali *Ha, teraz mám v žilách viac pastisu ako krvi.*

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Aké zážitky chlapec popisuje?
- Súhlasíte s výrokom, že chlapi o svojich citoch nehovoria?
- Čo robil chlapcov otec? Ako trávil čas?
- Aký je postoj slovenskej spoločnosti k alkoholu?

Námety na diskusiu:

- Je podľa vás dôležité mať počas detstva a dospievania vzor, nie-
koho, kto vám ide príkladom? V akom prostredí vyrastal chlapec,
o ktorom sme si prečítali v úryvku?

Náročnosť: 2

ČAS NEPLYNIE TAK, AKO SME SA NAZDÁVALI.

(z knihy 1947, s. 7-8)

Prvého januára 1947 denník *The Times* píše, že Briti sa nemôžu spoliehať na hodinky. Ak chcú poznať presný čas, mali by počúvať BBC. Rozhlas vysiela špeciálne správy o tom, koľko je skutočne hodín. Elektrické hodiny neraz nefungujú pre časté odstávky elektriny, no pozor si treba dávať aj na mechanické hodiny. Možno je to len vplyvom chladu a časom sa to zlepší.

Lufwaffe zhodia na Veľkú Britániu počas *Blitzu* takmer päťdesiat-tisíc ton výbušnín. Zrovnajú so zemou viac ako štyri a pol milióna budov a takmer všetky menšie vidiecke mestá. Bombové nálety v jednom škótskom prístavnom meste dokonca dostanú aj vlastný názov, *Clydebank Blitz*.

Vo Viedenskom Novom Meste kedysi stálo štyridsaťtisíc budov. Neporušených ostane osemnásť. V Budapešti je polovica domov neobývatel'ných. Vo Francúzsku zničia dohromady štyristošesťdesiat-tisíc budov. V Sovietskom zväze spustošia tisíc-sedemsto menších miest a dedín. V Nemecku zbombardujú okolo tri milióny šesťstatisíc obyvľí, teda každý piaty dom v krajine. V polovici domov v Berlíne sa nedá bývať. V celom Nemecku zostane bez strechy nad hlavou osemnásť miliónov ľuďí. Ďalších desať miliónov na Ukrajine. A všetci sa musia vyrovnáť s obmedzeným prístupom k vode a elektrine.

Neexistujú ľudské práva, takmer nikto nepozná pojem *genocída*. Pozostalí počítajú mŕtvych. Mnohí cestujú domov, ale ich domovy už neexistujú. Iní cestujú kamkoľvek, len nie tam, odkiaľ prišli.

Európske dediny sú zdemolované, vydrancované a po zničení hrádzí aj čiastočne zaplavené. Ornú pôdu, lesy, gazdovstvá, ľudské životy, jedlo a prácu pokrýva popol a hlina.

Počas nemeckej okupácie prišlo Grécko o tretinu lesov, vypálili tu aj tisícky dedín. V Juhoslávii vyvraždili viac ako polovicu obyvateľstva. Lúpeže obilia, mlieka a vlny zruinovali ekonomiku. Stalinove a Hitlerove armády zničili všetko, čo im stálo v ceste. Dokonca im nariadili znehodnotiť aj to, čo by mohlo po ich ústupe zostať. Obrať nepriateľské vojská o všetko, taká bola taktika spálenej zeme. Slovom Heinricha Himmlera: „Žiaden človek, žiadne zviera, ani len zrnko pšenice či jediná kolajnica nemôže zostať... Nepriatelia musia nájsť krajinu spálenú do tla.“

Teraz po vojne všetci hľadajú hodinky, kradnú ich, skrývajú, zabúdajú či strácajú. Ťažko povedať, koľko je hodín. Keď je v Berlíne osem večer, v Drážďanoch je sedem, no v Brémach deväť. V ruskej zóne je ruský čas, zatiaľ čo Briti zavádzajú vo svojej časti Nemecka letný čas. Keď sa niekto opýta, koľko je hodín, väčšina odpovie: „Hodín už niet.“

Myslia tým skutočne hodiny, alebo čas ako taký?

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Dozvedeli ste sa v úryvku niečo nové? Zarazili vás niektoré informácie?
- O akom období sme si práve prečítali?
- Prečo sa používala tzv. taktika spálenej zeme?

Námety na diskusiu:

- Ako chápete výrok z textu, že ľudské práva neexistujú, takmer nikto nepozná pojem genocída? Kedy sa začala ochrana ľudských práv venovať väčšia pozornosť?
- K akým zločinom proti ľudskosti došlo počas druhej svetovej vojny?
- Aký bol priebeh druhej svetovej vojny na území Slovenska?

Náročnosť: 1

NEW YORK

(z knihy 1947, s. 21)

V tomto čase neexistujú univerzálne ľudské práva. Ale môže ľudom na celom svete chýbať niečo, o existencii čoho netušia? Stačia im svetové náboženstvá, ktoré chcú chrániť to ľudské ako črepinu boha?

Svet sa zviecha z masívneho ľudského popolniska. Tu a teraz, v dočasnej kancelárii OSN v závode v Lake Success, sa majú vytvoriť univerzálne hodnoty. Nové myšlienky, nové základy ľudstva, nová morálka. Ľudské práva nesmú závisieť od náboženstva, bohatstva rodiny, mena, pohlavia, statusu, krajiny pôvodu či farby pleti.

Do svetovej histórie vstupuje šesťdesiatročná žena, aby viedla túto prácu. Prednedávnom prišla o vodičský preukaz pre bezohľadnú jazdu. Na pozadí prúdov súčasných politických udalostí, smútku zo smrti manžela Franklina D. Roosevelta, úvah o starnutí, materstve a o tom, ako ľudia nie sú zvyknutí na ženu vo vedúcej pozícii, sa hrnú slová, ktoré budú sprevádzať pracovnú skupinu po celý čas, či už človek číta filozofa Mencia, alebo dvanástu kapitolu listu Rimanom: „*Nedaj sa premôcť zlu, ale dobrom premáhaj zlo.*“

Eleanor Roosevelt zvolala prvé stretnutie pracovnej skupiny na dvadsiateho siedmeho januára. Vládne eufória. Nikdy viac, zaprisahávajú sa členovia pracovnej skupiny, ktorá má ukotviť ľudské práva. Sotva sú si vedomí dôležitosti svojej úlohy.

Nikdy viac. Slová sa opakujú ako strapce na talite, akoby existoval boh.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Prečo vznikla Organizácia spojených národov? Existovala podobná organizácia aj skôr?
- Kedy bola prijatá Všeobecná deklarácia ľudských práv?
- Počuli ste už o Eleanor Roosevelt? O čo sa zaslúžila?

Námety na diskusiu:

- Prečo sa členovia pracovnej skupiny zaprisahávali a hovorili „nikdy viac“? Čo sa už nikdy nemalo opakovať?
- Mali by podľa vás ľudské práva závisieť od náboženstva, bohatstva, pohlavia, sexuálnej orientácie či farby pleti?

Náročnosť: 1

MALMÖ 1.

(z knihy 1947, s. 22-23)

Fúka januárový vietor. Pán von Leers, ktorý je na návšteve, je známy nenávisťou. Študoval právo, pracoval ako nacistický novinár a vstúpil do Waffen-SS. Netrvalo dlho, kým si ho všimol minister propagandy Joseph Goebbels a ponúkol mu miesto hlavného ideológa.

Ukáže sa, že Johann von Leers je dobrým šíriteľom nenávisti. V publikácii *Židia tá vidia* (Judarna ser dig) menuje ľudí, ktorých považuje za židov, napríklad popredných nemeckých politikov, učencov či umelcov. Uverejňuje ich fotografie a navádza straníckych kamarátov, aby ich zavraždili. Spomína aj Alberta Einsteina, ktorý emigroval z Nemecka ešte v roku 1933. „Ešte nebol obesný“, poznačí von Leers. Iných ľudí zo zoznamu unesú a zavraždia, akoby boli jeho slová rozkazom.

A teraz navštívi Malmö.

Kto mu kúpil palubný lístok, kto ho privítal v prístave, kto ho odprevadil k Perovi Engdahlovi?

Nejaký čas uňho pobudne. O čom sa rozprávajú, čo majú spoločné vodca švédskych fašistov a najvýraznejší antisemita Josepha Goebbelsa? Žeby krmili sny a pomenovávali predstavy o novej budúcnosti? Žeby sa práve počas prvých dní roka s Johannom von Leersom Perovi Engdahlovi vyjasnilo, ako má vyzeráť povojnová Európa?

Pred vojakov SS na severskej utečeneckej trase sa nezastavuje. Per Engdahl vníma samého ako centrum hnutia, ktoré sa skladá zo samotných buniek. Nepoznajú sa, ale majú rovnakú vidinu – zachrániť stotočných mužov, ktorým hrozí, že ich potrestajú a odovzdajú do rúk nepriateľa. Zdá sa, že Engdahla poháňa silný súcit s mužmi SS, najmä obyvateľmi Pobaltia, ktorých by mohli vydať do Sovietskeho zväzu: „Boli sme s nimi, vieme, aké to bolo. Videli sme ľudí, ktorí stratili pôdu pod nohami, ľudí, ktorým vzali domovinu a naháňali ich ako divú zver...“

Spomína lode zo Švédska so Španielska alebo do Latinskej Ameriky, ale vo svojej biografii uvádza, že väčšinu vojakov SS transportovali do západného Nemecka, ktoré považovali za pomerne bezpečné. Možno-

no so svojimi spolupracovníkmi pomohol štyrom tisícom mužov, možno nie toľkým.

O niekoľko rokov Johann von Leers pristane v Buenos Aires, kde sa sústreďujú nacistickí zločinci. Prezident Perón ich s radosťou prijíma – nielen preto, že sympatizuje s ich myšlienkami, ale aj preto, že za to dostane slušne zaplatené z fondov tretej ríše. Johan von Leers a Per Engdahl naďalej budujú svoj sen, vedno aj osve.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- O čo v úryvku ide?
- Kto bol Joseph Goebbels?
- Viete, aký je rozdiel medzi nacizmom a fašizmom? Poznáte predstaviteľov oboch politických ideológií?
- Pôsobia na Slovensku strany, ktorých členovia majú negatívny postoj voči židovskému obyvateľstvu?

Námety na diskusiu:

- Aký osud postihol slovenských židov a židovky počas druhej svetovej vojny?
- Poznáte príbehy ľudí, ktorí – hoci mali židovský pôvod – vojnu prežili?
- Vieme o mnohých prípadoch, kedy bežní ľudia pomohli tým, ktorých prenasledovali. Viete si predstaviť, čo by ste urobili v ich situácii?

Náročnosť: 2

NEMECKO

(z knihy 1947, s. 39-43)

Nikdy viac, nikdy viac, nikdy viac. Tieto slová sa ozývajú takmer dva roky – od prvého dňa kapitulácie v máji 1945 do desiateho februára 1947, keď posledný činiteľ podpísal Parížsku mierovú zmluvu.

V ten deň sa formálne skončí druhá svetová vojna.

Sovietskemu zväzu, Francúzsku, Veľkej Británii a Spojeným štátom dva roky patrilo víťazstvo, väzni, povinnosti a zodpovednosť. Teraz treba ukázať, že vyhrala správna strana, že demokracia je lepšia než autoritatívny systém. Cieľom je denacifikovať, demilitarizovať, decentralizovať a demokratizovať Nemecko. Zločiny treba potrestať, rany liečiť. Udalosti, ktoré sú zatiaľ zaznamenané iba v spomienkach jednotlivcov, treba povýšiť na trestné činy a odovzdať súdu.

Štyri víťazné štáty sa zhodnú, že nacisti musia čeliť spravodlivosti. Ale chcú sa pomstiť? Získať kompenzáciu? Zaistiť mier? Nielen to; chcú tiež upriamiť pozornosť na niektoré udalosti a odhliadnuť od iných, zastaviť sa aj pokračovať, a to všetko naraz.

Príbeh o vojne ešte nikto nenapísal. Historici ešte neprešli archívy. Súdna správa o svetovej nacistickej nadvláde je prvým opisom vojnových zločinov. Právo sa stane lekciou dejepisu, zberateľom faktov a tiež dôkazom toho, že zvíťazila spravodlivosť.

Ôsmeho októbra 1945 sa v norimberskom justičnom paláci konal medzinárodný vojenský tribunál. Bol to prvý z trinástich norimberských súdov, ktoré sú známe pod prezývkou Norimberský proces. Obžalovali dvadsaťštyri vysokopostavených nacistických vodcov za zločiny proti slobode, vojenské zločiny proti ľudskosti, napríklad vraždy, zotročenie a vyhladzovanie obyvateľstva, deportácie, prenasledovanie na základe politických, rasových alebo náboženských dôvodov a za konšpirácie, ktoré tieto zločiny umožňovali.

Novinári zaplnili úzku súdnu sieň s tmavými drevenými panelmi. Poväčšine sa nudili. Súдне konanie sa vlieklo, rozprávalo sa v štyroch jazykoch, tlmočníci zdržovali a obžalovaní masoví vrahovia vyzerali ako normálni muži. Zásadná informácia o nacistickej ideológii sa však predsa len dostala do sveta k ľuďom, ktorí ešte nepochopili, čo sa stalo,

alebo sa nezaujímal o dianie, lebo sa ich netýkalo, a – možno – aj k tým, ktorí odmietali veriť.

Nikdy predtým neboli zločiny spáchané štátom postavené pred spravodlivosťou, nikdy predtým sa nestanovila zodpovednosť za činy národa, a nikdy predtým sa nepomenovali a netrestali zločiny, ktoré naria-
dil najvyšší predstaviteľ vlády.

Pod vedením prokurátora Roberta H. Jacksona americkí právnici hľadali dôkazy, ako nacisti konšpirovali, aby ovládli svet, a ako agresívne viedli vojnu. Právnici mali aj inú predstavu: Hitlerov režim podľa ich analýzy staval na nacizme, militarizme a ekonomickom imperializme a teraz bolo načase obžalovať predstaviteľov všetkých častí tejto nesyv-
tej trojice.

Vedúci prokuratúry Robert H. Jackson mal vysoké ambície. Súdny protokol a záverečná správa sa mali stať zásadnými historickými dokumentmi. Predvolal iba zopár svedkov. Ako dôkaz mu totiž stačili nacistické archívy – lepšie než traumatizovaní, rozporuplní svedkovia, ktorí počas krížového výsluchu bez varovania vybuchli do plaču.

Dvanástich mužov, napríklad Hermanna Göringa, Hansa Franka, Alfreda Rosenberga a Juliusa Striechera odsúdili na smrť. Traja vyfasovali doživotné väzenie, štyria dvadsaťročné, troch prepustili na slobodu, jeden vyviazli bez trestu, lebo bol senilný a ťažko chorý, a jeden obžalovaný, Martin Bormann, utiekol pred spravodlivosťou. Po prvom veľkom vynesení rozsudku v prvom veľkom súdnom konaní sa naplánovalo ďalších jedenásť len v Norimbergu a stovky v každej krajine, ktorú ovládli nacisti.

Súdne procesy mali zrekonštruovať nedávne udalosti prostredníctvom dokumentov, ktoré nacisti nestihli zničiť, a výsluchov plných klamstiev. Nedávno porazená realita sa mala obnoviť zákonom.

V celom procese boli výrazne prítomné politické sily. Politici vyčleňovali prostriedky na komplikované hľadanie kompetentných právnikov, zbieranie dôkazov, koordináciu vyšetrovaní v štyroch víťazných krajinách a zabezpečenie rovnakého zaobchádzania so všetkými – jednoducho na vytvorenie rovnakého základu pre právnikov zo štyroch krajín. A práve tieto politické sily neskôr skomplikovali súdne konania.

Ideologické aspekty zanechávali stopy ako na obžalobách, tak na opisoch zločincov. Charakterizovali právnikov z týchto krajín ako pečiatky, ktoré sú viditeľné iba v určitom svetle.

Sovietsky zväz obvinil strážnikom z tábora Sachsenhausen, že boli nástrojom kapitalistického monopolu. Ruskí právnici považovali všetky obete za mučeníkov fašizmu, a tak neuznali špeciálny osud židov, homosexuálov, či Rómov.

Francúzsko sa sústredilo na obete francúzskeho hnutia odporu a prehliadalo mnohých Francúzov, ktorí spolupracovali s nacistami. Sovietsky zväz a Francúzsko kládli veľký dôraz na vlastné utrpenie, vlastný odpor a vlastné obete.

Takto sa vytvárali podmienky, rekonštruovalo národné vnímanie a vytvárali diery v pamäti.

V súdnych sieňach sa opis vojny, zločinov a obetí toho, čo sa pravdepodobne stalo, redukoval na to, čo sa dalo dokázať. To, čo sa iba pravdepodobne stalo, sa prenechalo osudu.

Prvá verzia nacistickej nadvlády naberala formu. Realita sa preosievala cez znenie zákonov, obžaloby, súdne konania a, napokon, novinárov. Rozprávania sa rozvetvovalo, ťažisko sa posúvalo. Niektoré historické udalosti sa prehliadli, iné sa prezentovali v povojnovom svetle.

Pre Američanov sa stali hlavnými symbolmi nacistickej krutosti tábory Buchenwald a Dachau, lebo ich oslobodili americkí vojaci. Iné tábora, iné spôsoby vraždenia a iné obete sa z ich zorného poľa vytratili.

Bergen-Belsen bol jediný tábor, ktorý oslobodili britské vojská. Vedúceho tábora Jozefa Kramera a niekoľko jemu podriadených postavili pred súd v britskej zóne ešte v roku 1945. Spáchal síce zločiny aj ako veliteľ Osvienčimu, a tie sú súčasťou obžaloby, no celé súdne konanie sa volá Belsenský proces a preto ho prezývajú *Beštia z Belsenu*. Medzinárodná tlač Osvienčim nespomenula ani slovom.

Kramera súdili podľa právneho predpisu vo forme vojenského tribunálu, kde sa môžu spomínať iba vojenské trestné činy proti obyvateľom spojeneckých krajín. Nemohli ho teda obviniť zo zločinov, ktoré spáchal na Nemcoch alebo občanoch iných nacistických krajín. Nespomínalo sa, že Kramer viedol vyhladzovací tábor Osvienčim-Birkenau a bol pravou rukou veliteľa Rudolfa Hößa, keď na jar 1944 zavraždili štyristotisíc maďarských židov. V žiadnom bode obžaloby sa nehovorilo o vraždení židov. Tábor Belsen sa vo Veľkej Británii stal symbolom nacistického zla.

Teraz, takmer dva roky po skončení vojny, strácajú Briti entuziazmus. Jednoducho si už nemôžu dovoliť súdne konania a svoje spravia

aj politické priority. Pri počiatkoch ideologického boja o moc medzi Sovietskym zväzom a Spojenými štátmi sa mení pohľad na Nemecko. Neexistuje konkrétny dátum alebo čas, keď sa namiesto minulosti ľudia začnú zaoberať budúcnosťou. Iba tento rok, keď je všetko vo vibrujúcom pohybe, bez zákonov a cieľov, lebo všetko je možné.

Žeby nastal čas, keď už treba prestať rozkladať nemecký národ? – kladú si otázku Briti. Možno treba aj niečo iné než vinu a trest? Čo ak už nie je najdôležitejšia pamäť, písanie histórie a odškodnenie obetí? Namiesto zničeného Nemecka Európa potrebuje do istej miery fungujúce Nemecko, ktoré by slúžilo ako ochrana pred šírením komunizmu.

V tomto roku sa preto britskí okupanti Nemecka sústredia na to, aby sa z Nemecka spravili „stabilnú a produktívnu krajinu“.

Nezotrávajú pri niekdajších nedostatkoch a zločinoch, sústredia sa na hľadanie možností a budovanie budúcnosti. Dôsledkom tohto rozhodnutia je znížiť počet obžalôb.

Bývalý premiér Winston Churchill patrí k najvýraznejším kritikom vojenských súdnych procesov, chce rozlišovať medzi vojakmi wehrmachtu a ideologicky hnanými vojakmi SS. Wehrmacht si iba robil prácu, neraz škaredo, krvavo a ohavne, ale taká je už raz vojna. Churchill prispeje do zbierky na obhajobu zatknutého nemeckého generála Mansteina.

Ak sa niečo nepovie na súdnom konaní, stratí sa to v tichu. Nacistické prenasledovanie a vraždenie homosexuálov teda nie je bodom obžaloby, lebo o ňom nepadne zmienka. Zopár nacistických vodcov hovorí o vyvražďovaní Rómov, ale súd neposkytne priestor svedkom. O tábore Belzec a Sobibor sa počas trinástich norimberských súdnych konaní nepovie ani slovo, hoci tam prišlo o život približne milión poľských židov. Vyhladzovací tábor Treblinka spomenú len tak pomimo ako koncentračný tábor. Osud židov preletí okolo ako čierny blesk, ale ideologický základ rasovej nenávisti nie je hlavnou témou. Tou je agresia nacistického Nemecka, túžba po nadvláde a zločiny proti slobode.

Svet sa buduje na močiari zabudnutia.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Koho a za čo súdili v sérii súdnych procesov známych pod názvom Norimberský proces?
- Ako dopadli poprední predstavitelia fašizmu – Benito Mussolini a nacizmu – Adolf Hitler? Boli odsúdení?
- Kto bol na čele slovenského štátu počas druhej svetovej vojny? Aký bol jeho osud po skončení druhej svetovej vojny?
- Aký je rozdiel medzi koncentračným, pracovným a vyhladzovacím táborom? Bol niektorý z týchto táborov aj na Slovensku? Ak áno, kde?

Námety na diskusiu:

- Viete, aké skupiny ľudí boli obeťami holokaustu?
- Myslíte si, že každý a každá z nás môže spáchať zločin (vrátane zločinu proti ľudskosti)?
- Mohla by sa demokraciu na Slovensku zmeniť na totalitu? Aké zmeny by nastali? Myslíte si, že je fašizmus alebo nacizmus hrozbou aj v súčasnosti?

Náročnosť: 2

MALMÖ 2.

(z knihy 1947, s. 195-200)

Per Engdahl je chudý, stavbou tela sa podobá na vtáka, no oplýva veľkými víziami. Pre zlý zrak nemusel nastúpiť do vojenskej služby, no so slovami zaobchádza ako so zbraňami – zbiera ich, používa, brúsi. Keď sa prednáša na verejnosti, poslucháčov zachváti zvláštne rozrušenie. Per Engdahl je centrom, priťahuje ľudí, všetko ostatné je pre nich perifériou.

Má sen a najbližších dvadsať rokov ním žije. Sen rastie, sieť rastie i jeho povest' rastie. Rozhovory prostredníctvom listov, telefonátov a vyslaných pracovníkov o „nacionalistickej spolupráci“ hustnú. Intenzívne sa skrývajú pod povrchom, mimo dohľadu a bez dôkazov pre svet budúcnosti.

Jeho práca prinesie ovocie. Prvým viditeľným stavebným kameňom, prvou manifestáciou, ktorá už o tri roky obarí svet, je veľký kongres v Ríme. V októbri 1950 sa stretnú nacistickí a fašistickí vodcovia z Talianska, Veľkej Británie, Portugalska, Francúzska, Rakúska, Nemecka, Holandska, Belgicka, zo Španielska, Švajčiarska a Švédska. Čierny kvet vypučí.

Kým demokraticky zmýšľajúci ľudia sa zaoberajú predstavou univerzalizmu, fašizmus sa premení na nacionalizmus a následne na medzinárodný nacionalizmus. Všetci sa stanú súčasťou bieleho tela s čiernym srdcom.

Talianske sociálne hnutie odzrkadľuje Mussoliniho myšlienkový svet, akoby to bola nezahasiteľná fakľa. Hnutie siaha k fašistom a nacistom v Rakúsku, vo Švajčiarsku, Veľkej Británii, Francúzsku, v Belgicku, Holandsku, Škandinávii, Španielsku. Latinskej Amerike a na Strednom východe.

Švédsky fašistický vodca Per Engdahl je obklopený sieťou podobne zmýšľajúcich ľudí, rovnako ako Brit Oswald Mosley. Čoskoro sa ich siete prepoja, čo je súčasťou plánu opätovne vytvoriť tretiu Európu, ktorá nebude ani kapitalistická, ani komunistická. Bude to bašta, ktorí založí svoju ekonomiku na surovinách a produkcii afrických kolónií a ponechá demokraciu svojmu beloškému osudu.

Konferencia v Ríme od dvadsiateho druhého do dvadsiateho piatého októbra 1950. Engdahl sa naučí po taliansky, za čo ho ľudia obdivujú. Možno sa bojí, že ho zastavia alebo osočia, možno je to prejav bláznovstva alebo túžby po legitimitě – nevedno, no skontaktuje sa s vysoko postaveným úradníkom na americkom ministerstve obrany. V liste podčiarkuje antikomunistický cieľ konferencie v Ríme. Odpoveďou je pranie úspechov na oficiálnom listovom papieri z Pentagónu. V mocenskom boji studenej vojny je nepriateľ nepriateľa priateľ.

Príde Oswald Mosley, vodca britských fašistov. Nechýba ani Karl-Heinz Priester z vedenia Hitlerjugend: „Kým Rusko sa snaží bolševizovať Európu, Západ nás chce kolonizovať. (...) Aby sme kládli odpor utlačateľom Nemecka a Európy spravili tretiu svetovú mocnosť. Aby sa to dalo uskutočniť, frontová generácia vo všetkých krajinách musí zbúrať bariéry, akými sú provinčný nacionalizmus a cudzie demokratické princípy.“

Per Engdahl nadviaže tam, kde Priester skončí, a predostrie plán štruktúry a administrácie, ktorý to umožňuje, Aplauzy. Jedna centralizovaná Európa bez silného vodcu.

Kongres sa rozhodne, že nadviaže kontakt s komisiou *Združenia Argentíny a Európy* (Asoción Argentina Europa) pod vedením najzručnejšieho pilota nacistického Nemecka Hans-Ulricha Rudela. Rudel v spolupráci s Vatikánom organizuje utečenecké cesty pre nacistov.

Rímsky kongres v roku 1950 je úspechom krajnej pravice a kraluje mu Per Engdahl. Finálnym dokumentom je *Mapa Ríma* (Carta di Roma), v ktorej sa vytýči desať bodov, ktoré budú formovať budúcnosť Európy. Slovo demokracia sa v nich neobjaví.

Členovia konferencie sa chcú čoskoro znova zísť, ale tentoraz na pokojnejšom mieste, než je Rím – niekde, kde nacistická okupácia nehatí víziu autoritatívnej budúcnosti, na periférii, mimo svetových antinacistických pohľadov. Per Engdahl teda navrhne Malmö.

Jedného dňa národný socializmus povstane v novej forme a opäť bude pochodovať, sľubuje Per Engdahl. Jeho konferencia v Malmö prvého mája 1951 je prvým krokom k dosiahnutiu tohto cieľa. Pozve účastníkov z celej Európy. Okrem toho osloví švédskeho premiéra Tageho Erlandera, ktorý mu sľúbi, že žiadosti o vízum pre zahraničných hostí sa vybaví prednostne.

Nejde to však celkom podľa plánu. Oswald Mosley na poslednú chvíľu odvolá účasť, pravdepodobne za to môže nečakaný konflikt s Karl-Heinzom Priesterom.

Pozvaní nemeckí hostia v žiadostiach o víza udávajú súkromné dôvody, ako návšteva príbuzných, prednáška o rádiovej technológii či „výmena názorov po listovej komunikácii“. Švédska zahraničná komisia však dostane tajnú informáciu od západonemeckej polície o nacistických aktivitách pozvaných ľudí. Jeden napríklad reprezentuje nacistický mesačník *Der Weg*. Jemu a ďalším šiestim Nemcom nepovolí cestu do Švédska. Medzi týmito šiestimi je aj Karl-Heinz Priester a jeho manželka.

Čo sa týka hrôzu naháňajúceho plukovníka Otta Skorzenyho, ktorý momentálne býva v Madride, Per Engdahl si zo začiatku prihlásil, aby sa na konferencii zúčastnil. Skorzeny sa preslávil tým, že sa osobné požiadanie Hitlera vyslobodil Mussoliniho z väzenia. Po vojne ho zatkli v Darmstadte a objavilo sa niekoľko správ, podľa ktorých organizoval sieť pre nacistov, ktorí chceli utiecť z krajiny. Sieť sa najprv volala *Bratstvo* (Bruderschaft) a potom pravdepodobne *Odessa*, ale chýbajú dôkazy o jej existencii. Vraj vybudoval aj sieť zaistených domov v Nemecku pre bielych utečencov pod prezývkou *Pavúk* (Die Spinne). Ťažko povedať, čo je pravda, čo je záhada, čo je mýtus a čo sú číre výmysly. Skorzeny sa však zázračne vyslobodil zo zajatia a utiekol do Španielska.

Švédska tajná polícia je veľmi znepokojená, že Engdahl pozná takúto „nebezpečnú osobu“. Je trinástou sudičkou na zozname hosti Per Engdahl špecificky poprosím švédske úrady, aby mu vystavili vízum.

Niečo sa však stane. Ostatní Nemci vehementne potestujú proti Skorzenyho účasti, a tak Engdahl musí zavolať zodpovednému úradníkovi zahraničnej komisie, aby zrušil žiadosť o víza.

Premiér Tage Erlander dodrží sľub o prednostnom vybavení – zamietnutie víz príde už po siedmich dňoch.

Napriek týmto komplikáciám sa zide šesťdesiat európskych nacistov a fašistov na konferencii a plánovaní v hotelu Kramer na námestí Stortorget v Malmö v roku 1951. Takto sa zrodí *Európske sociálne hnutie* (Europäische Soziale Bewegung), prezývajú aj *Hnutie Malmö* (Malmörörelsen). Sieť chce vybudovať novú Európu bez cudzích prvkov, komunistov, feminizmu a demokracie.

Centrom hnutia je Malmö a vedie ho rada zložená zo štyroch mužov: talianskeho fašistu a vodcu Talianskeho sociálneho hnutia Augusta De Marsanicha. Nemeckého nacistu Karl-Heinz Priestera. Pána Maurica Bardecha a Švéda Pera Engdahla, ktorý je vodcom, pavúkom vo veľkej pavučine, korešpondentom v sieti listovej komunikácie a ideológom. So svojimi najbližšími mužmi spriada plány po celej Európe, akoby to bola korisť.

Z vyhlásení a návrhov možno vyčítať ich tón, sen a ambíciu: „Po tisícročných bojoch medzi európskymi národmi a polstoročí ničivých vojen, ktoré otriasli svetovou ekonomikou a zapríčinili neopísateľnú úzkosť, sa západné národy a ich kultúry dostali na pokraj. Aby sme zvrátili konečný zánik, musíme opustiť vychodené chodníky svetovej politiky a začať novú éru ľudského pokroku.“

Nový svet na dosah ruky. Má ho vytvoriť takzvaná frontová generácia. Základom je desaťbodový dokument, ktorý sa končí slovami: „Materiálny štandard je závislý od morálneho. Bez morálneho pokroku nie je možné sociálne ani ekonomické napredovanie. Európske obrodzenie musí byť tiež duchovným obrozením človeka, spoločnosti a štátu.“

Treba zaujať postoj k rase. Dá sa to slovo vôbec používať v Európe po...? Áno, všetci chápu. Švajčiarskym nacistom je to jasné:

„Kultúrou máme na mysli to, čo je pre nás najposvätnéjšie. Kultúra je výrazom rasy. Ak niet rasy, niet kultúry. Preto je naším hlavným cieľom zachovať našu kultúru, a tak brániť našu rasu. Európske národy sú po rasovej stránke prepojené, takže možno hovoriť o európskej kultúre. Na ochranu európskej kultúry chceme vytvoriť kontinentálnu jednotu.“

Per Engdahl aj Maurice Barchede sú spisovatelia, novinári, muži pera, a preto vedia, že jazyk nesie hodnoty. Nevedno, komu to prvému zišlo na um, no zrazu sa namiesto „rasy“ používa „kultúra“.

Barchede neskôr skonštatuje, že práve táto zmena z dedičnosti na kultúru pravicovému extrémistickému hnutiu veľmi zjednodušila prácu. Človek mohol zrazu „priznať, dokonca aj hovoriť o rasových odlišnostiach, a zároveň sa nazývať antirasistom“.

Nemeckí fašisti chcú vyčleniť prostriedky na pomoc nacistickým vojnovým väzňom. Talianski fašisti určujú, že ústava „Štátu Európy“ bude organickým výrazom európskej duše a podčiarkujú princíp neporaziteľnej európskej kultúrnej nadradenosti vo vzťahu k zvyšku sveta.

Veľké dni, veľké myšlienky. Herbert Böhm z úderného oddielu SA a Arthur Ehrhardt, ktorý slúžil pod Himmlerom, založia mesačník. Súčasťou päťčlennej redakčnej rady je, samozrejme, aj Per Engdahl. Jeho životné dielo – kniha *Obnova Západu* (Västerlandets förnyelse) sa považuje za ideologický základ hnutia.

Myšlienky a sieť sa rozrastajú rýchlosťou blesku. Pridá sa k nim štyridsať rôznych európskych hnutí. Jedným je hungaristické hnutie pod vedením generála Árpáda Henneyho, ktorého organizáciu považujú za nástupcu nacistického a silne antisemitského hnutia Šípových krížov. Vede tiež vojenskú bojovú organizáciu a sedí v redakčnej rade publikácie *Cesta a cieľ* (Út és Cél), ktorú zakáza v Rakúsku pre výrazne antisemitský obsah a čistý nacizmus. Redakcia sa presťahuje do západného Nemecka.

Všetko toto sa odohrá v priebehu niekoľkých rokov. Kroky, ktoré Per Engdahl spraví teraz, v roku 1947, slová, ktoré sa hovoria a šepkajú, plány, ktoré sa prijímajú a vedú k spoločnej fašistickej budúcnosti. A týmto sa to nekončí.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Je tento úryvok vymyslený alebo ide o skutočnú udalosť?
- O čo v úryvku ide?
- Sú aj dnes v Európe alebo na Slovensku strany, ktoré možno považovať za extrémne pravicové? Aké sú ich charakteristické znaky?

Námety na diskusiu:

- Čo si myslíte o výroku: „Kultúrou máme na mysli to, čo je pre nás najposvätniešie. Kultúra je výrazom rasy. Ak niet rasy, niet kultúry. Preto je naším hlavným cieľom zachovať našu kultúru, a tak brániť našu rasu. Európske národy sú po rasovej stránke prepojené, takže možno hovoriť o európskej kultúre. Na ochranu európskej kultúry chceme vytvoriť kontinentálnu jednotu.“ Počuli ste už podobné výroky? Hovorí sa na Slovensku či v Európe o nutnosti chrániť našu kultúru? Pred čím alebo pred kým ju máme chrániť?

Náročnosť: 3

MAGDALÉNA NÁGELOVÁ, ĽUDOVÍT NÁGEL

(z knihy **Stretnutie tých, čo prežili šoa**, s. 71-72)

Magdaléna a Ľudovít Nágelovci sa zoznámili v roku 1942 v Bratislave za nie práve romantických okolností. Ľudovít sa dozvedel, že Magdaléne hrozí deportácia zo Slovenska. Navrhol jej preto sobáš, keďže on ako poľnohospodársky inžinier dostal od úradov výnimku ako „hospodársky dôležitá osoba“. Po dvojtýždňovej známosti sa vzali, no ako povedala neskôr jeho manželka: „Sobáš z rozumu sa zmenil na život z lásky.“

Onedlho Ľudovíta preložili do Zámutova na východ Slovenska. Po potlačení Slovenského národného povstania nacistickými jednotkami sa ukrývali v horách a neskôr aj vo Vranove nad Topľou. Ani tak sa však nevyhli transportu do Auschwitzu. Tam vlak neprijali a ich transport pokračoval do Ravensbrücku, kde ich rozdelili. „Raz, presne na moje dvadsiate štvrté narodeniny, som vozila hlinu k plotu medzi tábormi. Keď som náhodou zdvihla hlavu, uvidela som za plotom manžela pár metrov od seba. Ako dar na narodeniny. Pre mňa to bolo osudové znamenie, že musím prežiť – preňho,“ spomínala si po rokoch Magdaléna Nágelová. Neskôr pracovala v Dortmunde, kde vyrábala súčiastky do lietadiel. Na konci vojny bola umiestnená v Bergen-Belsene, o ktorom hovorila ako o najhoršom zo všetkých táborov. Podľa nej sa tam čakalo už len na smrť. „Z Belsenu si pamätám zápach z mŕtvol, apatiu a pocit konca. A potom fialovú nádheru nejakých kvetov na plotoch a za plotmi. Ako z iného sveta. Život a smrť, krása a bolesť na jednom mieste.“

Po vojne sa s manželom opäť stretli. Prežili jeho tri sestry aj rodičia Magdalény. Naopak v Auschwitzu zahynula Ľudovítova matka, brat s manželkou, sestra s manželom a ich štyri deti. Magdaléna Nágelová po vojne absolvovala Vysokú školu pedagogickú, odbor matematika, fyzika a deskriptívna geometria, Ľudovít sa vrátil k svojmu povolaniu poľnohospodárskeho inžiniera. Prakticky celý život prežili v Komárne. Mali dve deti. Okrem nich Magdaléna život naplno zasvätila svojim žiakom, ktorí na ňu aj oveľa neskôr spomínali ako na svoju „triednu mamičku“, na profesorku, ktorá ich viedla nielen ku vzťahu k matematike, ale i k trvalým hodnotám ľudského života – k čestnosti, zodpovednosti,

k tolerancii a láske. Bola nielen výbornou pedagogičkou, ale mala aj bystrý úsudok, hodný matematika. Nadovšetko bola obetavou a milujúcou manželkou, mamou a babičkou. Rodina bola u nej doslova na piedestále. Každodenne to roky dokazovala pri výchove svojich detí, či pri starostlivosti o ťažko chorú mamičku. Bola mimoriadna gazdiná. Mala výnimočnú domácnosť. Ako matematikárka bola precízna, ale ako človek aj s umeleckým vnímaním bola kreatívna.

Ľudovít bol od roku 1946 do roku 1979 riaditeľom Štátneho majetku v Komárne. Svojho času bol tento Štátny majetok najväčší vo vtedajšom Československu a mal okolo 800 zamestnancov. Keď po vojne z nášho územia presídľovali Maďarov, rodinám, ktoré uňho pracovali, pomohol zostať na Slovensku – vedel, aké je ťažké opustiť svoj domov. Zamestnanie bolo preňho poslaním a robil ho s nesmiernym nasadením a láskou. Bol vysoko vážený odborník a mal mimoriadny cit pre prácu s ľuďmi. Tieto skutočnosti mu vyniesli veľký rešpekt, ako aj obľubu u zamestnancov. Keď v dôchodkovom veku spomínal na svoje zamestnanie, vždy hovoril, že bolo krásne. Od vysokoškolských rokoch sa datujú začiatky jeho hlbokých a nesmierne rozsiahlych vedomostí nielen z poľnohospodárstva, ale aj z histórie, ekonomiky a politiky.

Po presťahovaní sa do Bratislavy aktívne pôsobil v Senior klube pre preživších holokaustu. Magdaléna pripravovala cvičenia pre tréning pamäti, Ľudovít fundovane prednášal o histórii 20. storočia s ohľadom na židovskú komunitu. Samozrejme, všetko spamäti, pretože v tom čase už nevidel a bol odkázaný na svoju výnimočnú pamäť. Tá ho do poslednej chvíle nesklamala. Po Magdaléninom úraze v roku 2011 sa obaja presťahovali do domova pre seniorov Ohel David. Tu aj oslávili v roku 2012 sedemdesiate výročie svadby. Ich spolužitie sa ani po toľkých rokoch nezmenilo. Boli vzorom pre vzájomný vzťah plný lásky a úcty, pre svoje pozitívne myslenie, pre snahu nevzdávať sa a byť činný bez ohľadu na pribúdajúce roky či zdravotné problémy. Ľudovít o svojej Magdaléne vravieval s obdivom ako o výnimočnej žene, ktorá dala jeho životu ďalší rozmer a zmysel. Boli ako dve polovice jedného portrétu. Magdalénin život bol stelesnením odvahy a lásky. Prežité utrpenie v minulosti z nej urobili človeka veľkého ducha a citlivého srdca, skromného vďačného za všetko, čo jej život dal. Okolie celý život udivovala silou svojej húževnatosti a odzbrojovala láskavosťou. Jej múdrosť a ľudská pokora bola z tých najrýdzejších, z tých, čo pramenia v dávnej bolesti. Pre toto všetko bývalo stretnutie s ňou nezabudnuteľné a malo silu poznačiť vám život. Jej krédo o tolerancii a neubližovaní si navzájom, o načúvaní svojmu svedomiu, aby sme vedeli zostať ľuďmi za každých okolností, to krédo si potrebujeme pripomínať stále.

Ľudovít bol milujúcou a milovanou hlavou rodiny. Bol láskavý, múdry, rozhladený, optimistický. Vynikal húževnatosťou a zároveň skromnosťou a pokorou. Bol človekom hĺbky, nie povrchu. Hĺbky, ktorú

hľadal vo vzťahoch, v poznaní, v živote a vo svete. Bol človekom pokoja, trpezlivosti, zmieru. Človekom, čo vedel stavať mosty medzi ľuďmi.

Obaja vždy tvrdili, že v živote má najväčšiu cenu rodina a viera v život, lásku i človeka.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Čo bolo pre pani Nágelovú osudovým znamením?
- Poznáte históriu Slovenského národného povstania? O čo v ňom išlo?
- Koľko židov a židoviek bolo zo Slovenska počas druhej svetovej vojny deportovaných?
- Aké zážitky pani Nágelová opisovala?

Námety na diskusiu:

- Hoci manželia Nágelovci prežili ťažké životné obdobie, považovali ich za odvážnych, skromných a láskavých ľudí. Aké hodnoty považovali za najdôležitejšie?
- Čo má pre vás v živote najväčšiu cenu?

Náročnosť: 1

MAJA ŠTERUSKÁ, ROD. LIPSCHÜTZOVÁ

(z knihy **Stretnutie tých, čo prežili šoa**, s. 201-203)

Maja sa narodila do rodiny Lipschützovcov (po roku 1946 si rodina zmenila meno podľa fonetického prepisu Lipšic) v Prahe v čase nárastu fašistickej ideológie po celom európskom kontinente. Keď nemecké vojská obsadili Čechy a Moravu a vytvorili Protektorát, bol Majin otec presvedčený, že musia z Prahy odísť. Ešte v roku 1937 prekrstil seba aj svoje deti na katolícku vieru, aby ich ochránil pred silnejúcimi prejavmi antisemitizmu. Majina mama však nechcela za žiadnych okolností odstúpiť od židovskej viery. V roku 1939 sa celá rodina presťahovala do Bratislavy, kde otec dostal výnimku ako „osoba potrebná pre hospodársky a verejný život štátu“, keďže zastával dôležitú pozíciu a v elektro-technickej firme TUNGSRAM (dnešnej Tesle).

Napriek výnimke sa rodina nevyhla následkom protižidovských zákonov a nariadení. Keď ich vyhodili už z druhého bytu, odišli do Utekáča, kde predtým chodievali počas prázdnin. Miestni obyvatelia Židov neudávali, a tak sa až do Slovenského národného povstania darilo všetkým prežívať viac-menej v bezpečí. Neskôr sa skrývali na lazoch a kopaničiarov. „Ľudia, u ktorých sme bývali, nevedeli, že sme Židia. Každý večer pred spaním som sa s domácou pani modlila ruženec, aby som sa neprezradila. Jednu pani so siedmimi deťmi totiž kopaničiari vyhodili von, keď sme sa dozvedeli, že sú Židia. Žena aj s deťmi zamrzla.“

Po vojne sa chcela rodina vrátiť do svojho bytu v Bratislave. Ten bol však zbombardovaný, a čo nezostalo zbombardované, to im ukradli. Rodina teda musela začať úplne odznova. Majin otec sa zamestnal na Povereníctve priemyslu a obchodu. Zároveň dostal funkciu v dočasnej vláde, ktorá vznikla v Košiciach, a tak mu prideliť vilu na Slavíne po funkcionárovi slovenského štátu. Keďže videl do zákulisia politického diania, vedel, že pravdepodobné víťazstvo Komunistickej strany neprinesie nič dobré, a plánoval s rodinou odísť do Štokholmu, kde už mal vopred dohodnutú pracovnú pozíciu. Pred odchodom do zahraničia ho čakala ešte posledná pracovná cesta do Viedne. Cestu podnikol vlastným autom so služobných vodičom. No už sa z nej nikdy nevrátil. „Večer nám prišli povedať, že otec vo Viedni havaroval a že sa zabil.“ Z otcovej smrti boli spísané dva pitevné nálezy. V jednom sa uvádzali „len“ ťažké zranenia nezlučiteľné so životom, v druhom sa písalo, že mal ranu v tyle, čo je nepravdepodobné pri náraze autom do múru. Dodnes preto nie je

isté, či bola príčinou jeho smrti autonehoda. Auto vraj bolo kompletne zničené a policajti ho rovno odviezli na šrotovisko.

Po otcovej smrti sa existenčná situácia rodiny zhoršila. Z vily sa museli okamžite vysťahovať. Majina mama upadla do hlbkej depresie a nebola schopná nič robiť. O všetko sa preto starala otcova sestra, teta Ružena. Podarilo sa jej vybaviť byt v meste, kde všetci spolu bývali. Napriek otcovej smrti bol odchod celej rodiny do zahraničia stále možný. Mamini príbuzní, ktorí už predtým emigrovali do USA, im ponúkali, aby sa k nim prisťahovali. Majina mama však nechcela opustiť miesto, kde bol pochovaný jej manžel. Neskôr vyštudovala Maja Šteruská medicínu a vydala sa za svojho spolužiaka – vzorného straníka, hoci sama sa s ideológiou komunizmus nestotožňovala. Spolu mali dve dcéry a dvoch synov. Katolíckej viery, ku ktorej sa až do roku 1989 hlásila, sa napokon zriekla, a keďže jej uznali, že sa stala katolíčkou z núdze, v nebezpečenstve života, mohla aj oficiálne opäť vstúpiť do židovskej komunity.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Čo je antisemitizmus?
- Aké spôsoby používali ľudia, aby sa ochránili pred prenasledovaním? Pomohlo im to?
- Koľko výnimiek pre židov a židovky bolo na Slovensku počas druhej svetovej vojny udelených?

Námety na diskusiu:

- Viete si predstaviť, že by bola na Slovensku vojna?
- Prebieha v súčasnosti v Európe nejaký vojenský konflikt?
- Poznáte ocenenie Spravodliví medzi národmi? Komu sa udeľuje?

Náročnosť: 1

ALEXANDER LÚČAN

(z knihy **Stretnutie tých, čo prežili šoa**, s. 251-254)

Narodil sa v roku 1914 ako prvý syn do rodiny Jozefa a Irmy Linksovcov. Rodina mala hospodárstvo v Sebeslavciach (dnes časť obce Blatnica) po otcovi Ignácovi Linksovi. Život na majeri bol pestrý a Alexander Lúčan naň rád spomínal. Linksovci boli pobožní, stravovali sa kóšer a dodržiavali všetky židovské sviatky. Niekoľko rokov po tom, ako sa narodil jeho brat Vojtech, predali majer a kúpili dom s malým hospodárstvom v Martine. Školské roky kvalitného osemročného gymnázia s českými profesormi už absolvoval v Martine, kde si v miestnej lekární spravil aj povinnú ročnú prípravu na štúdium farmácie, ktorú nakoniec vyštudoval na Karlovej univerzite v Prahe.

V roku 1938 nastúpil ako čerstvý farmaceut do Vojenskej nemocnice v Ružomberku, kde sa pri cvičení v spolku Sokol zoznámil so svojou budúcou manželkou Klárou Tyrolerovou. Vďaka intervencii šéfa lekárne, pána Krajčoviča v Martine, mu úrady udelili výnimku pre „hospodársky dôležitých Židov“. Vďaka čomu mohol chrániť aj najbližšiu rodinu pred deportáciami. V marci roku 1942 sa s Klárou vzali. V septembri 1944 odišli s manželkou do Banskej Bystrice a zapojili sa do Slovenského národného povstania. Najhoršie spomienky mal na zajatie Nemcami pri zabezpečovaní potravy z okolitých dedín. Po dvoch týždňoch sa mu podarilo ujsť a prežil iba vďaka pomoci miestnych ľudí v Liptovskej Lúžnej. Na falošné doklady neskôr zabezpečoval zdravotnícky materiál a potraviny Jegorovovej partizánskej brigáde, ktorá mala svoju základňu na Prašivej v Nízkych Tatrách. Po jeden a pol mesiaci odlúčenia v horách opäť stretol aj svoju manželku. Pridali sa spolu k Jegorovovej skupone a zotrvali s nimi až do oslobodenie. V roku 1945 si on aj jeho brat zmenili priezviská z Links na Lúčan. Alexander po vojne pokračoval v zamestnaní v predtým arizovanej lekární v Sučanoch, kde prežili s manželkou šťastných päť rokov. Dožil sa krásnych 97 rokov. Obidve dcéry žijúce v Bratislave sa postarali o presťahovanie rodičov do svojej blízkosti, aby sa mohli tešiť z troch vnúčat a pravnúčat. Posledné tri roky žili s manželkou v sociálnom zariadení pre židovských seniorov Ohel David.

Klára Lúčanová, rod. Tyrolerová

Narodila sa v Ružomberku ako prvá dcéra do rodiny živnostníka – hostinského Karola Tyrolera. Klára hovorievala, že mala pekné detstvo. Po piatich rokoch sa do rodiny narodilo druhé dieťa – sestra Edita.

V dome Tyrolerovcov žili tri generácie, dodržiavali sa len veľké židovské sviatky a tradície a nevarilo sa kóšer.

Ako pätnásťročná začala bývať u tety v Bratislave, kde aj navštevovala obchodnú školu. Už v šiestnástich sa zamestnala ako sekretárka vo firme Autounion a v roku 1937 v advokátskej kancelárii u Dr. Gála v Ružomberku. Vtedy sa zoznámila aj s neskorším manželom Alexandrom Linksom (po vojne si zmenil meno na Lúčan). Obdobie „randenia“ a chodenia na výlety trvalo len krátko. Krátko po vzniku slovenského štátu začala vystupovať pod cudzím menom – Linhartová. Vtedy už pracovala pre firmu Offa a živila celú rodinu.

Kedže sa onedlho začali transporty do táborov smrti, mladý pár sa rozhodol narýchlo vziať. Manžel Alexander mal výnimku, ktorá sa udeľovala „hospodársky dôležitým židom“, a mohol tak ochrániť aj manželkinu rodinu. Neskôr odišla Klára Lúčanová do Martina za mužom, ktorý tam pracoval ako lekárnik. Po otcovej smrti zobrali k sebe aj matku a sestru, čím sa ich podarilo zachrániť pred transportmi. V najhorších časoch obe ženy schovávali na povale.

V auguste 1944 ušli pred fašistickým režimom do Banskej Bystrice, kde sa jej manžel zapojil do Slovenského národného povstania. Neskôr ho zajali Nemci, on im však utiekol. Obaja sa napokon stretli v horách a spolu sa pridali k Jegorovovej partizánskej skupine, s ktorou sa dožili oslobodenia. Zachránili sa aj Klárina matka a sestra. Po demobilizácii začal manžel Kláry Lúčanovej pracovať ako lekárnik v Sučanoch, kde mu pomáhala s prácou v lekárni. Neskôr si dorobila kvalifikáciu ako lekárenská laborantka. Šťastné obdobie prišlo postupne aj s narodením dvoch dcér: Táne a Katky.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Čo ste sa z úryvku dozvedeli?
- Aké detstvo a dospievanie prežili Alexander a Klára? Kedy sa to zmenilo?
- Ako sa Alexandrovi podarilo ochrániť svoju rodinu pred deportáciami?

Námety na diskusiu:

- Viete si predstaviť, že by ste boli prenasledovaní z náboženských alebo rasových dôvodov? Dochádza k takémuto prenasledovaniu aj dnes?
- Poznáte príbehy ľudí, ktorí počas druhej svetovej vojny zachránili životy? Vymenujte ich.

Náročnosť: 1

ALE STE SI ZAKOPALI DO HROBOV. ANI SMRŤ IM NEDOPRAJETE.

(autorská strana Michala Havrana, Denník SME)

Deštrukcia spomienky neznesie.

Ste si zakopali, však, v Námestove 59 pomníkov niekoľko dní pred začiatkom Chanuky a neskôr v Rajci dvadsať náhrobných kameňov na židovských cintorínoch, pod lesom, tam, kde mohli Židia pochovávať svojich mŕtvych, lebo v slovenských mestečkách nemohli ležať v centre, s katolíkmami a evanjelikmi, akoby to vyzeralo, veď by ich rušili, ešte aj po smrti by im prekážali, pretože nám, roduverným Slováčikom a ľudáčikom vždy Židia prekážali, vždy sa nám priečili a po smrti v tom pokračovali.

Chcel by som vidieť

Chcel by som vidieť ich tváre, ako v noci prišli vo vytunovaných Daciach Logan, fejkových bomberách od Číňana v okresnom meste, plní kresťanských tradícií a tradičných myšlienok, z tradičných bielych rodín pred tradičnými bielymi Vianocami, aby sa pomstili mŕtvym, ktorých chybou je, že nezmizli, ako ich rodiny, počas Aktionen, počas deportácií, nezmizli v peci v Nemeckej spolu so stovkami rasovo prenasledovaných a príslušníkmi odboja, ale dovolili si zomrieť tu, v ich vlasti, v ich mestách a nie v Sobibore a Majdanku, ale u nás, v rodnom meste Ďurčanského a na Orave, keď mali predsa odísť, veď tak to bolo naplánované a vymyslené, načo sme im vypravovali vlaky, keď neodišli a ostali tu s nami aj po smrti.

Chcel by som vidieť "ich ťažké životné obdobie", na ktoré sa budú vyhovárať pred súdom, alebo na to, že nevedeli, kde sú, nepoznajú židovské náhrobky a nevedia, že smrť sa ukrýva pod kameňmi, chcel by som vidieť ich pohľady, keď budú vysvetľovať, že oni to tak nemysleli.

Iba sa chceli ukázať pred kamarátmi a frajerkami, dokázať, že sa neboja ísť večer pod les a tam pováľať hroby, lebo tak ich to doma naučili, keď im povedali, že židia nedajú pokoj ani po smrti, že holokaust musí v nejakej podobe pokračovať aj po ich smrti, pretože židia, čo zomrú iba na starobu alebo na chorobu, to sa nepočíta, židia musia skon-

čiť na peróne v Treblinke, v masových hrobach na Ukrajine a v Bielorusku, židia nemôžu len tak ležať v zemi a čakať s kresťanmi na zmŕtvychvstanie, pretože hádam sme im všetky tieto veci cez vojnu nerobili preto, aby sme s nimi vstali z mŕtvych po poslednom súde.

Ani posledný odpočinok

Preto nemajú hroby, preto sme ich zasypávali vápnom, spaľovali, rozprašovali, a opäť vykopávali.

Smrť bola iba predohra ich vymazania a zabudnutia, nenapísal predsa Hitler pár dní pred smrťou, že raz mu bude Európa za vyvraždenie vďačná a nenapísal Hans Frank na úteku z Varšavy, že sa mu podarilo počas jeho vlády zbaviť svet miliónov týchto primitívov s plochými nohami a nepovedal Rudolf Hess v Norimbergu, že keby bolo treba, urobí to znova?

Smrť nestačí, cintorín je miesto spomienky, označenie v čase tých, ktorí tu boli, no to je už príliš, totálna deštrukcia európskych Židov spomienky neznesie, nenávidí pietne miesta, ani tie, o ktoré sa starajú ako v Námestove a Rajci dobrovoľníci, pretože k hrobom nemá kto chodiť, pretože príbuzní nemali také šťastie umrieť a byť pochovaní, so všetkými obradmi a liturgiou.

“Poškodiť ich hroby je spôsob, ako mŕtvym pripomenúť, že ani po smrti si svojou smrťou nemôžu byť istí.,,

Nikto ich nevyprevádzal a akt milosrdenstva nebol v tom, že im, ako umierajúcemu v nemocnici niekto utrel pot a podal čaj, ale presný zásah do hrude alebo do hlavy, ako povedal jeden z auxiliárnych litovských vojakov, ktorý zabíjal Židov nad jamou v rokline Babyn Jar, keď sa v dokumentárnom filme Einsatzkommando chválil, že bol anjelom milosrdenstva, a ako Židia prichádzali nahí na okraj jamy, snažil sa mieriť presne, nechcel, aby sa zadusili na kope tiel, ale aby spokojne mŕtvi padali.

Strážme ich hroby

Chcel by som vidieť do ich hláv, čo si myslia o smrti a úcte k mŕtvym, čo si myslia o večnom živote, či chceli hroby iba pováľať, alebo ich aj otvárať, aby vybrali ostatky a rituálne ich popravili, ako telá podozrivé z vampirizmu, a chcel by som vedieť, prečo to urobili, čo im kto povedal a čomu verili a z akého prostredia sú, akú odvahu majú, keď zaútočia v noci na mŕtvych.

A nie sme jediní, robia to aj vo východnom Francúzsku, robia to v Nemecku, vo Švédsku, v rodinách sa hovorí o tom, že Židia vyvraždili sami seba alebo že sa to nestalo, a ak áno, tak iba trochu, boli to havárie vlakov a predávkovanie liekmi, a to už nevyriešime zájazdmi do vy-

hladzovacích táborov a to už nezachráňime školou ani dokumentárnymi filmami, pretože tieto veci sa takisto stali súčasťou kultúrneho dedičstva časti Európanov.

To presvedčenie, že židia nemajú právo na smrť, ale že ak jej náhodou unikli a mohli si len tak umierať v pokoji a medzi svojimi, tak to treba dobehnúť po smrti a pripomenúť im, že nemajú právo ležať v našich mestách, nemajú právo rozťahovať sa pod lesmi, že ich pokojná smrť je urážkou každého ľudáckeho blázna a že poškodiť ich hroby je spôsob, ako im, mŕtvym, pripomenúť, že ani po smrti si svojou smrťou nemôžu byť istí.

Západoeurópske krajiny sa pokúšajú vytvárať dobrovoľné hliadky zo susedov, z príbuzných, ľudí, ktorí sa striedajú pri cintorínoch. Slovenských dobrovoľníkov, ktorí hroby opravujú a starajú sa o ne, je príliš málo na to, aby ich aj strážili, a teda možno by pomohlo, keby sme spolu chránili 750 cintorínov, keby sme v ich okolí nainštalovali fotopasce, aby sme týchto nešťastníkov pochytili a mohli sa ich opýtať, čo sa im v živote stalo, prečo sa začali venovať nekrorasovému satanizmu, prečo útočia na smrť, a či vedia, čo sme so smrťou robili v strednej Európe počas vojny.

Ako sme ju vzývali a pozývali do domov, kupovali jej lístky do transportov, nechávali ju bez jedla a bez liekov, ako sme zabíjali deti a matky, aby sa nám nepomstili, ako sme vraždili, aby sme smrti ukázali, že vieme zabíjať rýchlejšie a pravidelnejšie ako ona.

A ako sme sa sami hnali ako posadnuté zvieratá z Nového zákona na okraj rokliny, do zabudnutia, my, deti matky Histórie a otca Osudu, fatálni pešiaci ohavnosti, jazdci konca na vozoch so záprahmi, bez milosrdenstva, v čase Vianoc a Chanuky, v období zrodenia, ktoré urazili, a nikto okrem prezidentky sa neozval, lebo koľkí súhlasili a koľkí sa potešili a koľkí si myslia, že holokaust treba dokončiť, vyviezť aj mŕtvych, naložiť ich do transportov a zakopať pod vápno na východe, odkladisku dejín, kde je čiernozem hlbšia ako borovičkové delírium.

Ale ešte sme tu my.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- O čom autor hovorí? Viete, akú udalosť popisuje? Zistite, čo sa stalo.
- Čo si myslíte o výroku predstaviteľa nacizmu Rudolfa Hessa, že keby bolo treba, „urobí to znova“?

Námety na diskusiu:

- Dá sa nejakým spôsobom ospravedlniť zničenie miesta posledného odpočinku?
- Čo by sme mali robiť, aby sa hrôzy druhej svetovej vojny už nikdy nezopakovali?
- Stretli ste sa vo svojom okolí s ľuďmi, ktorí neveria, že sa holokaust stal? Ako ste sa s nimi o tom rozprávali?

Náročnosť: 2

PREDSLOV

(z knihy **Denníky z Rakky: Útek z "Islamského štátu", s. 5-6**)

Na územiach Sýrie a Iraku kontrolovaných takzvaným Islamským štátom (IS)³ hrozí za rozhovor so západnými novinármi trest smrti štátim. Tento fakt ešte viac umocňuje nielen odvahu, ale aj odhodlaný postoj proti IS, ktorý prejavil náš odvážny zapisovateľ.

V čase, keď Samer (nie je to jeho pravé meno) začal písať svoj denník, žil vo východosýrskom meste Rakka. Je to hlavné mesto samozvaného kalifátu IS a jedno z najizolovanejších miest na celom svete, bojovníci Daeša tu pozorne sledujú internetové kaviarne a odpočúvajú mobilné telefóny. Pre zahraničných novinárov je takmer nemožné dostať sa sem, miestni zas majú zakázané toto územie opustiť. Tých, čo sa o to pokúsili, okamžite popravili. Trvalo niekoľko mesiacov a mnoho nervózných a častokrát prerušených rozhovorov, kým sa nám konečne podarilo kontaktovať skupinu aktivistov, ktorá vystupovali pod menom Al-Sharqiya 24. pomaly sme si budovali vzájomnú dôveru a jeden z nich napokon súhlasil, že si o živote s IS bude písať osobný denník. To, čo nasledovalo, bol neobyčajný a mrazivý pohľad nato, ako krutosť a nespravodlivosť IS prenikala do každého aspektu života v tomto neslávnom hlavnom meste.

Kvôli Samerovej ochrane bol jeho text zakódovaný, následne ho poslali do tretej krajiny a až potom sa dostal do rúk ľudí z BBC. Z rovnakého dôvodu boli zmenené mená a aj niektoré ďalšie detaily.

Dostať jeho denníky z Rakky bola hrôzostrašná skúsenosť. S autorom a jeho skupinou sme sa niekedy nevedeli skontaktovať celé dni, v takých chvíľach sme mysleli hlavne na to, či ich náhodou nezajali. Bol to strašný pocit. Raz sme zachytili správu, že sťali dvoch aktivistov, ktorým sa podarilo dostať cez hranice do Turecka, báli sme sa, že jedným z nich by mohol byť Samer. Našťastie sa nám podarilo hneď ďalší deň skontaktovať.

Väčšina reportáží sa zameriavala skôr na vojenskú a politickú stránku konfliktu, než na každodennú realitu ľudí žijúcich na území Sýrie. Ľudia žijúci ďaleko od konfliktu si nedokážu predstaviť každodenné utrpenie tunajších obyvateľov. Z tohto uhla pohľadu je pre nás ťažké vcítiť sa do ich situácie, napriek tomu, že v konečnom dôsledku majú podobné sny i túžby ako my. Zápisky nášho kronikára umožňujú preklenúť túto priepasť neobyčajným spôsobom.

Uvažoval som, prečo sa niekto ako Samer rozhodne prehovoriť, aj keď vie, že riskuje svoj život, ale aj životy svojich najbližších. Odpoveď

³ V knihe sa používa aj názov Daeš.

môžeme nájsť v jeho denníkoch. Po tom, ako videl svojich priateľov a príbuzných zmasakrovaných, vlastný život zničený a prostredie, ktorom vyrastal a žil, spustošené, pochopil jednu vec – jediný spôsob, ako proti tomu všetkému bojovať, je povedať celému svetu, čo sa deje v jeho milovanom meste.

Samerove odvážne slová ma hlboko zasiahli. Napriek tomu, že nás delí niekoľko tisíc míľ, mám pocit, že jeho rodina sa stala mojou rodinou, jeho priatelia mojimi priateľmi a jeho desivý svet je teraz aj mojím svetom.

Mike Thomson
Zahraničný korešpondent BBC
August 2016

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Aký pocit vo vás vyvoláva tvrdenie, že na územiach Sýrie a Iraku, ktoré kontroluje tzv. Islamský štát, hrozí za rozhovor s novinárom zo Západu trest smrti štátim?
- Počuli ste už o Islamskom štáte alebo Daeši? O čo ide?
- Prečo si Samer začal písať denník?

Námety na diskusiu:

- Viete si predstaviť život na okupovanom území?
- Čo si myslíte o tvrdení, že ľudia, ktorí v okupovanej krajine žijú, sa od nás veľmi nelíšia, majú rovnaké sny a túžby ako my.

Náročnosť: 3

6. MARCA 2013

(z knihy Denníky z Rakky: Útek z "Islamského štátu",
s. 15-19, 22-23)

Raz ráno nás zobudila strel'ba a explózie. Bože môj, pomyslel som si, čo sa to deje? Vypukla snáď konečne revolúcia? Vzápätí sa ozvalo zúrivé búchanie na bránu a krik pred naším domom. Keď otec otvoril dvere, dovnútra vbehol náš sused. Chytil otca za rameno a kričal: „Dokázali to! Dokázali to! Rebeli sú v meste... Obsadili ho!“

Otec sa ho neveriacky spýtal, či žartuje, no sused trval na tom, že polícia aj armáda sú preč. Niektorých zabili, no väčšina z nich ušla z mesta.

Nemohol som uveriť vlastným ušiam. Vybehol som von. Ulice boli plné áut, na ktorých viali vlajky Slobodnej sýrskej armády. Jedno z nich zastalo priamo predou mnou. Vyklonil sa z neho muž a povedal mi, aby som sa nebál. Prišli nás oslobodiť od tyranie a korupcie. „Sme vaši bratia,“ dodal.

Spýtal som sa ho, či sa budem môcť vrátiť na univerzitu. Odpovedal, že áno, všetko bude v poriadku, ale najprv sa musíme zbaviť tyranov.

Točila sa mi hlava, pripadalo mi to neuveriteľné. Už o niekoľko hodín však bolo všetko jasnejšie. Slobodná sýrska armáda, Ahram al-Sham a Front al-Nusra ovládli mesto.

Večer som sa stretol s priateľmi. Bol som veľmi vzrušený. Zvažovali sme, čo robiť. Zhodli sme sa na tom, že musíme podporiť Slobodnú sýrsku armádu – boli to predsa Sýrčania ako my a zdieľali rovnaké ciele. Neboli sme si však celkom istí, čo si myslieť o Daeši a Fronte al-Nusra. Pravdou bolo, že pomohli oslobodiť mesto, no nemali sme z nich dobrý pocit.

*

Nikdy nezabudnem na ten moment, keď sa Daeš prvýkrát objavil na našej ulici. Opozičné sily najprv obkľúčili protivníkov vo vládných budovách a v meste zavládol optimizmus. Neskôr sa však všetko zmenilo. Slobodná sýrska armáda začala slabnúť. Zamestnávali ju boje na iných miestach a počet ich jednotiek v okolí Rakky klesal. Okrem toho museli čeliť pravidelným leteckým útokom zo strany vládneho režimu. Vojská

Daeša to využili, prelomili obliehanie SSA⁴ a rýchlo ovládli bezbranné mesto.

Využili našu zmätenosť i nedostatok informácií a začali presviedčať ľudí, aby sa k nim pridali. Snažili sa nás omámiť peknými rečami, sľubovali nám celý svet. Neveril som tomu.

Medzi príslušníkmi Daeša som rozoznal dva typy. Tí, čo naozaj verili, že nás prišli zachrániť, sa v meste objavili ako prví. Neskôr boli omnoho agresívnejší ako na začiatku.

Prvýkrát som v uliciach videl Hisbu, náboženskú políciu Daeša. Kričali na ženu, ktorá sa snažila odtiahnuť malé dievčatko z cesty na chodník. Matka bola oblečená podľa miestnych zvykov a pôsobila slušným dojmom. Mala na sebe habaju⁵ a hidžáb⁶, no i tak jej surovo nadávali a útočili na jej česť, pretože tvár nemala zahalenú závojom. Používali výrazy, ktoré by si nikto z nás nedovolil vysloviť nahlas. Ako sa môžu títo ľudia pokladať za veriacich? Nerozumel som tomu.

Na mladej žene bolo vidieť, že má strach a snažila sa pred nimi uniknúť. Incident pritiahol pozornosť ľudí na ulici a o chvíľu už okolo postávala skupinka ľudí. Všetci sme boli šokovaní z toho, čo sme videli, no nikto z nás sa neodvážil prehovoriť. Napokon sa ozval Abu-Saeed. Pred desiatimi rokmi odišiel do dôchodku a odvtedy bol muezínom⁷ v miestnej mešite. Ľudia v celom meste poznali jeho hlas z reproduktorov a ak sme ho niekedy nepočuli, hneď sme rozmýšľali, čo sa mohlo stať. Začal kričať a pýtať sa ich, či toto je to sväté poslanie, ktoré sa snažia šíriť. „Prisahám,“ zvolal, „nemáte s islamom nič spoločné!“ medzi ľuďmi bol populárny a čoskoro sa okolo neho začali zhromažďovať ďalší. Cítili sme sa odvážnejšie. Stáli sme za naším muezínom otvorene vystupujúcim voči cudzincom, ktorí sa tu znenazdajky objavili. Abu-Saeed sa napokon rozčúlil až tak, že dostal srdcový záchvat a museli ho odviezť do nemocnice. Ostatní začali postupovať dopredu a o chvíľku hliadku Daeša obkľúčili. Z obavy, čo by mohlo nasledovať, sa radšej rýchlo pretlačili pomedzi ľudí a utiekli.

„Odkiaľ sa tu zvali?“ spýtal sa niektorý z okolostojacich. Nikto nebol z ich prítomnosti nadšený a zhodli sme sa na tom, že ich tu nechceme. Muž predtým nás vyzval, aby sme s tými rečami prestali. Varoval nás, že Daeš má teraz všade špicľov. „Nepočuli ste, čo sa stalo

⁴ Slobodná sýrska armáda (angl. Free Syrian Army), opozičné, resp. rebelské vojenské oddiely, ktoré povstali proti režimu Baššára Assada (pozn. prekl.)

⁵ Vol'né šaty zahalujúce celé telo

⁶ Tradičná šatka zakrývajúca hlavu a krk

⁷ Služobník v mešite, ktorý zvoláva moslimov k modlitbe

minulú noc?“ spýtal sa. „Na námestí Naeem popravili chlapíka, ktorý na nich nadával.“

Nevenovali sme mu pozornosť, keď sa mi zrazu spoza chrbta ozval smutný hlas: „Títo nás vrátia späť do stredoveku.“

Rozmýšľal som, s čím príde Daeš nabudúce. Najprv ovládnú mesto a vzápätí už presadzujú šariu a poučujú ľudí, ako sa majú správne obliekať. Čo si vymyslia zajtra?

*

Daeš sa začal mstiť každému, kto sa mu odvážil postaviť do cesty. Prenasledovali účastníkov revolúcie, známych aktivistov a rovnako aj všetkých, ktorí ich podporovali. Obvinili ich z odpadlivity od viery, no bola to iba zámienka na to, aby ich mohli popraviť. Každý deň na námestí zhromaždili dav ľudí a pripravili ďalšie dejstvo svojho zvráteného divadla. Niektoré z týchto popráv vykonali uprostred kruhových objazdov na frekventovaných cestách. Všetkým ľuďom chceli ukázať, čo ich čaká, ak im budú odporovať.

Nemohol som uveriť tomu, čo sa deje, ich arogancia rástla každým dňom a mesto zvierali čoraz silnejšie. Nebola žiadna možnosť ako ich zastaviť a zbaviť kontroly. Od zajatých vojakov Assadovej armády získali množstvo zbraní. Týchto zajatcov pravidelne predvádzali a následne verejne popravili. Daeš ich zvykol zhromaždiť vo veľkých skupinách. Zoradili ich na ulici a popravili. Cieľom bolo zasiať medzi ľuďmi čo najviac strachu, aby sa nikto neodvážil pochybovať o ich moci a nadvláde. Situácia bola čím ďalej, tým horšia a všetko sa zdalo byť čoraz temnejšie a temnejšie. Bolo to to najhoršie, čo sme v Rakke zažili. Ľudia prišli aj o posledné zvyšky nádeje.

*

Z reproduktorov sa ozvalo hlásenie o ďalšej verejnej poprave. Na ulici stála skupina spútaných mužov s páskami na očiach. Pred nimi stál zamaskovaný muž, ktorý čítal rozsudky.

Hasan bojoval na strane vlády. Je odsúdený na smrť sťatím.

Eissa, mediálny aktivista, je obvinený z kontaktov so zahraničnými stranami. Rozsudok je sťatie.

Muž s mečom ich oboch na mieste popravil.

S tým, čo sa dialo priamo pred nami, sme neboli schopní urobiť nič. Bolo veľmi nebezpečné prejsť hoci len svoje pocity, pretože Daeš pozorne sledoval aj zhromaždený dav. Mali nás v úplnej moci. Díval som sa na tváre ľudí okolo seba a pokúšal sa prečítať myšlienky, zrkadliace sa v ich smutných očiach. V niektorých pohľadoch bol hnev. Uprene sa dívali na kata, ako keby pri prvej príležitosti plánovali pomstu. Mnohí

čakali na iskru, ktorá spustí odpor voči tomuto mužovi a všetkým ostatným vrahom z Daeša.

Nikto sa však neozval. Všetci sme mali strach. Kým som sa zaoberal svojimi myšlienkami, niektorí sa pokúšali nenápadne vytratiť z davu. Aj to bolo dosť riskantné. Daeš trval na tom, že na popravy sa musia pozeráť všetci.

*

V rozhlase som začul meno môjho suseda. Z nejakého dôvodu som sa nedokázal nejsť pozrieť. Jeho odťatá hlava sa váľala na zemi. Nebol som schopný udržať sa na nohách. Ten pohľad už nikdy nevymažem z mysle.

Kráčal som po ulici a nahlas nadával. Znenazdajky som narazil a skupinu príslušníkov náboženskej polície. Zdrapli ma za plece a vzali so sebou do barakov. Pokúšal som sa nejako vyhovoriť, no bez úspechu. „Nahlas si nadával na ulici. Zaslúžiš si štyridsať rán bičom.“

Jeden z nich ma nemilosrdne zbičoval. V jeho očiach som videl, že to robí s hrdosťou.

Dovliekol som sa domov a skolaboval. Keď sa moja tehotná sestra dozvedela, čo sa stalo, dostala šok a začala silno krváčať. Bolo nám jasné, že ju musíme čo najrýchlejšie dostať ku gynekológovi, no keď sme konečne dorazili na kliniku, bola zavretá. Muž stojaci obďaleč nám povedal, že doktora, jeho dlhoročného suseda, zatkol IS a kliniku zavreli. Odteraz bolo zakázané, aby mužskí lekári ošetrovali ženské pacientky.

Zatiaľ čo niektorí príslušníci Daeša boli zaneprázdnení popravami nevinných ľudí, ostatní sa motali okolo a vyvolávali napätie. Provokovali ľudí, aby z nich dostali nejakú reakciu a potom popravili každého, kto im oponoval alebo ich kritizoval. Zakaždým, keď Daeš otvoril ďalšiu kapitolu hororov, poveril velením nového vodcu, ktorý vždy prišiel aj s novými formami útlaku.

*

Po ceste domov som stretol svojho priateľa Abu-Mohameda, ktorý vlastnil malý obchod. Kývol hlavou smerom k obchodu na druhej strane ulice. Majiteľ bol náš starý známy. Stála pri ňom skupina mužov z IS. Jeden z nich držal v ruke kopu papierov. Pohli sme sa cez cestu a skupina mužov zamierila k ďalšiemu obchodu.

„Hej!“ zvolal jeden z nich. „Komu patrí tento obchod?“

Abu-Mohamed odpovedal, že jemu.

„Sme zo Zakah,“ povedal muž. Zakah mala byť charita pre chudobných, no v skutočnosti vyberala v mene IS dane.

„Prišli sme si po peniaze, čo nám dlžíš.“

Abu-Mohamed trval na tom, že svoju časť už zaplatil.

„Bud' ticho!“ povedal muž z IS. „Dlžíš nám stotisíc sýrskych libier⁸.“

Abu-Mohamed zalapal po dychu. To bola obrovská suma. Súhlasil však, že zaplatí, len čo bude môcť.

Odťaté hlavy tých, čo sa priečili IS, viseli na pouličných lampách. Slúžili ako kruté varovanie.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Kto bojuje v konflikte v Sýrii a odkedy tento konflikt trvá?
- O koho ide, keď sa hovorí o Daeši?
- Čo je Hisba?
- Za čo bol Samer zbičovaný?
- Aký režim Daeš zaviedol? Čo robil so svojimi odporcami?

Námety na diskusiu:

- Ako sa v Sýrii žilo pred vojnou? Napovedať vám môže aj výrok, ktorý zaznel po príchode Daešu: „Títo nás vrátia späť do stredoveku.“
- Kedy sa udalosti popisované v úryvku odohrávajú? O aké roky ide? Viete si predstaviť, že by sa niečo takéto dialo na Slovensku?

Náročnosť: 3

⁸ 1 sýrska libra = 0,0044 eura

RANNÁ MODLITBA

(z knihy Denníky z Rakky: Útek z "Islamského štátu", s. 54-60)

Na námestí stál dav ľudí. Chcel som sa im vyhnúť, pretože som tušil, že zrejme sledujú popravu. Chvalabohu to tentoraz bolo iba bičovanie. Odsúdený bol príslušníkom provládnych jednotiek. Obvinili ho z homosexuálneho správania.

*

Dnes za nami do domu prišiel jeden známy. Nevideli sme ho, odkedy bol pred mesiacom už po štvrtýkrát zatknutý IS. „Žiješ!“ zvolal som. „Mysleli sme si, že si mŕtvy.“

Zvláštne sa zasmial. Povedal mi, že keď ho naposledy zatkli, bolo to preto, že mal pridlhé nohavice. IS trval na tom, že majú byť tesne nad členky. Každý, kto poruší toto pravidlo, musí absolvovať týždňový kurz šaríe.

Ak tieto smiešne obvinenia neboli dostatočné, pokojne si vymysleli ďalšie. Všetci sme to už zažili. Islam však nedovoľuje odsúdiť niekoho len na základe podozrenia. Každý úprimný moslim vidí, že Daeš sú podvodníci. Nielenže páchajú zločiny voči nám, ale aj voči nášmu milovanému náboženstvu. To je najstrašnejší zločin, pretože islam je to najvzácnšie, čo máme, záblesk svetla v týchto temných časoch.

*

Ráno vpadla do mojej izby mama, aby som nezmeškal piatkovú modlitbu. Vyletel som z postele, rýchlo zhltol raňajky a ani som po sebe nestihol umyť riad. Nechcel som riskovať, že budem meškať a IS ma preto potrestá.

Pred modlitbou som sa ešte zastavil v mojom obchode. Cestou som stretol jedného známeho. Podišiel ku mne a šeptom mi oznámil, že Daeš práve zhodil zo strechy vežiaka dvoch tínedžerov, ktorých obvinili z homosexuality. No včera obvinili z rovnakého činu dvoch bojovníkov Daeša, a tí vyviazli len s bičovaním.

Ako môžu tvrdiť, že presadzujú slovo Alaha a jeho spravodlivosť, keď za ten istý čin trestajú ľudí rozdielne?

Jeden zo susedov ma vyrušil z myšlienok a pripomenul mi, že je čas na modlitbu. Tak ako všetci ostatní na chvíľu zatvoríme obchod a ideme do mešity. Ešte skôr, ako sme vyrazili, sme si však všimli naria-

denie Daeša. Máme absolvovať týždňový kurz šarie. To znamená na týždeň zavrieť naše obchody. Akoby už takto nebol život dosť ťažký.

Zavreli sme obchod a šli do mešity. V mešite nás rozdelili podľa toho, kde žijeme. Museli sme počkať, kým prídeme na rad. Zdalo sa nám, že čakáme celú večnosť. Kým sme tam konečne dorazili, úplne sa zotmelo. Prikázali nám posadiť sa pred vysokého bradatého muža, ktorý nám oznámil, že sme odpadlíci od viery a že musíme opäť spoznať islam. Vzal môj občiansky a podal mi lístok s mojím menom. Vedľa neho bolo napísané: „Oľutoval svoje hriechy.“

Je mi jasné, o čo im ide. Chcú nás presvedčiť, že oni majú pravdu a my sa mýlime. Že oni sú praví moslimovia a my nie. Každý, kto neabsolvoval niekoľko vzdelávaní o šarii a neprejavil pokánia podľa ich predstáv, bol mimoriadne podozrivý.

*

Abu-Mohamed a ja sme si mysleli, že povinnosť máme splnenú a naše vzdelávanie o šarii je ukončené. Oznámili nám však, že musíme navštevovať ešte aj večerné hodiny v mešite. Netýkalo sa to len nás, museli tam chodiť aj ostatní obchodníci. Mnoho obchodov v Rakke tak zostalo zavretých.

Jeden z mojich priateľov raz chýbal. Hneď sa vyzvedali, čo je s ním. Odpovedali sme, že ochorel. Neskôr sme sa dozvedeli, že prehľadali jeho dom, ale nenašli ho.

Ukončili sme náš týždňový kurz a oficiálne prijali islam ako znovuzrodení moslimovia.

*

Ďalší deň som šiel spokojne do práce. Cestou ma zastavil jeden z bojovníkov Daeša a opýtal sa ma, či som sa modlil rannú modlitbu. Odpovedal som mu, že samozrejme, no neveril mi: „Ktorú časť Koránu si sa modlil?“

Od odpovede ma zachránilo len to, že popri nás prešla žena, ktorá podľa neho dostatočne neodvrátila zrak. Hneď sa za ňou rozbehol. Využil som to a rýchlo zmizol.

Neodľahlo mi, ani keď som prišiel do obchodu. Povedali mi, že ma hľadali akísi dvaja muži. Podľahol som panike a roztriasli sa mi ruky. Opýtal som sa, kto to bol. „Neviem, ale jeden z nich mal zbraň,“ odpovedal môj šéf.

Chceli ma zbičovať alebo poslať na front ako bojovníka Daeša? Moja prvá myšlienka bola okamžite utiecť, no bolo jasné, že by ma skôr či neskôr našli.

Celý deň som myslel na návštevu tých dvoch mužov a čo to všetko vlastne malo znamenať. V ten deň za mnou však už nikto neprišiel, a keď sme zavreli obchod, zamieril som rovno domov.

„Čo je to s tebou?“ spýtala sa moja matka. „Si biely ako stena, čo sa stalo?“ matky takéto veci nikdy neprehliadnu.

Prešla ma chuť do jedla. Rozmýšľal som, ako by asi reagovala, keby ma Daeš prišiel zatknúť priamo do nášho domu. Ešte niekoľkokrát sa ma spýtala, čo mi je, no neodpovedal som. Nechcel som ju znepokojovať.

V noci som nedokázal zaspáť. Myslím, že ani moja matka nespala. Ráno som odišiel do obchodu oveľa skôr ako zvyčajne. Ak ma majú zatknúť, nech sa to radšej stane tam.

Dnes to bol naozaj otrasný deň.

*

Môjho priateľa odsúdili za smrť za to, že sa nezúčastnil kurzu šarié. Našťastie ho niekto včas varoval a podarilo sa mu utiecť.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Prečo zatkli Samerovho kamaráta? Čo si myslíte o takýchto obviňeniach?
- Za aké činy odsúdili Samerových kamarátov? Aké zločiny mohli spáchať ženy?

Námety na diskusiu:

- Súhlasia podľa vás všetci moslimovia a moslimky s Daešom? Ako sa o tom vyjadruje Samer?

Náročnosť: 3

PREDSLOV

(z knihy *Posledné dievča*, s. 7-10)

Nadia Murad nie je len mojou klientkou, ale predovšetkým mojou priateľkou. Keď sme v Londýne zoznámili, požiadala ma, aby som sa stala jej obhajkyňou. Vysvetlila mi, že mi síce nebude schopná zaplatiť honorár, lebo prípad sa bude pravdepodobne vliecť dlho a môže dopadnúť neúspešne, ale „skôr, než sa rozhodnete, vypočujte si môj príbeh,“ dala.

V roku 2014 ISIS zaútočil na Nadiinu rodnú dedinu v Iraku. Život vtedy dvadsaťjeden ročnej študentky sa rozpadol na márne kúsky. Musela sa dívať na to, ako jej bratia a matka kráčajú v ústrety smrti. Samotnú Nadiu predával jeden príslušník ISIS druhému ako tovar. Nútili ju modliť sa islamské modlitby, lascívne sa obliekať a líčiť, aby ju potom sexuálne zneužívali. Stalo sa, že počas jednej noci ju opakovane brutálne znásilňovala skupina mužov, až kým nestratila vedomie. Ukázala mi svoje jazvy po bitkách a popáleniny od cigariet, opisovala mi situácie, ako ju v tom hroznom období militanti z ISIS nazývali „špinavou kacírkou“ a chvastali sa, že zotročila jezídskе ženy a ich náboženstvo vymažú zo zemského povrchu.

Nadia bola jednou z tisícov jezídov, ktorých ISIS zajal, aby ich predával na trhoch s otrokmi a cez sociálne siete, občas dokonca za smiešnych dvadsať dolárov. Jej matka patrila k osemdesiatim starším ženám, ktoré ISIS popravil a pochoval do masového hrobu. Šiesti Nadiini bratia boli medzi stovkami mužov, ktoré ISIS zavraždil za jediný deň.

To, o čom mi Nadia rozprávala, bola genocída. A genocída sa ne-
deje náhodne. Musíte ju naplánovať. Ešte pred jej začiatkom ISIS Research and Fatwa Department⁹ zbieralo informácie o jezídskej komunite a prišlo k záveru, že jezídovia ako kurdsky hovoriaca menšina bez svätej knihy sú „neveriaci“, ktorých zotročenie bolo „neoddeliteľnou súčasťou šaría“.¹⁰

To je dôvod, pre ktorý bolo, podľa pokrivenej morálky ISIS, dovolené jezídov systematicky znásilňovať – na rozdiel od kresťanov, šíitov a ostatných náboženských skupín. A naozaj to bol jeden z najúčinnejších spôsobov, ako jezídov vyhladiť. Narástlo to do diabolskej byrokratickej mašínery obrovských rozmerov. Aby svojim členom poskytol ná-

⁹ Pozn. prekl. – oddelenie pre výskum a fatwu

¹⁰ Pozn. prekl. – šaría je islamské právo, islamský právny systém, resp. Bohom zjavené univerzálne platné (pre moslimov i nemoslimov) pravidlá ľudského správania.

vod, ISIS dokonca uverejnil pamflet s názvom *Otázky a odpovede o zajatcoch a otrokoch*. Dovolím si tu z neho citovať: „Otázka: Je dovolené mať pohlavný styk s otrokyňou, ak ešte nedovršila pubertu? Odpoveď: Je dovolené mať pohlavný styk s otrokyňou, ak ešte nedovršila pubertálny vek, pokiaľ je na to pripravená. Otázka: Je dovolené predávať zajatkyňu? Odpoveď: Je dovolené kupovať, predávať alebo darovať zajatkyne a otrokyne, pretože sú len majetkom.“

Keď mi Nadia v Londýne rozpovedala svoj príbeh, uplynuli takmer dva roky odkedy ISIS začal s genocídou jezídov. Tisíce jezídskych žien a detí sa stále nachádzali v zajatí ISIS, no žiaden člen ISIS nebol nikde na svete postavený za tieto zločiny pred súd. Dôkazy o ch ohavnej činnosti sa buď stratili, alebo zničili. A vyhliadky na spravodlivosť vyzerali bezútešne.

Samozrejme, že som tento prípad vzala. S Nadiou sme sa vyše roka spoločne dovolávali spravodlivosti. Opakovane sme iniciovali stretnutia s irackou vládou, predstaviteľmi Organizácie spojených národov, členmi Bezpečnostnej rady OSN aj s ďalšími obeťami ISIS. Vypracovala som správy, návrhy či právne analýzy a viedla som konzultácie, v ktorých sme žiadali OSN, aby konala. Väčšina z kompetentných ľudí, s ktorými sme diskutovali, vyhlásila, že to nebude možné: Bezpečnostná rada OSN totiž neprijala opatrenia v oblasti medzinárodnej spravodlivosti už roky. No v čase, keď píšem tieto riadky, urobila prelomové rozhodnutie – nariadila vytvoriť vyšetrovací tím, ktorý pozbiera dôkazy o zločinoch spáchaných ISIS v Iraku. Pre Nadiu a ďalšie obeť je to obrovské víťazstvo. Znamená, že sa zachránia dôkazy, ktoré umožnia postaviť jednotlivých príslušníkov ISIS konečne pred súd. Keď Bezpečnostná rada OSN jednohlasne prijala toto rozhodnutie, sedela som na tomto zasadnutí vedľa Nadie. Obe sme sledovali, ako sa naraz zodvihlo pätnásť rúk. Vymenili sme si pohľady plné úľavy a usmiali sme sa na seba.

Som obhajkyňou ľudských práv a často je mojou úlohou byť hlasom tých, ktorí boli z nejakého dôvodu umlčaní. Obhajovala som novinára, ktorý sa ocitol za väzenskými mrežami, alebo obeť vojnových zločinov, ktoré bojovali o svoj život v súdnej sieni. Členovia ISIS sa nepochybne snažili Nadiu umlčať, keď ju uniesli a väznili, znásilňovali či mučili a v priebehu jediného dňa zavraždili sedem členov jej rodiny.

Nadia sa však nenechala zahnať do kúta. Vzoprela sa všetkým „nálepkám“, ktorými ju život počastoval: Sirota. Obeť znásilnenia. Otrokyňa. Utečenkyňa.

Namiesto toho si vytvorila nové: Tá, čo prežila. Vodkyňa jezídov. Obhajkyňa žien. Nominantka na Nobelovu cenu. Ambasádorka dobrej vôle OSN. A teraz aj spisovateľka.

Odkedy Nadiu poznám, nielenže našla svoj hlas, ale stala sa hlasom každého jezída, ktorý je obeťou genocídy, každej zneužívanej ženy

a každého utečenca. Všetci tí, ktorí si mysleli, že Nadiu svojou brutalitou dokážu umlčať, sa mýlili. Duch Nadie Muradovej nie je zlomený a jej hlas nebude umlčaný. Namiesto toho je vďaka tejto knihe hlasnejší, než kedykoľvek predtým.

Amal Clooney
V Barristeri, september 2017

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Čo sa Nadii stalo?
- Kto sú jezídi a akí je postoj ISIS/Islamského štátu voči nim?
- Aký je hlavný cieľ ISIS?
- Ako zaobchádzali príslušníci ISIS s jezídskymi ženami?

Námety na diskusiu:

- Odkedy poznáme pojem „genocída“? Kedy v dejinách k nej už došlo?
- Poznáte organizácie, ktoré sa venujú obrane ľudských práv? Pôsobia také organizácie aj na Slovensku?

Náročnosť: 3

ŠTVRTÁ KAPITOLA

V štvrtej kapitole čítanky nájdete výber textov, ktoré sa venujú situácii na Slovensku. Texty opisujú predovšetkým našu súčasnosť, hoci by sme boli radšej, ak by sme sa bavili skôr o dávnej minulosti. Zároveň prinášame príhovory, ktoré zazneli na protestoch za slušné Slovensko, rozhovor s Martinom Mackom z Iniciatívy Inakosť a texty o delení na „my“ a „oni“, strachu a ľudskom mozgu.

Zoznam úryvkov vo štvrtej kapitole:

1. Toxický stres
2. Jozef
3. Musíme sa brániť sami.
4. Nehazardujte s dôverou ľudí.
5. Stojím tu dnes – rovnako ako vy.
6. Politici súťažia, kto je vo vyvolávaní strachu z menších autentickejších.
7. Viem, že vedci niečo tvrdia, ale...
8. Na Slovensku je to tak

Úryvkami v tejto kapitole sú vybrané texty z nasledovných kníh:

A okraje máš kde?

Autor: Juraj Čokyna.

Vydavateľstvo: N Press. Rok: 2019.

O knihe: Na Slovensku žijú desaťtisíce detí, ktoré nemajú šancu mať sa v živote dobre. Tisíciky detí prepádajú už v prvom ročníku a základnú školu nikdy nedokončia. Učitelia im nevedia pomôcť a ani učiteľom v ich snahe nikto nepomáha. Aká je vlastne štartovacia čiara týchto detí a aké metódy môžu učitelia využívať? Čo všetko dokáže zmeniť jeden učiteľ a ako by sa mal zmeniť systém vzdelávania na Slovensku? Kniha A okraje máš kde? do hĺbky skúma príčiny zlyhaní znevýhodnených detí, ich rodičov, učiteľov, ale aj štátu a prináša aj riešenia. Jej autor Juraj Čokyna nie je vedec ani dlhoročný učiteľ. Školstvo je však preňho životným poslaním a snaží sa do tejto problematiky hlboko preniknúť. Prostredníctvom Teach for Slovakia učil dva roky deti z chudobného prostredia, začal o svojich skúsenostiach písať blogy a nakoniec aj knihu. Vďaka jeho skúsenostiam je táto kniha plná príbehov a aj zrozumiteľných návodov a dá sa jej veriť.

My sme tí, na ktorých sme čakali.

Autor: kolektív autorov/iek.

Vydavateľstvo: Artforum. Rok: 2018

O knihe: Masovou reakciou na brutálnu vraždu novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice archeologičky Martiny Kušnírovej vo februári 2018 boli opakujúce sa stretnutia desiatok tisícov ľudí. Najväčší občiansky mnohohlas od Nežnej revolúcie zaznieval v hojnom počte našich aj zahraničných miest. Šlo o veľa - o slobodu, demokraciu, slušnosť. Stále o ne ide. Vždy o ne pôjde. Organizátorkou tohto spoločenského pohybu sa stala iniciatíva Za slušné Slovensko. Táto kniha je výberom príhovorov prednesených z tribún na námestiach počas jari roku 2018. Aby sa z tej pamätnej atmosféry nejaké to slovo zachovalo. Aby nás to - čierne na bielom - zaväzovalo pre budúcnosť.

Nespojená krajina.

Autorky: Elena Gallo Kriglerová (ed.),

Alenka Holka Chudžíková (ed.).

Vydavateľstvo: CVEK. Rok: 2020

O knihe: Slovensko občas pripomína latinsko-americké tance. Jeden krok vpred a dva vzad. Malá krajina, ktorá už takmer 30 rokov hľadá svoju identitu a spôsoby spolužitia rôznych skupín obyvateľov. V niektorých oblastiach sa hýbeme mliečnymi krokmi vpred, v iných prešľapujeme na mieste a v ďalších sa dokonca opakovane vraciame do minulosti. Nevieťme násť dôveru k sebe navzájom a len veľmi váhavo pripúšťame, že musíme hľadať, čo nás spája. V Centre pre výskum etnicity a kultúry sme sa rozhodli obzrieť sa za uplynulými rokmi a porozmýšľať nad tým, kam sme sa posunuli a kde sú trhliny či ohrozenia, ktorým čelíme. Snažíme sa v nej identifikovať oblasti, kde zlyhávame vo vytváraní demokratickej, súdržnej a solidárnej spoločnosti. Táto kniha je teda reflexiou pohybov, stagnácií či krokov späť a zároveň úvahou nad potrebnými zmenami, ktoré by nám pomohli fungovať ako jedno spoločenstvo, ako krajina, ktorá je tu pre všetkých.

Prečo ľudia veria nezmyslom.

Autori: Marek Jurkovič (ed.), Vladimíra Čavojová (ed.),

Ivan Brezina (ed.).

Vydavateľstvo: Premedia. Rok: 2019

O knihe: Viera v nezmysly sa prelína celými dejinami ľudstva. Ale až dnes má tak veľa nových podôb a názvov. Dezinformácie, propaganda, fakenews, konšpiračné teórie, hoaxy, trollovia, postfaktutálna doba, pseudoveda, šarlatáni. To sú len niektoré z výrazov, s ktorými sa stretávame čoraz častejšie a ktoré sa snažia popísať javy, s ktorými dnes mnohé spoločnosti zápasia. O význame týchto slov svedčí aj to, že sa v posledných rokoch viaceré z nich objavili v anketách alebo v rozhodnutiach odborných porôt o „slovo roka“. História pri ceste za poznaním je bohatá na ľudské omyly. Keď však hovoríme o postfaktuálnej dobe, hovoríme o tom, že badať ústup záujmu o pravdu. Nepodložené presvedčenia sa dnes šíria rýchlejšie ako kedysi a kým ich niekto uvedie na správnu mieru, škoda je už dávno napáchaná. Navyše aj dávno vyvrátené nepravdy sa k nám neustále vracajú zo „záhrobia“, ako napríklad presvedčenie o plochosti Zeme. Trend ignorovania pravdy má mnoho prejavov, tím slovenských psychológov v tejto publikácii uvádza desiatky príkladov a hľadá cestu, ako v ľuďoch prebudiť kritické myslenie.

TOXICKÝ STRES

(z knihy A okraje máš kde?, s. 36-39)

Život v chudobe prináša stres a ten sa z rodičov prenáša aj na deti – vrátane tých najmenších. V prvých rokoch života pôsobí ako cunami, ktoré ničí dôležité spojenia v mozgu a, čo je ešte horšie, zabraňuje vzniku zmysluplných a pre neskorší život extrémne dôležitých nervových spojení.

„Nepriaznivé podmienky, obzvlášť v ranom detstve, majú silný vplyv na rozvoj zložitej siete, ktorou naše telo reaguje na stres a ktorá prepája mozog s imunitným a endokrinným systémom (žľazy, ktoré produkujú a vypúšťajú stresové hormóny vrátane kortizolu). Najmä v skorom detstve je táto komplexná sieť vysoko citlivá na podnety z vonkajšieho prostredia – neustále z neho vyhodnocuje signály, ktoré by mohli napovedať, čo očakávať v ďalších dňoch a rokoch,“ opisuje najnovšie vedecké poznatky Paul Tough, ktorý vo svojich knihách vysvetľuje šance chudobných detí zlepšiť svoje výsledky v škole.

Ak malé dieťa žije v nepravnom prostredí: je zanedbávané, ignorované, emocionálne či fyzicky zneužívané, rodičia sa často hádajú alebo sú vážne (aj psychicky) chorí, prejaví sa to na jeho tele, prispôsobí tomu celú hormonálnu a nervovú sieť – zvyšuje sa hladina adrenalínu a kortizolu a tým drží dieťa v neustálom strehu pred nebezpečenstvom.

Ak sa to deje mesiace až roky, takýto stres začne v mozgu páchať obrovské škody. Prejaví sa v nedostatočnom rozvoji mozgu dieťaťa. Takýto typ stresu – ktorý odborníci označujú za toxický – teda u detí bráni rozvoju presne tých výkonných funkcií mozgu, ktoré sú najdôležitejšie na úspech v škole: 1. schopnosť sústrediť sa (pozornosť); 2. schopnosť pochopiť, zapamätať si a vykonať inštrukcie (pracovná pamäť); 3. schopnosť vyrovnať sa s neúspechom; 4. schopnosť spolupracovať s inými ľuďmi.

Aj deti, ktoré som učil v rodine zažívajú citovú depriváciu, nadávky, hádky rodičov, nedostatočnú zdravotnú starostlivosť, hlad, nedostatok spánku, problémy s alkoholom v rodine.

Rané detstvo v chudobe síce prudko zvyšuje pravdepodobnosť, že tento stres bude súčasťou života detí, ale nie je jeho priamou príčinou. Tou príčinou sú predovšetkým vzťahy a traumy, ktoré z nich môžu vzniknúť.

Ak škola a učitelia dokážu počas vyučovania zabezpečiť bezpečné prostredie, schopnosť detí sústrediť sa, cítiť si krátkodobú pamäť a zlepšovať spoluprácu s inými ľuďmi sa bude zlepšovať.

Problém je, že hormonálny systém detí z chudobných prostredí dnes považuje školu za nepriateľské územie. Prečo?

1. Učitelia musia stanoviť jedno tempo pre všetky deti.
2. Neschopnosť sústrediť sa na úlohy, ktoré sa prejavuje napríklad vyrušovaním, učitelia trestajú zlými známami, prípadne krikom a napomenutiami.
3. V deťoch rastie frustrácia, ktorá vyvoláva ďalší stres, a s tým sa deti nevedia vyrovnávať.
4. Deti reagujú impulzívne a celý proces sa zacyklí

Vopred odsúdené na neúspech

Ak by som si hneď od začiatku uvedomoval a pospájal všetko to, čo už teraz viem o generáčnej chudobe a toxickom strese, vedel by som, že aktivita s kruhom u piatakov bola odsúdená na neúspech.

V tejto triede väčšina detí pochádzala z takto zasiahnutých rodín a ich konanie takmer do bodky odzrkadľovalo výkonné funkcie nedostatočne rozvinuté počas raného detstva:

- Nedostatočná pozornosť: deti mali problém sústrediť sa na inštrukcie;
- Pracovná pamäť: inštrukcie boli pre ne príliš komplikované, preto ich následne nevedeli zopakovať a riadiť sa podľa nich;
- Spolupráca: keďže som nezadal úplne presne, kto má kde sedieť, začali sa medzi sebou takmer okamžite hádať.

Úplne presne to vidím aj pri svojich siedmačkách – Márii a Kristíne. Obe pochádzajú zo sociálne slabších rodín, Mária dokonca aj v porovnaní s inými rodinami v miestnej komunite.

Ich problémy v škole a výbuchy v triede nesúviseli s tým, že boli „nevychované“, ani s tým, že by to všetko robili naschvál. Správali sa hlavne podľa toho, aké mali detstvo.

Preto si Mária začala spievať pri každej možnej príležitosti. Preto sa Kristína vzdala, hneď ako videla, že niečo v pracovnom liste nevie spraviť.

Kristína, Mária a Kristián a čo mi začalo zaberat'

„Mária, vieš, že už máte prestávku, však?“ pýtam sa jej trochu hlúpo po hodine angličtiny, je štvrtok, posledný školský deň pred vianočnými prázdninami, decká sú rozbláznené a behajú hore-dole po triede.

Nepovie nič, len mykne hlavou, občas pozrie do slovníka, inak sa sústreďí na svoj papier. Zdokonaľuje svoj životopis, na ktorom pracovala celú hodinu. Nerozumiem tomu – veď ešte začiatkom mesiaca robila na hodinách peklo.

V triede sa veľmi, veľmi pomaly začína situácia otáčať.

Mária ma potom neprestáva prekvapovať – na občianskej náuke sa z nej stala žiačka, ktorá sa nebojí povedať svoj názor, keď sa naň pýtam.

Kristína, ktorá mala vo zvyku vzdávať sa, zasa začala testy z angličtiny písať na úrovni jednotkárky. Stačilo ju trochu povzbudiť a občas na jej výbuchy nereagovať krúžkami na tabuli, ale dať jej namiesto toho čas, aby sa sama upokojila.

Doteraz som vám ešte nehovoril o Kristiánovi. Chlapec, ktorý žil v zbúchanej chalupe, na malom priestore s rodičmi, so súrodencami a s ich partnerkami, a nemal tak v živote takmer žiadne súkromie a nelen priestor sám sa učiť, mal obrovský problém so sebakontrolou.

Prvé mesiace sa nedokázal sústrediť viac ako pár minút. Keď začal vyrušovať a dostal napomenutie, reagoval neuveriteľne prudko. No keď sme druhý polrok začali preberať na geografii Áziu, bol už jedným z najlepších, a keď som zadal úlohy, odrazu vnímal len atlas pred sebou. A začal si pýtať úlohy navyše.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Čo je toxický stres a aký má vplyv na ľudí, predovšetkým deti?
- Čo je to generačná chudoba?

Námety na diskusiu:

- Majú podľa vás všetky deti rovnakú štartovaciu čiaru a rovnaké možnosti?
- Musia byť deti vyrastajúce v nepravdom prostredí odsúdené na neúspech? Ako im môžeme pomôcť?

Náročnosť: 2

JOZEF

(z knihy A okraje máš kde?, s. 16-19)

„Mr. Teacher, do you speak English?“ ozve sa mi v jednej chvíli spoza chrbta. V tej milisekunde, kým sa otočím, si myslím, že kolegyňa v nejakej triede pustila CD z anglickej knihy. Dokonalý britský prízvuk.

Nebol to reproduktor. Nechápem, prepočítavam. Takto som spoznal Jozefa. Istý čas som preňho pýtal kľúč od klavíra, ma nejaké základy a chcelo sa mu hrať. Tak som zistil, čo je zač.

Nespravil komisionálky zo slovenčiny. Rómsky chlapec s perfektnou angličtinou. Niekoľko rokov žil s rodinou v zahraničí, chodil tam aj do školy. Tvrdil, že sa postupne vypracoval z triedy s pomalším tempom do tej najlepšej. Škola ho bavila, no potom sa vrátili späť na Slovensko, do osady. V Anglicku by bol z neho siedmak, tu ho dali do štvrtého ročníka.

Chcel ísť na vysokú, študoval by za stavebného inžiniera.

„Pán učiteľ, bude sa to dať?“ pýtal sa ma druhý rok. To už bol z neho siedmak a v ten rok mal končiť základnú školu. Časť z toho rozhovoru prebiehala v angličtine, lebo som mu povedal, že ak nevie, ako to povedať po slovensky, nech to povie v jazyku, ktorý mu je jednoduchší.

„Ak sa budeš snažiť, bude sa to dať,“ odpovedám mu.

„Naozaj?“

„Teraz sa sústreď na to, aby si chodil do školy a na hodinách dával pozor,“ vyhol som sa priamej odpovedi, lebo som mu nechcel klamať. Len sa snažiť v tomto prípade určite nestačilo, bol závislý od rozhodnutia iných. Namiesto toho som mu vytlačil článok o Igorovi z Moldavy – pozri, fetoval, nespravil ani základku, no v dvadsiatke si ju potom dokončil a študoval na gymnáziu.

Keď som počul, že jeho rodičia by sa chceli vrátiť späť do Anglicka, šli sme za nimi aj s Radom, kolegom, naším rómskym asistentom. Presviedčali sme ich, aby ho tu nechali, že mu pomôžeme doštudovať základnú školu a pripravíme ho na gymnázium. Verili sme, že mu tým pomôžeme, že to dokážeme.

„Nechcem, aby chlapci vyrastali v tomto tu,“ povedal nám Jozefom otec. Pýtal sa ma, či mu viem sľúbiť, že Jozefovi pomôžem.

V zime 2018 odišla rodina do Anglicka. Jozef mi potom písal asi dvakrát, prvýkrát bol dosť nešťastný, druhýkrát to už bolo lepšie. Vraj stále chodí do školy. Odvtedy som o ňom nepočul.

Adam

Keď druhý rok vedenie školy rozhodlo, že budem triednym učiteľom jednej z troch piatackých tried a rovnako veľa budem učiť aj vo vedľajšej piatackej triede, spravil som si novú tabuľku. Nebola už taká hrozivá ako tá prvá z triedy siedmakov, kde už všetci prepadli. No ani táto nebola optimistická. V oboch piatackých triedach bolo dokopy zapísaných 28 žiakov. Len deväť z nich ešte neopakovalo ročník.

Pre dve tretiny detí bolo rozhodnuté už na začiatku druhého stupňa – na poriadnu strednú školu môžete zabudnúť. V týchto dvoch tretinách bol aj piatak Adam, jeho príbeh som si zapísal na blogu.

Je pondelok 5. februára 2018, chodím po rodinách a po prvýkrát som priamo u Adama doma.

Prechádzam popod rozvešanú bielizeň – je odmäk, ale šmýka sa – a klopem na dvere z dreva pozbíjanej budy. Otvára mi matka, z postele sa dvíha otec, na vedľajšej posteli sedia mladšie dvojčky, pozerajú teľku, a priamo predou mnou sedí Adam, v ruke má domácu úlohu z angličtiny a učí sa.

Vyrazilo mi to dych.

Adam je priemerom a dochádzkou najlepší žiak z našej triedy. Mirkovce crew, sedí s najlepším kamošom Petrom, n na rozdiel od neho nemal na pol roka ani päťku, ani štvorku. Vo výkaze má značku PDV – prospel veľmi dobre (priemer známok do 2,0). V škole nevynechal ani deň. Veľká vec.

V teste čitateľskej gramotnosti patrí k top 3 v triede (priemer triedy bol 20 percent), na slovenčine aj matike mu to podľa známok ide, vidno, že sa snaží, ale čítať veľmi nechce. Nakoniec chodí aj na náš debatný krúžok, minule som ho videl na angličtine zvýsknuť od radosti, keď na niečo prišiel.

Nikdy som nestretol urozprávanjšieho rodiča ako Adamovu mamu. Na prvom stretnutí mi hovorila o problémoch so satelitom, veľa sa pýta, občas sa opakuje, ale toto všetko je dobré; lepšie sa pýtať ako nehovoriť nič.

„Už nevládzem veľmi rajbať (drhnúť dlážku), doktor povedal, že mám žľčové kamene, ale nemám ani kedy ísť na operáciu, beriem novalgin na bolesť, niekedy nezaberie, kto by sa postaral o deti?“ rozpráva Adamova mama. „Tieto dve sú na mňa veľmi zvyknuté, stále spávajú pri mne, kto by im navaril? Oni nezjedia také ako susedia, oni vždy len rohlík so salámou, ani mlieko nechcú. Sme tu sami, zvyšok rodiny v Anglicku. Prídu len na pár dní cez prázdniny, inak nikto, muž teraz musí chodiť do lesa na drevo, ja by som to sama nezvládla, musí byť doma, nezarába.“

Vysvetľuje, prečo nebývajú vo vedľajšom murovanom dome, kde som ich predtým vídal, ale v tomto drevenom: tam je iba plynový horák, tu si kúria v piecke drevom, ráno si treba privstať a priložiť.

„Jój, pán učiteľ, tu nikto nemyslí na to, že škôlka, nemajú ani družinu, o jedenástej sú doma. Rada by som chodila do práce, ale ako? Adamovi každý mesiac odkladáme peniaze na školu, chcela by som, aby išiel na vysokú, učil by sa za právnika, je šikovný chlapec.“

Keď to hovorí, Adamov otec prikyvuje. Po prvýkrát som na vlastné oči videl rodinu, ktorá má možnosť na slávny americký sen – že z hocijakého bahna sa dá vyhrabať, ak človek chce. Táto rodina chcela a dokonca aj sama od seba vedela, čo na to treba.

Dva dni po návšteve v chatrči u Adama sa dozvedám, že nie je veľká šanca, aby som v škole zostal učiť aj budúci, teda tretí rok. Príde zrejme menej detí a aj bezo mňa možno bude treba prepúšťať. Začínam rozmýšľať nad zmenou stratégie, čo základné teraz ešte musím naučiť svojich piatakov, aby im to pomohlo zájsť čo najďalej a vydržať čo najdlhšie.

Otváram triedny výkaz z dvoch piatackých tried a prezerám si rok dochádzky, aby som zistil, kto z nich ešte má šancu dostať sa do deviatky, a teda aj na strednú školu s perspektívou na univerzitu.

Adam, ročník piaty, rok dochádzky siedmy. Základnú školu skončí deviatym rokom povinného vzdelávania v siedmom ročníku vo veku 15 rokov. Sedím v jednej z učební a búcham rukou do stola máme chrípkové prázdniny, kolegovia odišli a škola je prázdna.

Adam a jeho rodičia majú smolu – sú totiž Rómovia, ktorí žijú v drevenej chatrči v „sociálne znevýhodnenom prostredí“. Uznávam to aj štát – preto škole za Adama posiela viac peňazí v rámci takzvaného normatívu na žiaka. A tam sa všetka pomoc Adamovi končí. Základnú školu preto skončí v roku 2020 ako siedmak a potom sa môže ísť vyučiť za pomocného murára. Také sú jeho možnosti na ďalšie vzdelanie v okolí obce, v ktorej býva.

Západniari zo strednej triedy

Dajme si to ešte raz a pomaly – škola, kde väčšina detí končí v šiestom až siedmom ročníku.

Nie zopár detí. Väčšina. Do života idú s tým, že nemajú ukončenú ani základnú školu.

Toto sa deje na Slovensku v 21. storočí?

Dnes už viem, že som tomu nerozumel z dvoch hlavných dôvodov: Som zo západného Slovenska, a do júna 2006 som sa pohyboval výlučne medzi ľuďmi, ktorí patrili do nižšej strednej triedy a vyššie.

Prepadnúť – teda opakovať ročník – to bola v mojich kruhoch odjakživa výnimočná udalosť a spoločenská hanba. Keďže som študoval

na osemročnom gymnáziu, zo základnej školy som odišiel po štvrtom ročníku a pamätám si ju len veľmi matne. Takto spätne si spomínam len na spolužiaka Filipa, s ktorým nechcel nikto sedieť, lebo bol starší, bil sa a „nevoňal“.

Áno, Filip bol rómsky chlapec, ktorý vyrastal v otrasných podmienkach. Ale vo Vrábľoch, meste, kde som vyrastal, takých detí nebolo veľa. Podľa odhadov z Atlasu rómskych komunít z roku 2013 vo Vrábľoch žije len 2,2 percenta Rómov, takže je veľmi ľahké byť nevšímavým.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Stručne porozprávajte o Jozefovi. Aký je jeho príbeh?
- Ako autor textu zareagoval na Jozefovu otázku, či sa mu podarí dostať na vysokú školu?
- Aký je Adamov príbeh?
- Prečo autor textu v jednom momente búchal päťou do stola?

Námety na diskusiu:

- Aký je postoj slovenskej spoločnosti voči rómskej menšine?
- Aké predsudky a stereotypy o rómskej menšine ste už počuli?
- Je podľa vás v poriadku, aby v 21. storočí žili na Slovensku tisíce ľudí v chudobe, zlých podmienkach a bez prístupu k pitnej vode?

Náročnosť: 2

MUSÍME SA BRÁNIŤ SAMI.

(z knihy *My sme tí, na ktorých sme čakali*, s. 41-43)

Ani tí najodvážnejší novinári nie sú sami spasiteľmi demokracie. Potrebujú vás, verejnosť, pozorných čitateľov, poslucháčov a divákov, ktorí nebudú ľahostajní voči korupcii, ktorá zožiera našu demokraciu a útočí na našu slobodu.

Pred necelými tridsiatimi rokmi som stál na tomto námestí, kde sa v novembri 1989 konala prvá veľká demonštrácia študentov na protest proti komunistickému režimu, ktorý mlátil mladých ľudí a potláčal slobodu nás všetkých. Ten režim pod tlakom verejného odporu padol a ja som vtedy veril, že to boli moje posledné demonštrácie.

Mýlil som sa. Zišli sme sa tu dnes preto, lebo niekto zabil dvoch mladých ľudí, a hoci nepoznáme meno vraha, poznáme páchatel'a. Je ním korupcia. Ešte do minulého týždňa sme si mohli myslieť, že korupcia je len akýsi odporný parazit na demokracii, ktorý síce okráda našu spoločnosť, ale s ktorým sa dá žiť. Ale teraz už vieme, že to tak nie je. Teraz už vieme, že korupcia môže aj zabíjať, lebo nás chce zastrašiť a umlčať, útočí na našu slobodu. A vieme, že ak sa nebudeme spoločne brániť, mŕtvych bude pribúdať.

Rád by som povedal, že pri tejto obrane môžeme počítať s touto vládou. Ale nemôžem to povedať, lebo tomu neverím. Ako tomu mám veriť, keď premiér Robert Fico celé roky útočil na novinárov, ktorí odhaľovali korupciu usídlenú priamo v jeho okolí? Ako tomu mám veriť, keď ani po vražde Martiny Kušnírovej a Jána Kuciaka nebol schopný novinárom povedať: Prepáčte?

Musíme sa teda brániť sami. A našou obranou musí byť pravda. Ján Kuciak nám dal návod, ako ju hľadať. Každý jeho článok, nielen ten posledný, je výzvou na našu spoločnú obranu, ktorú podpísal vlastnou krvou.

Som hrdý na svojich kolegov novinárov, ktorí Jánov odkaz pocho-
pili a majú odvahu a odhodlanie ho nasledovať. Ale ani tí najodvážnejší novinári nie sú sami spasiteľmi demokracie. Potrebujú vás, verejnosť, pozorných čitateľov, poslucháčov a divákov, ktorí nebudú ľahostajní voči korupcii, ktorá zožiera našu demokraciu a útočí na našu slobodu.

Vyžadujeme od vlády, aby spolu s nami bránila demokraciu a bojovala proti korupcii. No nespoliehajte sa na ňu. V tejto chvíli sú zárukou úspešnej obrany demokracie nezávislé médiá a demokratická verejnosť.

Jeden z najvýznamnejších amerických prezidentov, Thomas Jefferson, už pred vyše dvesto rokmi napísal toto: Ak by som si mal v demokracii vybrať medzi tým, či má existovať vláda bez novín, alebo tým, či majú existovať noviny bez vlády, bez váhania by som dal prednosť druhej možnosti.

Inými slovami povedal, že nezávislé médiá sú pre demokraciu dôležitejšie ako vláda. V tejto chvíli platia jeho slová do bodky aj pre nás.

Verím, že raz príde deň, keď budeme mať vládu, na ktorú sa bude dať spoľahnúť, že stojí na našej strane. Ten deň však nepríde bez spoločného úsilia verejnosti a nezávislých médií. To, že sa slovenská verejnosť v tejto chvíli zišla v mnohých slovenských a európskych mestách, mi dáva nádej, že sa skončila éra ľahostajnosti. Dáva mi nádej, že nezaбудneme na Jána Kuciaka, ktorý za našu lepšiu budúcnosť obetoval život. Sme mu dlžní a tento dlh môžeme splatiť len tým, že budeme brániť pravdu a demokraciu s rovnakým odhodlaním, ako to robil on. A že mu zostaneme navždy verní tak, ako mu bola do posledného okamihu verná Martina.

Martin M. Šimečka

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Počuli ste o vražde Jána Kuciaka a Martiny Kušnírovej? Prečo sa to stalo? Čomu sa Ján Kuciak venoval?
- Aká bola reakcia spoločnosti po vražde?
- Zúčastnil sa niekto vo vašom okolí zhromaždení Za slušné Slovensko?
- Sú novinári a novinárky pre spoločnosť dôležití? Poznáte nejakých?
- Čo sa stalo 17.11.1989?

Námety na diskusiu:

- Počuli ste už o korupcii? Vymenujte príklady korupčného správania.
- Čo myslel Thomas Jefferson svojím výrokom?

Náročnosť: 1

NEHAZARDUJTE S DÔVEROU ĽUDÍ.

(z knihy *My sme tí, na ktorých sme čakali*, s. 189-191)

Ako sociologička veľa cestujem po Slovensku a hovorím s mnohými ľuďmi. Sú témy, na ktoré majú ľudia veľmi odlišné názory. Ale je téma, ktorá sa vinie naprieč krajinou, vo všetkých sociálnych skupinách obyvateľstva. Tou témou je veľmi hlboká nedôvera v inštitúcie štátu. Máme veľmi nízku dôveru v justíciu a mnohí z nás sú presvedčení, že na Slovensku je len veľmi ťažké domôcť sa spravodlivosti.

Neveríme v políciu – heslo „Pomáhať a chrániť“ je pre mnohých len zlým vtipom a výsmechom obyvateľom, policajti sú často vnímaní len ako vyberači pokút a tí, ktorí si navzájom kryjú chrbát. Ako obyvateľia ich len zriedka požiadame o pomoc, lebo z nich máme strach.

Neveríme, že ak ochorieme my alebo niekto z našich blízkych, tak bez známostí dostaneme kvalitnú zdravotnú starostlivosť. Ak sa nám narodí zdravotne postihnuté dieťa, musíme sa často spoliehať len na vlastné sily a pomoc blízkych.

Na druhej strane – takmer každý z nás sa stretol s poctivým policajtom, sudkyňou, učiteľom či lekárkou, ktorí si robia svoju prácu svedomito, často napriek systému, nie vďaka nemu. Avšak veríme skôr konkrétnym ľuďom, nie inštitúciám.

Po roku 1989 sa nám veľa podarilo. Sme stabilnou súčasťou demokratickej Európy, ekonomicky sme na tom výrazne lepšie ako v minulosti. Ale jedna vec sa nám nepodarila určite – vytvoriť funkčné a nezávislé inštitúcie, na ktoré sa dá spoliehať.

Každá nevyšetrená kauza, každý dôkaz o politizácii inštitúcií traumatizuje spoločnosť. Ak majú politici pocit, že stačí vydržať a každú kauzu ustáť, hlboko sa mýlia, nedôvera sa stále prehĺbuje a sociálna súdržnosť v krajine klesá.

To, čo sa deje na Slovensku v poslednom období, má obrovský vplyv aj na dôveru medzi ľuďmi. Osemdesiat percent obyvateľov Slovenska má pocit, že v kontakte s inými ľuďmi musíme byť ostražití. Ak si nebudeme dôverovať navzájom, stratíme dôležité spoločenské väzby, ktoré sú pre fungovanie v demokratickej spoločnosti kľúčové. Na to však potrebujeme, aby štát fungoval ako má.

Dovoľte, aby som použila citát jedného pána z nášho výskumu: „Politické prostredie formuje ľudí, to, ako sa budeme správať k sebe navzájom. Ak vidíte v televízii dennodenne, že ten politik ukradol toľko a toľko a vidíte to už niekoľko rokov, ľudia v tom vyrastajú. A čomu nás to učí? Že sa neoplatí dôverovať naozaj nikomu.“

Pritom v spoločnostiach, kde je vysoká dôvera v inštitúcie a aj medzi ľuďmi, je aj vyššia kvalita života. Ľudia sú empatickejší, súdržnejší, radšej sa angažujú za spoločenstvo, v ktorom žijú. Sú občiansky zodpovednejší.

Čo teda v krajine potrebujeme?

1. Potrebujeme funkčné a demokratické inštitúcie, ktoré sa nás zastanú, keď sa ocitneme v ťažkej životnej situácii. Ktoré nám budú kryť chrbát, keď sa stretneme s nespravodlivosťou. Keď nebudeme mať silu zvládnuť svoju situáciu vlastnými rukami.
2. Potrebujeme nezávislé, zodpovedné a kvalitné médiá, ktoré sú v každej spoločnosti dôležitým pilierom demokracie. Ako vidíme v posledných dňoch, najmä tie verejnoprávne sa ocitajú v ohrození.
3. A potrebujeme aktívnu občiansku spoločnosť, kde sa ľudia zaujímajú o dianie vo svojom okolí a nemusia mať strach poukázať na nepravosti, ktoré sa dejú im alebo komukoľvek inému. Potrebujeme, aby politici vedeli, že kontrolujeme každý ich krik a že si nemôžu dovoliť našu dôveru sklamať.

Preto apelujem na všetkých politikov a političky, ale aj na ľudí zodpovedných za chod verejných inštitúcií. Nehazardujte s dôverou ľudí, lebo tým hazardujete s budúcnosťou tejto krajiny.

Elena Gallová Kriglerová

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Prečo ľudia na Slovensku neveria polícii a súdom?
- Dôverujete ľuďom okolo seba alebo politikom či političkám, ktoré vás reprezentujú v meste či dedine, kde bývate? Poznáte ich?
- Vstupujú do politiky len tí, ktorí sa chcú obohatiť, alebo poznáte aj čestných politikov a političky, ktoré vo vzbudzujú dôveru a nádej?

Námety na diskusiu:

- Aký život je podľa autorky v štátoch, kde polícia, súdy či zdravotníctvo fungujú?
- Čo môžeme urobiť, aby sa na Slovensku žilo lepšie?

Náročnosť: 2

STOJÍM TU DNES – ROVNAKO AKO VY.

(z knihy *My sme tí, na ktorých sme čakali*, s. 226-227)

Pretože mi nie je jedno, v akej spoločnosti žijem, a záleží mi na tom, čo tu po nás ostane.

Rovnako ako vy by som si rada robila svoju prácu a politikov nechala robiť tú ich.

Bohužiaľ, nie je to možné.

Pamiatka Jána Kuciaka a Martiny Kušnírovej mi to – rovnako ako vám – nedovoľuje. Nemáme právo zaliezť a tváriť sa, že nevidíme všetko to svinstvo, čo vyplávalo na povrch. Nemáme právo mlčať.

Stretávam sa s otázkou, prečo tu stojíme práve my, herci.

Našou prácou je v postavách, ktoré hráme, nastavovať zrkadlo spoločnosti. Nežijeme vo svojom iluzórnom svete, sme súčasťou spoločnosti, na ktorej nám záleží a naša profesijná etika nás vedie k tomu, aby sme vyjadrili názor a vyslovili to, čo trápi aj iných.

Jan Palach povedal: Padajú veľké slová, veľké myšlienky, tie ale treba nielen mať, ale treba ich vedieť vysloviť a presadiť. Preto tu všetci stojíme, pretože si uvedomujeme, že sme ako spoločenstvo slobodní len tak, ako je slobodný každý jeden z nás. Chceme byť solidárni, spravodliví a slušní. Presne to žiadame aj od tých, ktorí našu krajinu riadia.

Majte úctu k sebe, k druhým ľuďom a k všetkému živému. Počúvajte, budte otvorení dialógu, citlivo zvažujte súvislosti a nenechajte sa ovládať strachom. Budte statoční a odvážni. S charakterným človekom radi prežijeme aj dva životy, necharakterným ani päť minút.

Urážajú nás vaše konšpiračné teórie, vaša bohorovnosť, nedostatok taktu, empatie, vaše zavádzania, hrozby a klamstvá. Oberáte nás tým o dôstojnosť, snažíte sa nás pomaly otupiť a unaviť, pretože viete, že ľudia zbavení dôstojnosti sú ideálnou potravou pre autokratických vládcov.

Lenže my sa otupiť nenecháme. Žiadame to najlepšie od samých seba aj od vás.

Mali sme včera v divadle premiéru Sofoklovej Antigony. Od jej napísania prešlo dvetisícpäťsto rokov. Napriek tomu sú jej slová mrazivo aktuálne. Syn v nej hovorí vládcovi: „Ak štát si niekto prisvojí, je po štá-

te. Nemá patriť tomu, kto má moc. Ak takto zmýšľaš, vládni radšej na púšti.“

Začnite reálne meniť kurz vášho vládnutia. Štát vám nepatrí. Ak tomu nerozumiete, odíďte hneď.

Ďakujem, že sme tu s vami mohli byť.

Táňa Pauhofová

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Aké hodnoty by mali mať politici a političky, ktorí nás reprezentujú v parlamente?
- Čo žiadali ľudia na zhromaždeniach Za slušné Slovensko a prečo k zhromaždeniam dochádzalo?
- Čo si myslíte o výroku z Antigony, ktorý autorka textu cituje. Môže štát niekomu patriť? Patrí niekomu Slovensko?

Námety na diskusiu:

- Čo by ste zmenili na Slovensku, ak by ste mali zázračnú moc?

Náročnosť: 2

POLITICI SÚŤAŽIA, KTO JE VO VYVOLÁVANÍ STRACHU Z MENŠÍN AUTENTICKEJŠÍ

(z knihy Nespojená krajina, s. 41-45)

Martin Macko je výkonným riaditeľom Iniciatívy Inakosť, ktorá sa dlhodobo venuje presadzovaniu práv LGBTI ľudí. Bol aj jednou z vedúcich osobností kampane za životné partnerstvá, ktorej heslo bolo „Chceme sa brať vážne“. Podieľal sa na množstve ďalších kampaní, podujatí, ale aj na monitorovacích a koncepčných materiáloch týkajúcich sa práv LGBTI ľudí. Od roku 2013 je podpredsedom Výboru pre práva LGBTI ľudí.

Alena Holka Chudžíková sa s Martinom Mackom rozprávala o tom, aké stratégie politici volia pri komunikácii o menšinách a menšinových právach, na koho tieto stratégie fungujú a aké majú dopady na LGBTI komunitu.

Keby si mal niekomu zo zahraničia vysvetliť, ako na Slovensku politici hovoria o menšinách, čo by si mu povedal?

Všeobecne o menšinách? Snažil by som sa mu vysvetliť, že je to stále veľmi problematické. Menšiny nie sú vnímané ako integrálna súčasť tejto spoločnosti. Keď sa napríklad bavíme o predvolebnom boji a kampani, vždy je vybraná niektorá z menšín, ktorá slúži ako prostriedok politického boja. Slúži ako obraz nepriateľa, vytvára sa z nej hrozba pre spoločnosť a politici súťažia v tom, kto tú spoločnosť viac ochráni. V čase sa to striedalo – od maďarskej menšiny, rómskej, neexistujúcich migrantov, teda utečencov, lebo migranti tu, samozrejme, sú. A v posledných piatich rokoch je veľmi pertraktovaná LGBTI menšina, špeciálne od toho referenda v 2015, aj keď sa to začalo skôr, už počas referendumovej kampane v roku 2014. ale je zaujímavé, že skutočne sa to v čase mení. Napríklad, aj menšina, ktorá slúžila na takýto účel, môže po nejakom čase zase nebyť problémom. To je príklad maďarskej menšiny. V 90. rokoch sa bežne využívala tzv. „maďarská“ karta. Dokonca

ešte aj v čase, keď v prezidentských voľbách kandidovala Iveta Radičová, teda v roku 2009, to bolo živé. Ale potom nastal taký zásadnejší predel a dnes je vlastne maďarská strana v koalícii s nacionalistami a ten problém akoby totálne zmizol.

A čo sa podľa teba stalo? Čo vedie k tomu, že takýto „problém“ môže zrazu zmiznúť a z nepriateľa sa zrazu stane spojenec?

To dokazuje, že je to politická taktika. Jedna vec je, samozrejme, aj vývoj spoločnosti. Veľkú úlohu zohrávajú aj médiá a to, ako ony vykresľujú danú menšinu. Keby som to mal ilustrovať na príklade maďarskej menšiny, tak podľa mňa zásadný význam na jej vnímanie mal komediálny seriál *Susedia*, aj keď výskumne to dokázané nie je. Môžeme sa baviť, či všetko v tom seriáli bolo šťastné alebo nie, ale mal určite pozitívny vplyv na akceptáciu maďarskej menšiny. Pre iné menšiny toto nenastalo alebo teda neviem o žiadnom populárnom seriáli, ktorý by vychádzal zo slovenských reálií, a ktorý by trebárs ľuďom priblížil spoložitie s Rómami, alebo že by tam bola nejaká zásadná LGBTI postava.

Ako do toho vstupujú politici a ich diskurz?

Politici si zjavne uvedomili, že to nefunguje. Alebo skôr vymenili jednu menšinu za inú. Pokračujú v tej istej taktike, len zmenili osoby a obsadenie. A pritom reálny život dokáže úplne zrušiť predsudky. Z maďarskej menšiny sa urobila obrovská hrozba, že keď sa stane súčasťou vlády ohrozí to samostatnosť a zvrchovanosť Slovenskej republiky a neviem čo ešte. A keď sa súčasťou vlády Maďari naozaj stali, nič sa nestalo. Ľudia pochopili, že sú to takí istí politici ako všetci ostatní, so všetkými neduhmi, takže ich netreba nijako preceňovať ani podceňovať. A to isté by sa stalo, keby sa prijal zákon o životných partnerstvách v roku 2012, keď na to bola príležitosť. Po roku by si nikto ani nespomenul, že sa niečo také udialo. To sa ukázalo aj vo všetkých ostatných krajinách. Ale my si tu sústavne vytvárame hrozby z niektorých vecí, ako sú medzinárodné dohovory a antidiskriminačný zákon. Počúvame stále tie isté argumenty dokola – ako budú zatváraní kňazi, ako sa rozpadnú rodiny až po to, ako budú gejovia v školách verbovať deti. A potom, keď sa niečo uzákoní a nič z týchto hrozieb nenastane, u tých, ktorí to šíria, nastane nulová sebareflexia.

Hovoríš teda, že táto politika strachu je v skutočnosti len politický kalkul...

Áno, ale zároveň to vnímam na druhej strane. Nie len na strane tých, ktorí vyvolávajú strach z menšín, ale aj na strane tých, ktorí sa tvária, že sú, povedzme to tak, že „proľudskoprávni“. Keď sa bavíme na príklad o životných partnerstvách, SaS to mala vo svojom programe, ale keď prišlo na lámanie chcela, tvárili sa, že vlastne ani nevedia, ako sa im

to tam ocitlo. Nechceli sa za to nejako výraznejšie zasadzovať. A to posilňuje ten pocit neautenticity politiky u ľudí, aj na obhajobu ľudských a menšinových práv, keď už sa objaví, sa používajú skôr také nepriame argumenty, že ak chceme byť modernou krajinou, ak chceme byť v jadre EÚ... Akoby sme to vlastne nechceli, ale musíme, aby sme nejako vyzerali. V poslednom čase sa to trochu mení. Napríklad, pri prezidentskej kampani sa ukázalo, že autenticita súčasnej prezidentky v tom, ako hovorila o svojich hodnotách, bola kľúčová. Ľudia tomu boli ochotní uveriť.

Spomínal si, že v posledných rokoch je veľmi pretriasaná LGBTI komunita. Prečo zrazu funguje táto menšinová „karta“? Vnímaš v tejto téme tú autenticitu, ktorá ako hovoríš, je pre ľudí dôležitá?

Keď sa bavíme o LGBTI komunite, tak veľmi výrazne do politického diskurzu vstupujú kvázi občianske hnutia, ktoré sú organizované katolíckou cirkvou, a tie sú naozaj autentické vo vyvolávaní strachu. Sú oveľa uveriteľnejšie ako tí, povedzme, umiernení liberáli, ktorí sa viac-menej nevyjadrujú. V našej téme je najväčším strachom to, že aj moje dieťa môže byť gej, lesba, a že sa to môže stať v dôsledku nejakého vplyvu spoločnosti. Že to môže nejako „chytiť“. Preto stále tematizujú deti a školstvo. Je to celé veľmi emocionálne. No a tejto agendy sa teraz chopili na politickej scéne fašisti a extrémistické strany, a preto sa začali akoby zlievať s tým *de facto* katolíckym hnutím. A je to problém aj pre nich, o čom svedčia a rozbroje, ktoré teraz vznikajú medzi KDH a týmto ultras jadrom.

Keby sme sa ohliadli pätnásť rokov dozadu, ako sa zmenil politický diskurz o LGBTI komunite?

Veľkým predelom bol Pride 2010. Predtým boli nejaké legislatívne snahy a úpravu životných partnerstiev, ale nebola to celospoločenská diskusia. LGBTI menšina nebola veľmi viditeľná a keby sme sa pozreli na spôsob, akým LGBTI ľudí zobrazovali médiá, tak bola to skôr taká bulvarizácia, škandalizácia, že pozrite sa, aj takáto podivnosť existuje. A čo sa týka politikov, tak vtedy Slovensko išlo v línii s okolitými krajinami, kde sa to podarilo presadiť tak, že lídri ľavicových strán si túto agendu osvojili. Aj prvý návrh zákona o životných partnerstvách z roku 2000 išiel v tejto rovine, že je to súčasť ľavicových hodnôt, rovnosti. V tom čase sa Slovensko uchádzalo o členstvo v EÚ a jednotlivé strany chceli byť členmi tých európskych frakcií, kde sa to vnímalo takto. Samozrejme, aj vtedy bol odpor zo strany kresťanských strán, takže vždy to stroskotalo na tom, že v koalícii bol niekto proti. Ale celkovo to bola okrajová téma.

A ako to zmenil Pride?

Pride v roku 2010 ukázal, že tá menšina tu je, a je viditeľná. Pre nás ako komunitu to bolo posilňujúce, ale u iných ľudí to zase vyvolalo strach. A tá protistrana, ktorá mala strach, sa začala mobilizovať, až to vyústilo do referenda. A potom. Keď SMER získal väčšinu v roku 2012, téma LGBTI sa stalo nástrojom politického boja v tom zmysle, že SMER dal ruky preč od tzv. kultúrno-etických otázok, lebo pochopil, že nimi môže rozdeľovať opozíciu. Narastajúci odpor voči LGBTI téme sa potom stretol s ambíciou Fica stať sa prezidentom, lebo tým, že videl, že jeho okruh voličov je obmedzený, potreboval osloviť aj týchto konzervatívnych voličov. Preto prijal ich agendu a on osobne presadil novelu ústavy, ktorou definovali manželstvo ako zväzok muža a ženy. SMER argumentoval, že tým zobrali vietor z plachiet konzervatívnym hnutiam. Presadili ich vec, a tak by to celé malo opadnúť. Ale stal sa pravý opak. Tieto hnutia ešte viac prerástli s politickou sférou, ich program si osvojili všetci a začali súťažiť o to, kto je autentickjší v presadzovaní politik proti LGBTI ľuďom. A tak sme sa dostali tam, kde sme dnes.

Keď si hovoril, že Robert Fico potreboval rozšíriť svoj elektorát, a preto si osvojil agendu toho konzervatívneho spektra, tak to akoby naznačuje, že politici hovoria to, čo ľudia chcú počuť. Funguje to na ľudí?

V tej časti vyvolávania obáv to zjavne funguje. Táto stratégia je mimoriadne úspešná, ukazuje sa to v prieskumoch postojov voči LGBTI komunite. Verejnosť napríklad absolútne odmieta myšlienku, že LGBTI ľudia by mali mať rovnaké práva ako ostatní – právo na manželstvo, adopciu. V tomto je Slovensko úplne najhoršie v Európe. A to je vyslovene dôsledok politického diskurzu, ktorý tu máme, že práva pre LGBTI ľudí sú nadpráva, že životné partnerstvo je niečo špeciálne, doslova nejaké privilégium. A pritom je to veľmi zvláštne, lebo napríklad tie partnerstvá sú predsa len podradené voči manželstvu. Obsahujú menej práv než povinností. Druhá vec je, že keď sa v prieskumoch pýtame na povinnosti, podpora verejnosti je vždy vyššia. Napríklad, ak sa pýtame, či by LGBTI páry mali mať vyživovaciu povinnosť.

Sú nejaké iné oblasti, témy, ktoré ľudia nevidia ako problematické?

Vnímanie takých bežných vecí, ako je držanie sa za ruky na ulici alebo zastávanie nejakej verejnej funkcie LGBTI človekom, už nie je ani zďaleka také problematické. Takže tá podpora LGBTI práv v spoločnosti potenciálne niekde možno je. Problémom sú len tieto tzv. nadpráva. A to bol presne ten diskurz, ktorý presadzovala Aliancia za rodinu. Zároveň si myslím, že keď sa hrozby a obavy preexponujú, už absolútne nepôsobia reálne. A preto oslovujú len veľmi úzku skupinu voličov, tých

radikálnych 20%. A na zvyšok obyvateľov to nefunguje. Myslím si, že je to aj preto, že takéto stratégie si osvojil už veľký počet strán a tie už medzi sebou len zápasia, kto je v tom autentickjší. A v poslednej dobe to vyzerá, že najautentickjší sú fašisti. Čiže ak je to pre niekoho dôležitá téma, nevyberú si Fica, ale Kotlebu. A zaujímavé je, že nikto nereprezentuje skupinu asi 20% obyvateľov, ktorí sa stabilne objavujú v prieskumoch ako tí, ktorí podporujú aj manželstvá pre páry rovnakého pohlavia. Čiže politici zjavne hovoria len to, čo chce počuť tá časť spoločnosti, ktorá má obavy a ktorá je možno hlasnejšia. Určite je organizovanejšia vzhľadom na infraštruktúru katolíckej cirkvi. V súčasnosti možno trochu narastá tá, povedzme, že progresívna časť, a uvidíme, či sa im podarí vôbec zachovať ten program.

Ako tieto politické stratégie vnímate a prežívate vy v komunite?

Určite tu funguje fenomén menšinového stresu. Je to veľký problém a tie dopady sú veľmi reálne. Mnohí dlhoroční aktivisti odišli, lebo úplne vyhoreli, alebo mali psychické problémy z toho tlaku. Napríklad, dopad tej predreferendovej kampane bol dosť silný. Aj v prieskumoch sa ukázalo, že výrazne vzrástol sociálny dištanc voči LGBTI ľuďom. A oveľa viac sa na nás, na našu poradňu obracajú ľudia kvôli problémom v školách, kvôli šikane. Ďalším takým zaujímavým fenoménom je, že rodiny, ktorých člen je gej alebo lesba, sa začali tak zvláštne správať, že síce akceptujú, ak keď s problémami, toho „svojho“ geja, ale napriek tomu volia takéto strany. A zdôvodňujú to tým, že „to LGBTI je zlé, ale ty si náš, ty si iný, to nie je o tebe“. Je to ako kedysi za holokaustu že každý mal „svojho“ Žida, ktorý bol dobrý, ale všetci ostatní boli zlí.

Október 2019

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Ako sú menšiny vnímané na Slovensku podľa Martina Macka? Kto zohráva veľkú úlohu v tom, ako sú vnímané?
- Ktoré menšiny boli/sú na Slovensku považované za problém?

Námety na diskusiu:

- Ako médiá zobrazujú LGBTI komunitu?
- Prečo sa organizujú podujatia ako Dúhový Pride?
- Aký je postoj spoločnosti voči LGBTI komunite?
- Majú príslušníci a príslušníčky LGBTI komunity na Slovensku rovnaké práva ako zvyšok obyvateľstva?

Náročnosť: 2

VIEM, ŽE VŠETCI NIEČO TVRDIA, ALE...

(z knihy *Prečo ľudia veria nezmyslom*, s. 96-99)

Ako už bolo spomínané, človek môže mať vedomosti o tom, čo považuje za pravdivé vedecká komunita, ale napriek tomu môže veriť v niečo iné. Ak si opäť zoberieme príklad z USA, donedávna existoval predpoklad, že ľudia popierajúci evolučnú teóriu jednoducho nemajú dostatok vedomostí z biológie, a preto ju popierajú. Podobný predpoklad bol aj pri klimatických zmenách a klimatológii: ak by si ľudia doplnili vzdelanie, tak by prestali popierať zistenia dnes už akceptované prevažnou väčšinou odbornej komunity. Pri týchto predpokladoch sa vychádzalo napríklad z prieskumov, kde sa ľudí jednoducho pýtali, či sú presvedčení o pravdivosti evolučnej teórie a teórie Veľkého tresku.¹¹ To sú otázky smerované na to, v čo ľudia „veria“ a nie na to, čo „vedia“. Výskumníci urobili chybu, keď požadovali otázky smerované na vlastné presvedčenie za tie isté ako otázky smerované na vedomosti. Môžeme však napríklad vedieť, že niektorí ľudia veria, že Zem je plochá, no nemusíme v to veriť aj my. Prípadne naopak, môžeme vedieť, že vedci (a aj väčšina populácie) si myslí, že Zem je guľatá, no môžeme veriť v to, že je v skutočnosti plochá.

V inej štúdii¹² sa preto výskumníci pýtali inak. Opýtali sa dvomi rôznymi spôsobmi. Jednej skupiny sa pýtali, či veria, že sa ľudia vyvinuli z iných organizmov a či veria, že vesmír sa začal veľkou explóziou (spomínaný Veľký tresk). Druhej skupiny ľudí sa pýtali, či podľa teórie evolúcie sa vyvinuli ľudia z iných organizmov a či podľa astronómov sa začal vesmír veľkou explóziou. Výsledky ukázali, že ľudia vedeli, aké teórie existujú a sú akceptované vedeckou komunitou, no v závislosti od toho, či boli nábožní, alebo nie, sa ich presvedčenia ohľadom týchto dvoch teórií výrazne rozchádzali. Jednoduchá zmena z znení otázok (všeobecné vedomosti o teórii verzus osobné presvedčenie o ich pravdivosti) ukázala, že medzi našimi presvedčeniami a vedomosťami existuje priepasť. To nebolo všetko, čo v danej štúdii výskumníci merali. Merali tiež vedomosti ľudí, ktoré sa týkali určitých základných poznatkov z prírodných vied. Či je napríklad všetka rádioaktivita vytvorená člove-

¹¹ Teória Veľkého tresku sa tiež vylučuje s doslovným chápaním Biblie a predstavou, že svet sa začal stvorením, ako je v Biblii písané.

¹² Kahan (2017)

kom (nie je), alebo či lasery fungujú zameraním zvukových vĺn (tiež nie). Zisťovali tiež základné poznatky z metodológie vedy, odhadovania pravdepodobností a tiež im dali zopár jednoduchých matematických chytákov. Túto skupinu otázok nazvali „štandardnou vedeckou inteligenciou“.

Spomeňme si na pôvodný predpoklad, že ľuďom popierajúcim vedecké fakty možno len chýbajú vedomosti a spomeňme si na príklad z úvodu kapitoly, že poznáme aj vzdelaných ľudí, ktorí veria nepodloženým presvedčeniam. Ako to už býva, predpoklady narazili na realitu a výskumníci zistili, že namiesto toho, aby ľudia s vyššou „vedeckou inteligenciou“ podliehali ideologickej zaujatosti do menšej miery, teda by mali akceptovať vedecké závery nezávisle od svojich presvedčení alebo kultúrnej identity, tak ľudia s vyššou „vedeckou inteligenciou“, naopak, podliehali ideologickej zaujatosti ešte viac než ľudia, ktorí mali „vedeckú inteligenciu“ nízku. Podobný efekt sa prejavil aj pri politickej orientácii (liberál verzus konzervatívec alebo demokrat verzus republikán) aj pri iných témach ako napríklad fracking (spôsob ťažby ropy z bridlicových pieskov, ktorý nie je šetrný k životnému prostrediu). Podobný efekt sa neprejavil pri témach, ktoré neboli vnímané ako kontroverzné podľa politických pozícií, napríklad v prípade nanotechnológií alebo používania umelých sladidiel v nápojoch. Tieto témy ešte neboli spolitizované (aspoň v USA nie), takže sa v názoroch na ne ľudia nerozchádzali podľa straníckych línií. Rovnako sa tento efekt prejavuje aj v hodnotení rizika. V USA štúdie zistili, že klimatické zmeny a aj iné environmentálne problémy odlišne vnímajú voliči odlišných politických strán.

Aj na Slovensku si môžeme vybaviť príklad rozdielneho vnímania rizikovosti pri istých kontroverzných témach. Nedávno sa napríklad konalo referendum, ktorého cieľom bolo zakotviť partnerské vzťahy muža a ženy ako jediné legálne partnerské vzťahy. Navrhovatelia referenda argumentovali ohrozením rodiny, keby sa prijali zákony umožňujúce registrované partnerstvá a adopcie homosexuálnym párom, čo je konzervatívna a nábožensky podmienená pozícia. Na druhej strane liberálne orientovaní ľudia na Slovensku žiadne podobné možné riziko pre rodinu zo strany registrovaných partnerstiev nezaznamenali. Skôr naopak, liberáli na Slovensku považujú za rizikové niektoré kroky konzervatívcov, napríklad úplne zakázať ženám interrupcie.

Postupne sa teda dostávame k jadru toho, prečo aj vzdelaní ľudia veria v nepodložené tvrdenia alebo prečo popierajú vedecké fakty.

Problém je v tom, že hoci máme dobre fungujúci mozog, sme inteligentní, máme dostatok vedomostí (aj relevantných), často tieto schopnosti a vedomosti zameriavame na to, aby sme len obhájili našu kultúrnu identitu či ideologické presvedčenia. A tie sme väčšinou nezískali rozumovou úvahou, vštepili nám ich rodičia ešte ako deťom alebo sme ich nasali spolu s kultúrou, v ktorej sme vyrastali, teda ešte pred-

tým než sme mohli mať rozvinuté kritické myslenie alebo „vedeckú inteligenciu“.

Čo je možno ešte podstatnejšie, príslušnosť k určitej kultúrnej alebo hodnotovo vymedzenej skupine je pre nás často dôležitejšia než pravda alebo fakty. Je pre nás veľmi dôležité byť súčasťou nejakej skupiny, máme potrebu patriť do nejakej skupiny ľudí. Nakoniec, samoväzba (inak povedané aj samotka) spojená s izoláciou od iných ľudí bola a dodnes sa často využíva ako mimoriadne krutý trest. Keďže chceme niekam patriť, väčšinou sa stávame členmi nejakých skupín alebo sa s nimi identifikujeme. Milióny rokov sme sa ako druh vyvíjali v malých sociálnych skupinách, v kmeňoch. Naša mentalita je preto nastavená týmto evolučným vývojom a príslušníkov našej vlastnej skupiny, skupiny, s ktorou sa identifikujeme (in-group). V skratke, ide o konflikt medzi „my“ a „oni“. Kým „my“ vnímame pozitívne a zvyčajne súhlasíme s cieľmi skupín, s ktorými sa identifikujeme, skupinu „oni“ už vnímame menej pozitívne, niekedy až negatívne a ohrozujúco. Tak sme sa vyvinuli. Keď náš kmeň v minulosti narazil na iný kmeň, bolo lepšie byť obozretný. Skupina, s ktorou sa identifikujeme, je zároveň aj zdrojom pozitívneho vnímania samého seba, pozitívne vlastnosti skupiny vnímame ako naše vlastné (typický príklad je hrdosť športových fanúšikov, pretože ich obľúbený tím dosiahol úspech). Ak je skupina „my“ v konflikte s nejakou skupinou „oni“, pričom nemusí ísť iba o otvorený konflikt vo forme násillia, ale aj o ideologický spor, berieme útok na vlastnú skupinu ako útok na seba.

Ak je teda ohrozená naša kultúrna identita, uvažujeme skôr v rámci dávnych súperiacich kmeňov a naša túžba patriť do nejakej skupiny a mať vďaka nej pozitívny sebaobraz býva silnejšia, než naša túžba dopracovať sa k objektívnym faktom. Ak si má napríklad jednotlivec patriaci k fundamentalistickým kresťanom vybrať medzi svojou kultúrnou identitou (vierou), teda napríklad vierou v stvorenie organizmov v súčasnej podobe a vedecky podloženými faktami nejakej vonkajšej skupiny (napr. vedci, biológovia), teda evolučnou teóriou, tak si vyberie také presvedčenia, ktoré sú v súlade s jeho kultúrnou identitou.¹³ A pokiaľ má taký človek vedomosti alebo vzdelanie, tak ich využije len na to, aby lepšie obhájil svoju kultúrnu identitu.

Samozrejme, človek je tvor zložitý a zložitá je aj jeho správanie a myslenie, preto sa jeho správanie nedá predkladať so 100% istotou. Takže to neznamená, že každý človek bude brániť svoju kultúrnu identitu pri všetkých kontroverzných témach.

¹³ Je to príklad sklonu k sebaopotvrdzovaniu, ako je to popísané v kapitole D. Strachanovej.

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Prečo vzdelaní ľudia veria nepodloženým tvrdeniam?
- Je pre človeka dôležité byť súčasťou nejakej skupiny?

Námety na diskusiu:

- V súčasnosti sa často stretávame s popieračmi klimatickej krízy, pandémie COVID-19 a ešte stále aj s popieračmi holokaustu. Ako viesť rozhovor s takýmito ľuďmi? Má vôbec význam sa s nimi rozprávať?

Náročnosť: 3

NA SLOVENSKU JE TO TAK

(z knihy **Prečo ľudia veria nezmyslom**, s. 102-109)

Vysvetľujú vyššie uvedené zistenia aj to, prečo sa niektorí ľudia správajú nenávisťne k iným skupinám, hoci s členmi danej skupiny ani nemusia prísť do kontaktu a v bežnom živote sa správajú normálne?

Už som sa tohto problému trochu dotkol. Občas som v texte písal o pocite ohrozenia a rozdeľovaní ľudí do skupín „my“ verzus „oni“.

Pozrime sa teraz na širší obraz. Ako to vyzerá na Slovensku s postojmi voči „oni“, čiže voči skupinám, ktoré netvoria majoritu? Na Slovensku a aj inde vo svete môžeme pozorovať nárast extrémizmu. Viaceré slovenské politické zoskupenia si vo vzťahu k menšinám radikalizujú slovník a legitimizujú konšpiračné teórie, ktoré dosiaľ patrili len do repertoáru rôznych fašistických alebo iných extrémistických zoskupení, z ktorých sa už niektoré dostali do lokálnej politiky a aj do parlamentu. Tiež možno pozorovať popularitu tzv. alternatívnych médií, ktoré šíria dezinformácie a majú nenávisťný obsah. V spoločnosti sú tiež rôzne skupiny – najmä menšiny – vnímané negatívnejšie a odmietavejšie než v minulosti. Tieto postoje sa v reprezentatívnom prieskume zisťovali otázkou, či by respondentom v prieskume prekážalo, keby sa ich novými susedmi stali príslušníci rozličných skupín (od extrémistov cez rómsku rodinu, moslimskú rodinu, homosexuálne páry až po človeka s telesným postihnutím alebo maďarskú rodinu). V porovnaní s rokom 2008, v roku 2017 narástli negatívne postoje voči všetkým skupinám. Ani pri jednej skupine alebo menšine sme nemali pocit, že by bola vnímaná pozitívnejšie, kým pri viacerých menšinách došlo k výraznému prepadu. Jedinou útechou je vari len to, že extrémistov naďalej vnímali ako skupinu, ktorá by ľuďom prekážala najviac. Na jednej strane sa väčšina spoločnosti stavia negatívne voči nárastu extrémizmu, no na druhej strane je pomerne zhovievavá k aktivitám, ktoré sú spojené s extrémistami (hoci priamo extrémistov nepodporujú): mladí ľudia sa stavajú zhovievavo k šíreniu nenávisťi, dezinformácií a konšpiračných teórií na internete a ako bolo opísané vyššie, spoločnosť ako taká sa stáva menej tolerantnou a značná časť ľudí (vrátane politikov) má sklon podliehať rozličným konšpiračným teóriám. Do istej miery snáď tieto zmeny vysvetlíť aj nedávnou migračnou krízou, ktorá sa však Slovenska dotkla len veľmi okrajovo. Slovensko je najmenej atraktívnou krajinou EÚ pre žiadateľov o azyl: v roku 2017 to bolo 160 žiadateľov, čo je nárast o 10% oproti

roku 2016. určitá forma ochrany sa poskytla 60 ľuďom; azyl sa neposkytol žiadnemu zo žiadateľov. Migračná kríza však nemôže vysvetliť prepád tolerancie voči všetkým skupinám v spomínanom prieskume, pretože negatívnejšie postoje sa prejavili aj napríklad voči človeku s mentálnym postihnutím, prípadne voči homosexuálnym menšinám.

Netolerancia až nenávisť a rôzne nepodložené presvedčenia v podobe konšpiračných teórií, hoaxov a dezinformácií sú spojené nádoby – jedno súvisí s druhým.

Strach náš každodenný daj nám dnes

Ak sa chceme pozrieť na psychologickú príčinu narastajúcej intolerancie u nás (ale aj inde vo svete), musíme sa pozrieť aj na to, ako pôsobia dezinformácie na ľudí a čím sú pre nich lákavé.

Začnem zoširoka: Mozog sa nám vyvinul ako výrobný nástroj na prežitie. Ani náš mozog však nie je dokonalý. Jeho úlohou je udržiavať nás nažive, nie robiť neustále šťastnými, a preto robí chyby, ktoré vyplývajú z jeho funkcie. Napríklad, je pre nás jednoduché dostať strach, lebo nás to môže udržať nažive a ak sme podľahli strachu neoprávnene, má to menšie následky ako nepodľahnúť strachu vtedy, keď by sme sa naozaj mali začať báť. Na prežitie je najvhodnejšie, aby sme nestrácali čas zbytočnými úvahami (ale aspoň pochopenie toho, čo sa okolo nás deje) v situácii, keď musíme bojovať alebo utekať. Reakcie na ohrozenie majú svoj pôvod v častiach mozgu, ktoré sú evolučne staršie ako mozgová kôra, kde sídli naše vedomé uvažovanie. Keď náš mozog zachytí zmyslami niečo, čo by nás mohlo ohrozovať, tieto dávne časti mozgu reagujú okamžite a predbehnú našu mozgovú kôru. Celý tento proces prebieha nevedome – väčšina reakcií prebehne na telesnej úrovni. Mozgovej kôre už zostáva len prispôbiť sa rozhodnutiu evolučne starších susedov v mozgu a neskôr nám pomôže uvedomiť si, čoho sme sa mohli báť a či bola naša reakcia na zdroj ohrozenia adekvátne.

Pri strachu vieme, čoho sa bojíme. Objaví sa nejaký objekt, ktorý nás ohrozuje a to v nás vyvolá strach. Úzkosť je podobná, ale od strachu sa trochu líši a tento rozdiel medzi nimi bude pre nás veľmi podstatný. Pri úzkosti totiž nevieme, čoho sa bojíme alebo čo by nás mohlo ohroziť. Zažívame podobný stav ohrozenia ako pri strachu a aktivujú sa primitívnejšie časti mozgu než kôra (trochu odlišné ako pri strachu), ale pocit úzkosti nie je spojený s konkrétnym objektom alebo podnetom, ktorý pocit ohrozenia vyvolal. Pri úzkosti zažívame neistotu, lebo nevieme, čo nás môže ohroziť a tak máme pocit, že nás môže prakticky čokoľvek. Úzkosť je očakávanie ohrozenia. Kým strach sa môže líšiť podľa situácie, miera úzkostlivosti je počas života pomerne stabilná a dá sa považovať za osobnostnú črtu.

Keď sme v stave neistoty, sme úzkostní. A mnoho ľudí sa nachádza v stave neistoty, čo v nich vyvoláva úzkosť. Napríklad v roku 2008 sa udiala finančná kríza, pred niekoľkými rokmi tiež prebiehala migračná kríza, vo svete stále prebiehajú vojny, teroristické útoky a živelné katastrofy, množstvo ľudí ohrozuje chudoba. Veľa ľudí vníma stav v mnohých oblastiach na Slovensku ako negatívny: korupcia, zdravotníctvo, úroveň školstva, nedôvera vo viaceré štátne inštitúcie a v politikov a pod. Toto sú problémy, ktoré môžu v ľuďoch vyvolávať neistotu a môžu sa (často aj sa) vnímať ako ohrozujúce.

Na druhej strane možno povedať, že napriek spomínaným problémom sme vo všeobecnosti na tom lepšie ako predchádzajúce generácie. Mnoho chorôb už možno liečiť, extrémna chudoba sa vo svete znižuje, narastá gramotnosť, klesá detská úmrtnosť, klesá počet obetí vojen alebo iných násilných konfliktov. V porovnaní s inými krajinami sme na tom na Slovensku lepšie. Preto by sa dalo argumentovať, že by sme mali byť menej úzkostní než naši predkovia.

A hoci existuje mnoho problémov, ktoré by nás mali zneisťovať alebo by v nás mali vyvolávať pocit ohrozenia, často vidíme, že sa ľudia boja najskôr nepodložených tvrdení, ako napríklad chemtrailsov¹⁴ alebo vnímajú ohrozenie z takých vecí, ktorých by sa báť nemali (napr. náhodných turistov tmavšej pleti), ale netrápia ich iné, dôležitejšie a ohrozujúcejšie udalosti (napr. klimatické zmeny).

Ako vznikla táto kultúra strachu? Snáď sa dá vina čiastočne zvaliť na médiá, ktoré informujú najmä o udalostiach, ktoré môžu byť pre ich čitateľov, poslucháčov alebo divákov pútavé. A pútavé a zaujímavé nie sú zvyčajné udalosti vyskytujúce sa často, ale tie, ktoré sa dejú výnimočne. Napríklad zaradenie správy o páde lietadla je pre divákov pútavé. No napriek tomu, že pád lietadla je tragickou udalosťou, letecká doprava je štatisticky najbezpečnejším druhom dopravy. Hoci omnoho viac ľudí zomrie na srdcové ochorenia, výklad kardiológa na túto tému v spojení s odporúčaniami na prevenciu nepredstavuje asi najpútavejšie možné správy. Podobne by sa dalo informovať o nových vedeckých objavoch, ale krv a násilie prebudia v ľuďoch silnejšiu reakciu. Problém je, že na základe sledovania takýchto správ dospejeme k záveru, že svet je možno nebezpečnejší, než v skutočnosti je a problémy sa len zhoršujú. Človek sa vďaka prúdu správ o katastrofách, haváriách a iných negatívnych javoch dostane do stavu, keď sa cíti viac ohrozený, cíti úzkosť, vníma svet ako ohrozujúci a cíti väčšiu neistotu. Následne je náchylnejší

¹⁴ Konšpiračná teória, podľa ktorej sme „práškovaní“ z lietadiel, či už za účelom depopulácie, ovládania mysle, alebo za nejakými inými diabolským účelom. Zdá sa, že ľudí veriacich v chemtrails neobťažuje fakt, že napriek údajnej depopulácii, populácia ďalej rastie.

mať strach aj z javov, ktoré by inak nevnímal ako ohrozujúce, a potrebuje nájsť zdroj svojho pocitu úzkosti, hoci aj nezmyselný a nepodložený.

Ako médiá dokážu vyvolať úzkosť si ilustrujeme aj na nasledujúcom príklade. V roku 1938 Orson Welles spôsobil masovú paniku, keď odvysielal v rádiu Vojnu svetov, kde sa hovorilo o invázii Marťanov. Orson Welles spracoval knihu v podobe, ktorá napodobňovala živé reportáže novinárov z pristátí lietajúcich tanierov a do vysielania vstupovali rozliční herci v úlohe odborníkov a autorít. To pravdepodobne pomohlo k vyvolaniu paniky a tomu, že ľudia vnímali rozhlasovú adaptáciu ako skutočné dianie. Zároveň šlo o predvojnové obdobie a v spoločnosti panovalo nesmierne napätie týkajúce sa možnej vojny, prenasledovania židov, vzostupu fašizmu, atď. Toto napätie a vnímanie ohrozenia pravdepodobne tiež prispelo k vierohodnosti rozhlasovej adaptácie Vojny svetov.

Problém s obrazom sveta, ako ho prezentujú médiá, je aj v tom, že okrem klasických „mainstreamových“ médií existuje aj množstvo takzvaných „alternatívnych“ médií, ktoré ponúkajú „alternatívni pravdu“, inak povedané, dokázateľne bohapusto klamú a ponúknu ľuďom čokoľvek, čo im zabezpečí vyššie príjmy z reklamy alebo je v súlade a agendou. Ktorú pretláčajú. Ak z mainstreamových médií môže mať človek dojem, že svet je možno trochu nebezpečnejší než v skutočnosti, tak pri sledovaní alternatívnych médií dospejete k názoru, že svet sa rúti do záhuby, a keď vystúpite z lietadla niekde v zahraničí, nevyhnutne sa najneskôr na letisku stanete obeťou teroristického útoku¹⁵ alebo, že váš život a existencia vášho národa alebo kultúry sú ohrozované plánmi tajomnej skupiny megalomanov, ktorá vás chce vyhubiť sa pomoci vakcín. Tieto médiá sú typické aj tým, že sa v nich miešajú fakty prevzaté z agentúr. Dezinformácie a emotívne vyjadrené osobné názory a dojmy autorov článkov. Ľudia vnímajú známe informácie ako pravdivejšie, takže ich pomiešaním s dezinformáciami a vyjadreniami útočiacimi na city dosiahnu autori článkov to, že sa aj tie vnímajú pravdivejšie, než keby autori písali iba „nové“ informácie v podobe dezinformácií.

Médiá v tom však nie sú samy, politici fenomén budovania kultúry strachu tiež využívajú. Možno spomenúť príklad politickej kampane z čias studenej vojny, ktorá v scéne znázorňovala dieťa na lúke trhajúce lupienky z kvetu. Obraz následne zmenil odpočítavanie štartu rakety a nasledovala scéna jadrového výbuchu. Táto scéna veľmi pravdepodobne pomohla vtedajšiemu kandidátovi na prezidenta Lyndonovi B. Johnsonovi vyhrať voľby, lebo vyvolala v ľuďoch strach z jadrovej vojny. Podobné príklady môžeme nájsť nielen v USA, ale aj hocikde inde na

¹⁵ Existuje však len veľmi malá pravdepodobnosť, že sa stanete obeťou teroristického útoku.

svete vrátane Slovenska, kde si túto taktiku strašenia vyskúšali už viacerí politici.

Ako toto strašenie funguje a prečo pri použití manipulátormi je také účinné? Ako sme už spomínali, pri ohrození sa ako prvé aktivujú primitívnejšie časti mozgu a až následne „racionálna“ mozgová kôra. To je prvý dôvod, prečo sa strašenie využíva, pretože obchádza naše racionálne uvažovanie. Keby sme totiž ako prvú zapojili mozgovú kôru, mohli by sme si uvedomiť, že manipulátor nami manipuluje a využíva náš pocit ohrozenia.

Ak je využité strašenie vo forme ohrozenia skupiny, s ktorou sa jednotliviec identifikuje (národ, kultúra, náboženstvo apod.), opäť sa dostávame k obrane už spomínanej kultúrnej identity. V takom prípade opäť kritické myslenie ustupuje do úzadia a aj vzdelaní, inteligentní ľudia sa môžu chytiť do pasce túžby brániť svoju skupinu.

Ak sa pre krízu spoločnosti, mediáne skreslenie alebo iné faktory človek dostane do stavu, že sa cíti ohrozený a pociťuje úzkosť a neistotu, opäť sa môže stať ľahkou obeťou manipulácie, ktorá mu poskytne „riešenie“ v podobe zdroja ohrozenia, a tým zníži jeho neistotu.

To je ďalší zdroj nepodložených presvedčení, konkrétne konšpiračných teórií a populistických vyjadrení. Svet je komplexný systém a dejú sa v ňom veci, ktoré môžu zapríčiniť mnohé faktory. Ak sa udeje udalosť, ktorá sa môže vnímať globálne (alebo hoci aj regionálne) ohrozujúca a zneisťujúca (povedzme, finančná kríza, hroziaca vojna alebo pád Rímskej ríše), je veľmi pravdepodobné, že takáto udalosť nie je zapríčinená jediným faktorom a v takom prípade nebude možné ukázať na konkrétneho vinníka.¹⁶

Neistota je u konšpiračného teoretika zmiernená jednoduchým vysvetlením v podobe konšpiračnej teórie, ktorá zredukuje komplexnosť globálneho ohrozenia a nájde konkrétneho vinníka, ktorému prisúdi zlé úmysly. Tomuto procesu pomáha aj naša prirodzená tendencia hľadať vzorce v udalostiach okolo nás, aj tam, kde žiadne vzorce nie sú. Ničivá búrka mohla prísť náhodne, interakciou vzduchových hmôt v danej oblasti, ale keďže sme nastavení hľadať vzorce, môžeme dospieť aj k záveru, že bola vyvolaná cudzou mocnosťou za pomoci projektu na ovládanie počasia.¹⁷

A opäť sa tým dostávame k téze o konflikte medzi „my“ a „oni“. Tým, že pri úzkosti nie je známy zdroj ohrozenia a človek sa nachádza v stave hľadania tohto zdroja, môže mu byť manipulátormi (napr. popu-

¹⁶ A ako sa píše v kapitole V. Bahnu, hľadanie vinníkov je nám ako ľuďom vlastné a prejavuje sa aj vytváraním konšpiračných teórií.

¹⁷ Častá konšpiračná teória spojená so sústavou antén na výskum ionosféry nazvanej v skrátenej podobe HAARP

listickými politikmi) ponúknutý aj zdroj ohrozenia, ktorý by v neúzkostnom stave nepovažoval za ohrozujú. Povedzme, niektorá minorita, napríklad homosexuáli, židia, Rómovia, moslimovia. Prípadne iný národ alebo konkrétne osoby, ktoré stoja za konšpiráciou, čo ohrozuje skupinu „my“. Príkladom Slovenska môže byť aj obviňovanie mimovládnych organizácií politikmi, prípadne politické kampane zamerané na obranu proti Maďarom, utečencom. Existujú dve zovšeobecnené skupiny, ktoré bývajú najčastejšie terčom konšpiračných teórií. Prvou najčastejšou skupinou sú ľudia alebo organizácie, ktoré majú moc, či už sú to vlády, jej zložky, alebo bohatí ľudia a organizácie. Tieto skupiny reálne majú prostriedky na to, aby mohli človeka ohroziť (a v mnohých krajinách to tak aj naozaj je). Potom sú to jednoducho „ony“, skupiny nejak sa líšiac od skupiny, s ktorou sa identifikujeme a ktoré podľa nás nepatria do nášho „kmeňa“. Ak sme príslušníkom majority, „oni“ sú pre nás príslušníci minority; naopak, ak je môj „kmeň“ nejaká minorita (som Róm, moslim, homosexuál a pod.), „oni“ sú potom príslušníci majority. Minorita sa môže obávať majority aj z dôvodu, že majority má obyčajne viac prostriedkov na ohrozenie minority, takže je to vlastne kombinácia prvej a druhej skupiny. A menšiny aj často môžu mať skutočný dôvod vnímať väčšinu ako ohrozujúcu, lebo diskriminácia menšín je v mnohých spoločnostiach stále veľmi rozšírená, slovenská spoločnosť nie je výnimkou.

Tento vzorec hľadania nepriateľa a rozdeľovania spoločnosti vidieť aj v populistických vyjadreniach. Pre ne je typické rozdeľovanie spoločnosti na „ľud“ a „elity“, pričom populista bojuje v mene „ľudu“ proti „elitám“.

Toto rozdeľovanie ľudí na dve protistojace skupiny nielen prispieva k nepriateľským postojom, ale umožňuje znížiť neistotu tým, že dáva ľuďom jednoduché čiernobiele videnie sveta, „dobrí“ stoja proti „zlým“ a „zlí“ môžu za všetky problémy „dobrých“. Keď „dobrí“ porazia „zlých“, zavládne blahobyť, spokojnosť a budú nám padať pečené holuby do úst. Táto mentalita nakoniec však môže viesť ku genocídam, keď sa tí „dobrí“ rozhodnú napr. pre konečné riešenie židovskej otázky.

Tento proces rozdeľovania spoločnosti sa môže ďalej stupňovať. Ak stoja proti sebe dve skupiny s opačným názorom, mohli by sme očakávať, že po stretnutí sa ich názorové pozície skôr priblížia „stredu“, že by mohlo dôjsť ku kompromisu. Pozorujeme však pravý opak: keď sa stretnú dve strany názorovo v opozícii, dochádza k posunu do extrémnejších pozícií, teda k polarizácii, obe skupiny sa radikalizujú a prechádzajú pomaly do extrémizmu. Zároveň majú ľudia tendenciu snažiť sa ubrániť si svoje postoje, stretnutie s odlišnými názormi môže byť pre nich nepríjemné (lebo sa musia nejak vyrovnáť s ohrozením vlastných presvedčení), a to vedie k tomu, že sa ľudia začnú uzatvárať do „komnát ozvien“, kde je len jeden druh názorov a ľudia s odlišným názorom sú

z takých skupín vylučovaní, či prípadne ľudia zo skupiny prerušia kontakty s odlišne názorovo orientovanými ľuďmi. Aj tento proces vytvárania „komnát ozvien“ prispieva k radikalizácii vnútri skupiny, lebo na udržanie súdržnosti skupiny, vylúčenie opozície a konformitu sú tolerované a podporované čoraz extrémnejšie názory, aby ľudia týmto spôsobom demonštrovali príslušnosť k skupine.

Oba tieto procesy sú pre spoločnosť potenciálne nebezpečné. Rozdeľovanie spoločnosti vedie k polarizácii nálad v spoločnosti. Obom procesom pomáhajú aj sociálne siete so svojimi personalizovanými obsahmi. K polarizácii tak môže dôjsť aj bez osobného kontaktu a anonymita len ďalej umocňuje prejavy, ktoré by ľudia v osobnom styku netolerovali. Zároveň si ľudia môžu upravovať, aké správy sa im zobrazujú, takže si vďaka sklonu k sebapotvrdzovaniu často zvolia informácie len jednej strany. Na základe týchto nastavení a predchádzajúcej aktivity na sociálnych sieťach (ale týka sa to aj vyhľadávačov a pod.), aj naďalej dostávajú personalizované obsahy, ktoré sú už v súlade s tým, čo sa im páčilo v minulosti, alebo v akých skupinách sú členmi, a tak sa zriedka nedostanú aj k obsahom, ktoré by im umožnili vidieť veci aj z opačnej perspektívy.¹⁸

Úlohy:

- Pozorne si prečítajte úryvok. Aký máte z úryvku pocit? Čomu v texte nerozumiete?
- Prečo máme neustálu potrebu deliť sa na „my“ a „oni“?
- Vedeli by ste si predstaviť, že by bol vašim susedom extrémista, pár gayov, moslimská rodina alebo rómska rodina?
- Zaujal vás nejaký príklad z úryvku? Čo si myslíte o úzkosti a panike, ktorú médiá vyvolali v súvislosti s rozhlasovou hrou Orsona Wellesa Vojna svetov?

Námety na diskusiu:

- Stretli sa už s nejakou konšpiračnou teóriou? Uverili ste jej?
- Ani politici či političky nie sú imúnni voči konšpiráciám? Môže to ohroziť vývoj v štáte?
- Poznáte príklady z histórie, kedy dosiahlo delenie na „my“ a „oni“ priam monštruózne rozmery?
- Čoho sa bojíte vy? Čo je hrozbou pre Slovensko?

Náročnosť: 3

¹⁸ Oba procesy súvisia so sklonom k sebapotvrdzovaniu.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. ĀSBRINK, E. 2018. 1947. Krásno nad Kysucou: Absynt, 2018. 312 s.
2. BEARD, M. 2020. Ženy a moc: manifest. Bratislava: Inaque.sk, 2020. 136 s.
3. BREZINA, I. et al. 2019. Prečo ľudia veria nezmyslom. Bratislava: Premedia, 2020. 312 s.
4. CONNORS, J. 2017. Nájdem si ťa. Krásno nad Kysucou: Absynt, 2017. 240 s.
5. ČOKYNA, J. 2019. A okraje máš kde?. Bratislava: N Press, 2019. 208 s.
6. ERNMAN, M. 2020. Scény zo srdca. Banská Bystrica: Literárna bašta, 2020. 278 s.
7. GHODSEE, K. R. 2020. Prečo majú ženy v socializme lepší sex. Banská Bystrica: Literárna bašta, 2020. 280 s.
8. HARTMANN, K. 2020. Zelené klamstvo. Bratislava: Premedia, 2020. 192 s.
9. HAVRAN, M. 2020. Ale ste si zakopali do hrobov. Získané 15. decembra 2020, z <https://komentare.sme.sk/c/22297483/ani-smrt-im-nedopraju.html>
10. CHUDŽÍKOVÁ, H. A. a KRÍGLEROVÁ, G. E. 2020. Nespojená krajina. Bratislava: CVEK, 2020. 183 s.
11. KOLEKTÍV autorov a autoriek. 2018. My sme tí, na ktorých sme čakali. Bratislava: Artforum, 2018. 320 s.
12. KOLEKTÍV autorov a autoriek. 2018. Stretnutie tých, čo prežili šoa. Bratislava: Ohel David, Post Bellum, 2018. 270 s.
13. KOMPANÍKOVÁ, M. et al. 2019. Kvapky na kameni. Bratislava: Albatros, 2019. 224 s.
14. LOUIS, É. 2018. Koniec Eddyho. Krásno nad Kysucou: Absynt, 2018. 180 s.
15. MURAD, N. 2018. Posledné dievča. Bratislava: Citadella, 2018. 384 s.
16. NGOZI, A. CH. 2017. Drahá ljeawe. Feministický manifest v pätnástich radách. Krásno nad Kysucou: Absynt, 2017. 64 s.
17. SAMER. 2017. Denník z Rakky. Krásno nad Kysucou: Absynt, 2017. 104 s.
18. SIT, P. et al. 2019. Klimatická Kríza. Praha: Display, Apart, Kapitál, 2019. 120 s.
19. THUNBERG, G. 2019. Zmena je v nás. Banská Bystrica: Literárna bašta, 2019. 78 s.
20. VALKOVIČOVÁ, V. et al. 2020. Bez súhlasu. Praha: Display, Apart, Kapitál, 2020. 168 s.

